

Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler

Luis Pinedo Caro *
ILO Türkiye Ofisi

9 Şubat 2020

* E-posta adresi: pinedo1985@gmail.com

İçindekiler

1. Giriş	1
Mevcut veri kaynakları	2
Hanehalkı İşgücü Anketi	3
Kimler tespit edildi?	4
2. Suriyeli Mültecilerin Özellikleri	5
2.1. Sosyo-demografik özellikler	5
İşgücü durumu.....	7
İşgücü piyasası geçişleri ve çalışan devri	9
Çalışan çocuklar	11
2.2. İstihdam türü ve çalışma koşulları	13
İstihdam yapısı	13
Çalışma koşulları.....	19
2.3. Sonuçlar	23
3. Kayıt Dışı İstihdamın Makroekonomik Etkisi	25
3.1. Bordro hesaplaması	26
Brüt gelirlerin hesaplanması	28
3.2. Kayıt altına almanın etkisi	28
Senaryolar	29
Etkinin ölçülmesi	30
3.3. Sonuçlar ve gelecekte izlenecek yol.....	38
Kaynakça	40
Ek A. HHİA'dan elde edilen değişkenler	42
Ek B. HHİA'daki Suriyeli mültecileri tespit etme stratejisi	44
Varsayımlar.....	44
Eşleştirme	46
Kalite kontrol	49
Ek C. Anket ağırlıklarına ilişkin düzeltmeler	51
Arka plan	51
HHİA'daki Suriyeli mülteciler.....	51
Suriyeli mültecilere ilişkin tabakalandırma sonrası düzeltme	52
Ek D. Netten brüte kazançlar	57
Brütten nete gelir	57
Netten brüte gelir.....	57
Hazine vergileri.....	58

1. Giriş

Arap Baharı'nın ardından peş peşe gelen isyanların başlıca özelliği, Suriye hariç olmak üzere, etkilenen ülkelerin çoğunda kısa süren gösteriler ve/veya şiddet olaylarını içermesi olmuştur. Mart 2011'den günümüze kadar Suriye'de savaşıyan tarafların hiçbirisi ülkenin kontrolünü ele geçirememiş; bunun sonucunda da, UNHCR verilerine göre toplam 5,68 milyonu¹ aşkın insan mülteci olarak kaydedilmiş; Türkiye de, geçici koruma rejimi² kapsamında bu mültecilerin 3,6 milyonuna³ kucak açmıştır. Bu benzersiz durum özellikle Türkiye açısından salt insani acil durum yaratmakla kalmamış, milyonlarca Türk insanının yaşamını da etkilemiştir. Bu bağlamda, politika düzeyinde yanıt taleplerinin yanı sıra konuya ilişkin bilgi talepleri de ivedilik arz etmektedir. İşte bu raporun amacı, Suriyelilerin yaşam ve çalışma koşulları, muhtemel iç göç örüntüleri ve mültecilere çalışma izni vermenin etkilerine ilişkin istatistiksel veriler sağlamak suretiyle bu bilgi açığını doldurmaktır.

Suriye mülteci krizi hakkında bilgi verilirken mikro veriler nadiren kullanılmıştır. Makroekonomik veriler kullanılarak Suriyelilerin bölgedeki mevcudiyetine ilişkin bazı araştırmalar yürütülmüştür. Örneğin, Suriyeli mültecilerin malların fiyat düzeyi üzerindeki etkisini inceleyen Konun ve Tümen (2016) ve Tümen (2016), üretim sürecinde yoğun olarak kayıt dışı işçilerin çalıştığı ürünlerin fiyatının düşüş gösterdiğini tespit etmiştir. Bu durum, Suriyeli işçilerin kayıt dışı işlerde daha düşük ücretlerle Türklerin yerini almasıyla birlikte, daha düşük işgücü maliyetinin malların fiyatına yansması şeklinde açıklanmaktadır. Araştırmamız, kayıt dışı çalışan Türkler ile Suriyeli çalışanlar arasında belirli ölçüde ikame edilebilirlik olduğunu doğrulamakla birlikte, Suriyelilerin, Türklerin yapmak istemeyebileceği işleri yapıp onları tamamlayabildiklerini tespit etmiş; analize yeni bir karmaşıklık katmanı eklemiştir. Ayrıca, Tümen (2016), Türklerin kayıt dışı iş bulma şansının daha az olmasının yanı sıra mültecilerin gelişile birlikte kamu hizmeti sunumundaki artış nedeniyle kayıtlı iş bulma şansının da daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Suriyeli mültecilerin etkisini inceleyen bir diğer makale de Del Carpio ve Wagner'e (2015) aittir; bu makalede Türkiye İşgücü Anketi'nden elde edilen mikro verilerle bölgeye göre mülteci sayısına ilişkin makro veriler bir araya getirilmiştir. Bu yazarlar, mülteci nüfusun gelişile Türklerin kayıt dışı sektörden önemli ölçüde çıkmasının yanı sıra kadınlar ve eğitim düzeyi düşük kişiler bakımından işgücü piyasasından net çıkış olduğunu tespit etmiştir.

İçduygu ve Millet (2016) ve İçduygu ve Diker (2017) gibi diğer çalışmalarda, hukuki ve sosyal bakış açısıyla Suriyeli mültecilerin topluma nasıl entegre edilebileceği araştırılmaktadır. Bu yazarlar özellikle, mültecilerin kayıt dışı işlerde çalışmalarını önleyen düzenlemelerin veya işverenlerin mültecilere kayıtlı iş sunmasına yönelik teşviklerin yürürlüğe konulması dahil Türkiye'de karşı karşıya kalınan mevcut yasal zorlukların önemini vurgulamaktadır. Araştırmamız yalnızca bu kapsamı

¹ 4 Nisan 2019 tarihi itibarıyla erişilen <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> adresine göre.

² Bu rejime ilişkin daha fazla bilgi için bkz. <https://help.unhcr.org/turkey/information-for-syrians/temporary-protection-in-turkey/>.

³ 4 Nisan 2019 tarihi itibarıyla güncellenmiş GiGM verileri

doğrulamakla kalmayıp aynı zamanda yasal kısıtlamaların Suriyelilerin çalışma izni alabilmelerine ilişkin rolünü de ölçebilmektedir. Beceri geliştirme, entegrasyonla bağlantılı bir unsurdur ancak araştırmamızda bu konuda üçlü tehdit bulunduğu tespit edilmiştir. Bu tehditlerin ilki, yüksek nitelikli Suriyeli oranının daha genç kohortlarda azalıyor olması; ikincisi, yükseköğrenim görmüş az sayıdaki Suriyelinin, niteliklerinin altındaki işlerde çalışma eğiliminde olmaları; sonuncusu ise, niteliklerinin Türklerin nitelikleriyle aynı şekilde ödüllendirilmemesidir. Beceri geliştirme ihtiyacı, örneğin, işgücü piyasasına entegrasyonları için gerekli bir adım olarak mültecilere yönelik beceri geliştirme programlarını savunan İçduygu ve Diker (2017)'in çalışmasında iyi biçimde açıklanmaktadır. Bu zorluklara ek olarak, İçduygu ve Millet (2016) ve ORSAM (2015) tarafından hazırlanan çalışmalarda, Suriyeli mültecilerin Türkiye'de kalıcı olma olasılığının giderek arttığı ifade edilmekte ve bu da eğitim yatırımlarının önemini artırmaktadır. Bununla birlikte ve 3,6 milyon Suriyelinin Türk vatandaşı olup olmayacağına bakılmaksızın artık kısa süreli insani yanıt yerine etkin politika yanıtları gerektiren uzun süreli entegrasyon sorunundan bahsetmekteyiz.

Mevcut veri kaynakları

Suriyeli mültecilerin makroekonomik düzeydeki etkisine ilişkin çalışmalar yürütmeye yönelik bazı başarılı girişimlere rağmen, bu kişilerin kişisel koşullarıyla ilgili çok az bilgi mevcuttur. Sosyolojik bakış açısından en dikkat çekici girişimlerden biri, 11 ili kapsayan, 1.235 Suriyeli aile ile görüşülen ve toplamda 7.591 Suriyeliye ulaşılan ulusal düzeyde bir anket olan Suriyeli Barometresidir, bkz. Erdoğan (2017). Bu çalışma, Türklerin Suriyeli nüfus hakkındaki algılarının anlaşılması konusunda kullanışlı olmasına rağmen, birkaç temel sorunun ötesinde Suriyelilerin işgücü piyasa performansına ilişkin derin bilgiler içermemektedir.

Suriyeli mültecilerin sosyo-ekonomik durumlarına ilişkin diğer özel anketler çok fazla iddialı değildir ve mevcut az sayıdaki kaynak ulusal düzeyde temsil edicilikten yoksundur. Yine de, Uçak ve Raman'ın (2017) çalışmasında mikroekonomik düzeyde veri toplanmasına yönelik dikkat çekici çaba görülmektedir. Bu araştırmada, Türk ekonomisine kattıkları değer dahil KOBİ türü işletmelere yönelik genel bakış sunmak amacıyla Suriyelilerin sahip olduğu KOBİ'lere anket uygulanmıştır. Küçük ölçekli işletme anketi olarak değerlendirilebilecek veri seti; yasal olarak kurulmuş olma, halen faaliyette olma ve en az bir çalışana sahip olma koşullarını yerine getiren, İstanbul ve Gaziantep'te eşit olarak bölünmüş 230 işletmeye yapılan ziyaretleri kapsamaktadır. Olumsuz tarafından bakıldığında, yazarlar tarafından da onaylandığı gibi, bu veri tabanının ulusal düzeyde temsil edici olması amaçlanmamıştır. Yazarların göç yollarına ilişkin anketten yararlanarak Suriyeli mültecilerin %30'unun üniversite diplomasına sahip olduğunu tespit ettiği Kaymaz ve Kadboy (2016)'un çalışmasında olduğu gibi, veri toplama çalışmalarında yaratıcılık belirtileri de görülmektedir. Suriyeli mültecilerin eğitim düzeyinin yüksekliği, anketin yapılış şekli nedeniyle olduğundan yüksek görülmüş olabilir ancak bu çalışma, mültecilerin önceki öğrenimlerinin tanınmasına yönelik model geliştirmenin önemini ortaya koymaktadır.

Veri eksikliği, Suriyeli mültecilere ilişkin olarak yapılan araştırmaların derinliğini etkilemektedir; buna örnek olarak, yazarın Suriyeli mültecilere ilişkin olarak Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı sorunları, UNCHR'nin bazı Yunan adalarında gerçekleştirdiği küçük bir ankete başvurarak betimlemeye çalıştığı Yavçan'ın (2017) çalışması verilebilir. Bir diğer örnek ise, etnik kökene ilişkin veri toplanan son nüfus sayımı 1960 nüfus sayımı olduğundan, yazarın Suriyeli mültecilerin güneydoğu illerindeki etnik ve mezhepsel denge üzerindeki etkisini belirlemek için bu nüfus sayımından elde edilen verileri kullanmak zorunda kaldığı Çağaptay'ın (2014) çalışmasıdır. Türkiye'deki Suriyeli mültecilere ilişkin ulusal düzeyde temsil edicilik özelliğine sahip veri eksikliği, bu konuda en az 2 anketin yapıldığı Lübnan, bkz. Alsharabati ve Nammour (2016) veya BRIC (2013) ya da Suriyeli mültecilerin İşgücü Anketi ile tespit edilebildiği Ürdün'deki veri mevcudiyetiyle zıtlık göstermektedir.⁴

Hanehalkı İşgücü Anketi

Türkiye'deki mülteci nüfusun, Türkiye'de yaşayan toplam nüfusun⁵ %4,4'ünü oluşturması, Türkiye'deki Suriyeli mültecilere ilişkin ulusal düzeyde temsil edici verilere giderek daha fazla ihtiyaç duyulmasına yol açmaktadır ve bu ihtiyaç henüz karşılanmamıştır. Neyse ki, Türk ekonomisinde Suriyeli mültecilerin nispeten yüksek oranı, Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınan ulusal düzeyde temsil edici mikro verilerin kullanılmasını da sağlamış olabilir. Bununla birlikte, Suriyeli mültecilerin analiz edilmesi için TÜİK verilerinin kullanılması kolay değildir. Türkiye'deki hanehalkı anketleri genellikle Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nde (ADNKS) kayıtlı aileleri hedeflemektedir ve geçici koruma altındaki Suriyeli mülteciler bu kütükte mevcut değildir.⁶ Bu anket yönteminin istisnası, aileler yerine adresleri hedefleyen ve bu şekilde görüşmecilerin belirli koşullar⁷ altındaki Suriyeli aileleri bulmasına imkan tanıyan Hanehalkı İşgücü Anketi'dir (HHİA).⁸

Suriyeli mülteciler artık HHİA'da yer alsa da doğrudan tespit edilmemektedir; HHİA'nın halka açık mikro verileri yabancı ülkede doğmuş olarak sınıflandırılan kişilerin uyruğunu göstermemekte ve bu nedenle Suriyeliler, Türkiye'ye yönelik normal mülteci akımı ile karışmaktadır (bu akımın nasıl görüldüğüne yönelik kısa görsel inceleme için Ek A'ya bkz.). Uygulamada, 2011-2017 dönemindeki Suriyeli olmayan göçmenleri çıkarıp arta kalan olarak Suriyeli mültecileri bulduğumuz dolaylı bir tespit önermekteyiz. HHİA'da bulunan Suriyelilerin yaş dağılımı ile GİGM tarafından kaydedilen yaş dağılımı arasındaki karşılaştırma dahil, bu yöntemin tüm ayrıntıları Ek B'de verilmiştir. Bu raporun kalan bölümü, Suriyeli mültecilerin yaşam ve çalışma koşulları konusunda anlayış kazanmak için kullandığımız 2017 HHİA'daki verilere dayanmaktadır. Ayrıca, uygun olduğu tüm hallerde, referans

⁴ Suriyeli mülteciler İşgücü Anketi'nde yetersiz temsil edilmektedir, ancak anket ağırlıkları toplam nüfuslarına eşitlenecek şekilde düzeltilmiştir.

⁵ http://www.goc.gov.tr/icerik6/temporary-protection_915_1024_4748_icerik adresinde GİGM tarafından bildirildiği şekilde.

⁶ Bilgileri GİGM tarafından ayrı olarak saklanmaktadır.

⁷ Bu konuya ilişkin daha fazla bilgi için Ek C'ye bkz.

⁸ Daha fazla bilgi için http://tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2017/turkce/index.html adresine bkz.

noktası elde etmek için Suriyelilere ilişkin istatistikler ile Türk halkına ilişkin istatistikleri karşılaştırmaktayız.

Kimler tespit edildi?

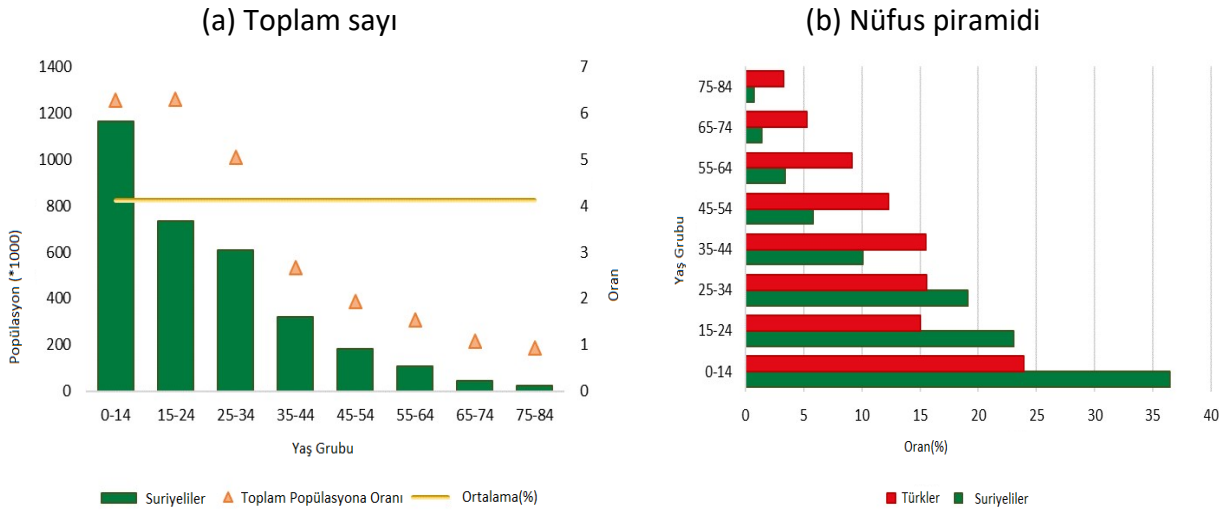
Dolaylı tespit yöntemimizde, 2011-2017 döneminde Türkiye'ye gelen düzensiz göçün tamamı yansıtılmıştır. Uygulamada, geçici koruma kapsamında olanlar, kısa süreli oturma iznine sahip olanlar ve Türk vatandaşlığı kazanmış olan Suriyeliler dahil, bu dönemde göç etmiş tüm Suriyelileri ifade etmektedir. Diğer bazı göçmenlerin de (özellikle son zamanda Irak veya Afganistan'dan gelenler) gruba dahil edilmiş olabileceği dikkate alınmalıdır. Yine de, ilk olarak işgücü piyasası göstergeleri bakımından benzer özelliklere sahip olmaları, ikinci olarak ise diğer göçmenlerin Suriyeli göçmenlerle kıyaslandığında az sayıda olmaları nedeniyle raporda grubun tamamı "Suriyeli mülteciler" olarak anılacaktır.

2. Suriyeli Mültecilerin Özellikleri

2.1. Sosyo-demografik özellikler

Suriyeli mülteci nüfus, birkaç sosyo-ekonomik yönden benzersizdir. Bunlardan biri yaş dağılımıyla ilgilidir; dünyadaki çoğu ülkeden daha genç, Sahraaltı Afrika ülkeleriyle benzer yaş dağılımına sahiptir. Aslında, Türkiye’de yaşayan Suriyeli mültecilerin yaş ortalaması, Etiyopya’yla benzer şekilde ve Angola (20,6), Zambiya (20,7) ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nden (21,7) yalnızca birkaç yaş büyük olarak 23’tür. Bu ortalamalar, Türklerin diğer yükselen ekonomilerle benzerlik gösteren 33’lük yaş ortalamasından belirgin biçimde farklıdır.⁹

Şekil 1: Suriyeli mülteci nüfus, yaş dağılımı

Kaynak: HHİA 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

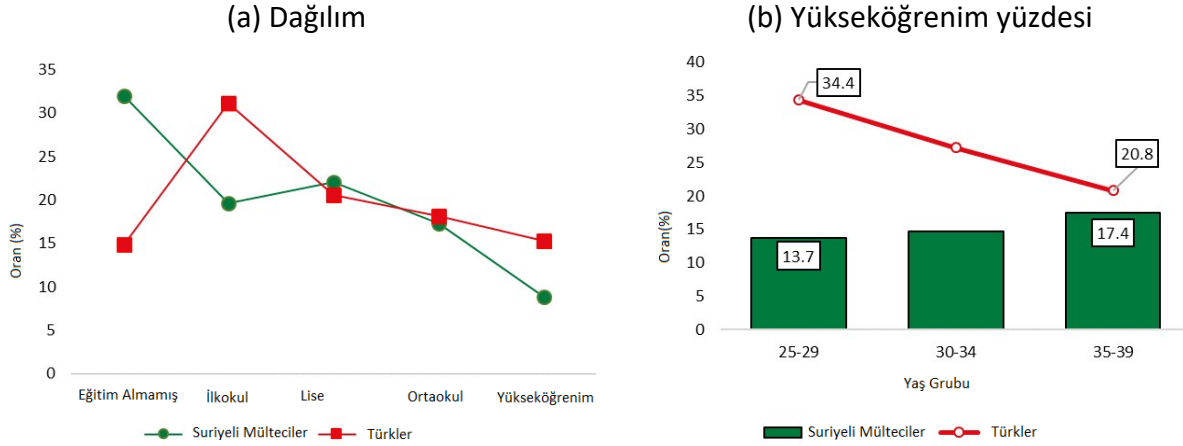
Notlar: Şekilde, (a) Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin toplam nüfusu ile birlikte yaş grubuna göre Suriyelilerin Türklere oranla yüzdesi ve (b) Suriyeli mültecilerin toplam nüfustaki yaş grubuna göre yüzdesi gösterilmektedir.

Çoğu Suriyeli mültecinin genç yaşta olması, Türkler ile mültecilerin kendileri arasındaki yaş grubu dengesini doğrudan etkilemektedir. Aslında, 2017’de Suriyeli mülteciler Türkiye’de doğan nüfusun %4,1’ini temsil etse de, 0-24 yaş grubu içindeki pay %6,3’e kadardır (bkz. Şekil 1a). Suriyeli mültecilerinki gibi geniş tabanlı nüfus piramitleri, daha geniş toplum için kısa vadeli ve uzun vadeli sorunlar teşkil etmektedir; şu anda, nispeten sabit okul sayısı karşısında (yeni okulların inşa edilmesi zaman aldığından) çocuk sayısının fazlalığı, daha fazla eğitim hizmeti verilmesini gerektirmektedir. Sonuç olarak, sınıf başına çocuk sayısı artabilir ve özellikle daha kalabalık okullarda bu durum, eğitim kalitesini düşürüp gerginlik yaratabilir. Kısa vadeli sonuçlara ek olarak, göreceli olarak yüksek sayıdaki genç Suriyelinin, mültecilerin yoğun olduğu bölgelerdeki işgücü piyasalarını kalabalıklaştırması beklenmektedir. Bu bağlamda, geleceğin işlerine yönelik beceri gelişimini hedefleyen önlemler,

⁹ Örneğin, Meksika ortalaması 31,5 iken Brezilya ortalaması 34,5’tir.

etkilenen bölgelerde istihdam yaratmaya yönelik kademeli önlemlerle birlikte bir an önce uygulamaya konulmalıdır.

Şekil 2: Suriyeli mültecilerin eğitim düzeyi

Kaynak: HHİA 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Şekilde (a) 5 eğitim düzeyinin (eğitim almamış, ilkököl, ortaokul, lise ve yükseköğrenim) her birinde 15 yaş üzeri Suriyeli ve Türklerin uyruğa göre yüzdesi ve (b) yükseköğrenim diplomasına sahip Suriyeli ve Türklerin yaş grubu ve uyruğa göre yüzdesi gösterilmektedir.

Suriyeli mültecilerin becerilerinin geliştirilmesi yalnızca işgücü piyasasındaki olası darboğaz nedeniyle değil aynı zamanda eğitime erişim bakımından bir neslin kaybedilmesi¹⁰ riski nedeniyle oldukça acil niteliktedir. Savaş, çok sayıda Suriyelinin normal yaşamını altüst etmiştir ve buna öğrenim düzenleri dahildir. Bu altüst oluşu ortaya koyan örnek olarak Suriyeli çocukların %70'inin Türkiye'de herhangi bir eğitim kurumuna gitmemesi verilebilir - UNHCR (2014) (sayfa 52), ancak bundan yalnızca çocuklar etkilenmemiştir. Yükseköğrenimlerini savaş sırasında bitirmiş olmaları gereken çok sayıda öğrenci bu öğrenimlerini bitirememiştir. Aslında, Suriyeli gençlerin aksine, Türk gençlerinin üniversite derecesine sahiplik oranında kademeli artışlar gösterdiği görülmektedir.¹¹

Yükseköğrenim görmüş bireyler örüntüsündeki değişim, Suriyeli mülteciler ve Türkler arasında yükseköğrenim diplomasına sahip bireylerin yaş grubuna göre payını gösteren Şekil 2(b)'de net biçimde görülebilir. Suriyeliler arasında üniversite diplomasına sahipliği oranının düşüşünün terkip etkisinden kaynaklandığı, diğer bir deyişle 30-34 yaş grubu bireyler arasında yalnızca en yüksek eğitimliler ülkeden ayrılırken 25-29 yaş arası Suriyelilerin çoğunun ülkeyi terk ettiği savunulabilir ancak bu iki gruptaki bireylerin benzer sayıda olması altüst oluş açıklamasını desteklemektedir.

Eğitim düzeyi bakımından, Suriyeliler ile Türkler arasındaki başlıca fark en az eğitilmiş olanlar arasındadır; Suriyelilerin (15 yaş veya üstü) %31,8'i ilkökulu tamamlamamışken Türklerin yalnızca %14,9'u bu kadar erken yaşta okulu bırakmıştır. İlkokuldan terklerdeki bu fark, Türklerde ilköğretimi

¹⁰ Suriyeli mültecilerin eğitim imkanları ve bunların sonuçlarına yönelik değerlendirme için bkz. Bircan ve Sunata (2015).

¹¹ Eğitimlerini tamamlama imkanı elde edemediklerinden 25-29 yaşta genç kohortları analiz etmemekteyiz.

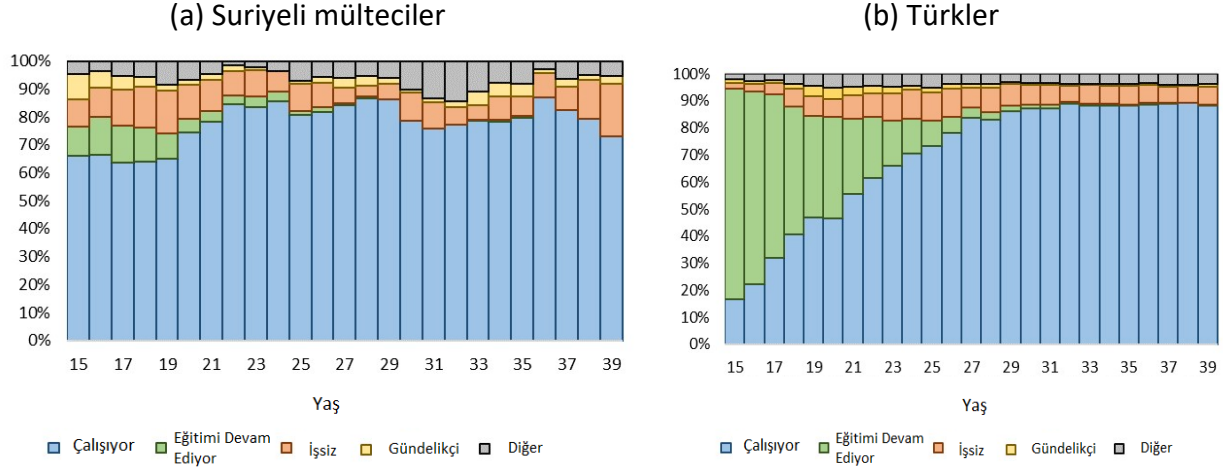
bitirme oranının daha yüksek olmasını sağlamıştır; ancak ortaöğretim ve yükseköğretimde aynı durum geçerli değildir. Bunun nedeni, Şekil 2(a)'da sunulan istatistikler tüm Türklere aitken, Suriyeli nüfusun nispeten genç olması olabilir. Her halükarda, Şekil 2'de sunulan bilgiler, potansiyellerinin tamamını gerçekleştiremeyebilen bazı yüksek kapasiteli Suriyelilerin mevcudiyetine işaret etmektedir, ki bu, yalnızca kendileri için değil aynı zamanda Türk ekonomisi için de olumsuz niteliktedir.

İşgücü durumu

Genç Suriyeli mültecilerin yükseköğrenimleri altüst olmuştur ve en azından bugünün çocukları üniversiteye gidene kadar öngörülebilir gelecekte bu durum aynı şekilde devam edecek gibi görünmektedir. Erkekler için, mülteciler arasındaki düşük okullaşma oranı oldukça güçlü işgücü piyasası bağlılığı şeklinde kendini göstermiş ve sonuçta 15 yaşındaki erkek çocukları için %66,1'lik istihdam oranına dönüşmüştür. Bu rakam, dünyadaki diğer işgücü piyasaları ile kıyaslandığında eş benzeri görülmemiş bir durumu ortaya koymaktadır. Gerçekten de, gelişmekte olan Afrika ülkelerinin kırsal nüfusu bile bu günlerde bu orana ulaşmamaktadır. Genç Suriyeliler arasındaki yüksek istihdam oranının üç nedeni olabilir. Bunlardan ilki, çok sayıda Suriyeli erkek çocuk, okula devam etmedikleri için kendilerini boşta gezer bulabilir. İkincisi, çoğu Suriyelinin asgari ücretin altında kazanç elde ediyor olması gerçeğinden anlaşılacağı üzere, gelir elde etmeye acil ihtiyaç bulunmasıdır (bu hususun ayrıntılı biçimde ele alındığı Kısım 2.2'ye bkz.). Sonuncu, ancak hiçbir şekilde en az öneme sahip olmayan neden, erkeklerin ev dışında kadınların ise evde çalışmasının beklendiği kültürel arka plandır.

Suriyeli kadınların durumu erkeklerin durumuyla taban tabana zıttır; erkeklerin %71'i çalışırken 15-65 yaş aralığındaki kadınların yalnızca %11,2'si çalışmaktadır. İşgücü piyasasından bu kopuş, her ne kadar Türk kadınlarınınki kadar olmasa da - bkz. Şekil 4(a) ve (b), bir ölçüde okullaşma oranını artırmış gibi görünmektedir. Suriyeli kadınların çalışma oranının düşük olması, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine bakıldığında sıra dışı bir durum değildir; Fas (%11,4; 2010), Irak (%9,8; 2012), Tunus (20,8; 2014) ve Ürdün (%13,8; 2016) düşük kadın istihdam oranı görülen, Suriye ile oldukça benzer arka plana sahip ülkelere örnektir.

Şekil 3: Yaşa göre işgücü durumu, erkekler

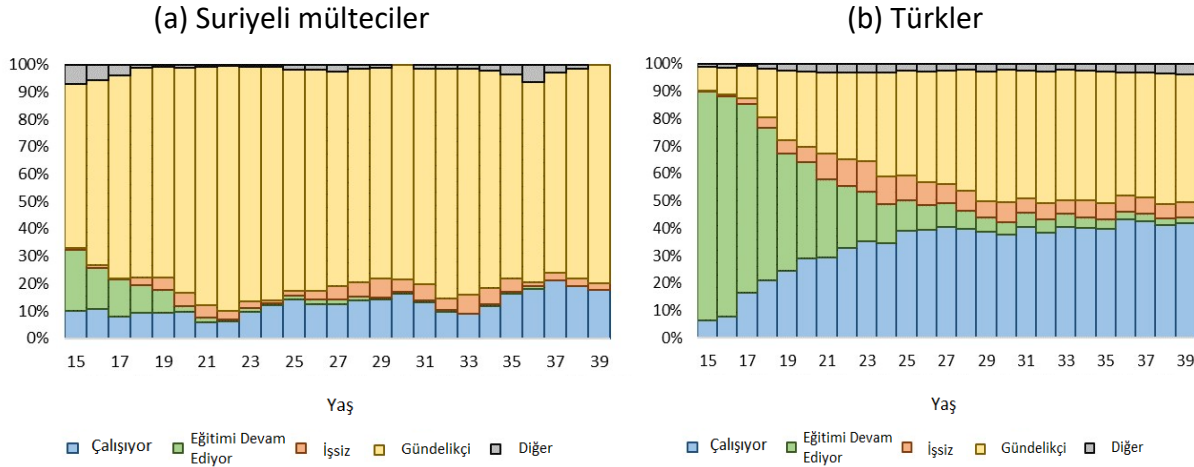

Kaynak: HHİA 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Şekilde, (a) Suriyeli mülteciler ve (b) Türk vatandaşları arasında işgücü durumlarının (çalışıyor, eğitim görüyor, işsiz, ev işleriyle meşgul ve diğer) her birinde erkeklerin yaşıyla yüzdesi gösterilmektedir. Çalışma durumu, ILO tanımına göre ölçülmekte ve çalışan öğrencileri de kapsamaktadır. İşsizlik, hevesi kırılmış iş arayan kişiler dahil, geniş biçimde tanımlanmaktadır.

Gözlenen düşük kadın istihdam oranlarının arkasında kültürel faktörlerin olduğu inkar edilemese bile, mevcut çalışma koşulları da fazla elverişli olmayabilir. Bir yanda, kayıt dışı çalışma ilişkilerinin uzun vadede kadınları çalışma hayatından uzaklaştırdığı bilinmektedir; öte yanda, Suriyeli mültecilerin tipik olarak çalıştığı işlerdeki çalışma saatleri kadınların optimum iş-yaşam dengesine ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, mülteci nüfustaki yüksek çocuk oranı, Suriyeli kadınların işgücüne katılım çabaları karşısında ek yük olabilmektedir.

Şekil 4: Yaşa göre işgücü durumu, kadınlar

Kaynak: HHİA 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Şekilde, (a) Suriyeli mülteciler ve (b) Türk vatandaşları arasında işgücü durumlarının (çalışıyor, eğitim görüyor, işsiz, ev işleriyle meşgul ve diğer) her birinde kadınların yaşıyla yüzdesi gösterilmektedir. Çalışma durumu, ILO tanımına göre ölçülmekte ve çalışan öğrencileri de kapsamaktadır. İşsizlik, hevesi kırılmış iş arayan kişiler dahil, geniş biçimde tanımlanmaktadır.

Suriyeli işgücü piyasası deneyiminin ilginç bir yönü, yetişkinlerde (30-65 yaş) %13,3 ve gençlerde (15-29 yaş) %13 olan benzer işsizlik oranıdır. Bu durum yalnızca, gençlerin geçmişten beri yetişkinlerden çok daha yüksek işsizlik oranlarını gördüğü (2017 yılında %18'e karşı 8,1) Türkiye'de değil dünyadaki diğer ülkelerin çoğunda nadir görülen bir durumdur. Bu tuhaflığın arkasındaki neden, Türk işgücü piyasasında hem gençlerin hem de yetişkinlerin sıfırdan başlaması, diğer bir deyişle, önceki öğrenimin tanınmaması ve çoğu durumda yararlanabilecekleri profesyonel ağların olmaması olabilir. Türkiye'deki Suriyelilerin deneyimi, bir bakıma, işsizlik oranlarının yetişkinlerde daha düşük olmasının nedeninin daha verimli olmaları mı yoksa işgücü piyasasında gençlerden daha fazla zaman geçirmiş olmaları mı sorusunu test eden doğal bir deney olarak görülebilir.

Tablo 1: Temel işgücü piyasası istatistikleri, cinsiyet ve uyruğa göre

		Oran (%)		
Grup		Katılım	İşsizlik	NEİY
Suriye	Erkek	81,0	12,3	19,6
	Kadın	13,7	18,2	82,2
	Tümü	47,5	13,1	50,1
Türk	Erkek	77,9	9,6	12,6
	Kadın	37,6	14,3	30,7
	Tümü	57,8	11,1	21,5

Kaynak: HHİA 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Tabloda cinsiyet ve uyruğa göre (a) işgücü katılım oranı, (b) işsizlik oranı ve (c) Suriyeli ve Türk kadın ve erkekler için NEİY oranı gösterilmektedir. NEİY oranı, "Ne Eğitimde ne İstihdamda ne de Yetiştirmede" olan 15-24 yaş arası kişilerin yüzdesini ifade etmektedir. İşgücü katılım oranları ve işsizlik oranları 15-65 yaş arası kişiler için tanımlanmıştır.

Ayrıca, Suriyeli ve Türk kadınların işsizlik oranları aynı uyruktaki erkeklerden daha yüksek gibi görünmektedir. Kadınların işgücü piyasasındaki şansının erkeklerden daha az olması makul bir açıklama olabilir. Yine de diğer nedenler de göz ardı edilmemelidir. Örneğin, çoğu erkeğin çalışıyor olması, kadınlar üzerindeki iş bulma baskısını azaltıyor olabilir. Ayrıca, kadınların ev işlerinden sorumlu olması başvurabilecekleri iş sayısını azaltabilir.

Suriyeliler arasında kadın istihdam oranlarının düşük ve eğitim gören genç kadın sayısının az olması, en yüksek NEİY oranlarından bazılarına sahip iki ülke olan Hindistan (%46,6; 2012) veya Bangladeş (%43,6; 2016) gibi ülkelerin oranlarını neredeyse ikiye katlayarak dünyadaki en yüksek kadın NEİY oranlarından birini yaratmaktadır. Buna karşılık, Suriyeli erkek mültecilerin NEİY oranı (bkz. Tablo 1), kadınlardan çok daha düşüktür; her ne kadar bu durum, erkeklerin erken yaşta işe girmelerinin sonucu olsa da, onların kariyer gelişimi için hiç de olumlu değildir.

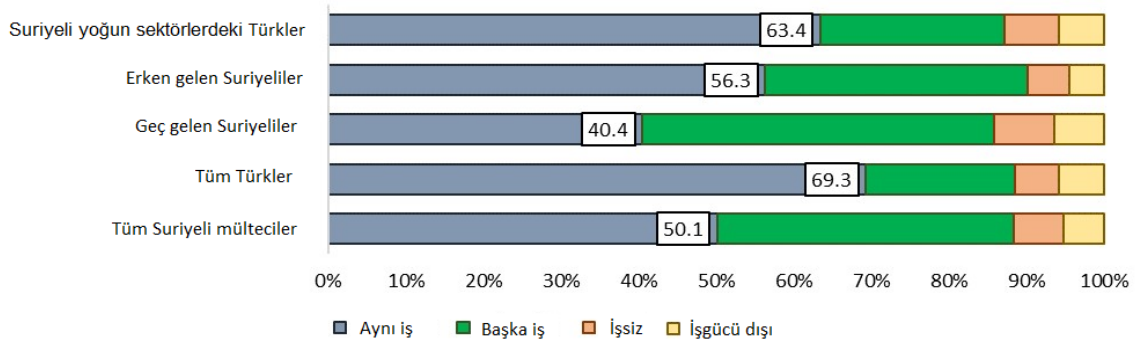
İşgücü piyasası geçişleri ve çalışan devri

Suriyeli mültecilerin işgücü piyasası deneyimi oldukça istikrarsızdır, bir işten diğerine sık sık geçiş olmaktadır. Bununla birlikte, zamanla Türk işgücü piyasasındaki işleyişi öğrenmeleri de

beklenmektedir. Aslında veriler de bunu ortaya koymaktadır; 2017 yılı itibarıyla yıldan yıla geçişler¹² 2015 yılıyla kıyaslandığında iyileşme göstermiştir. Örneğin, 2016 yılında işsiz olup 2017 yılında iş bulmuş olan kişilerin payı Suriyelilerde Türklerden daha yüksektir. Benzer şekilde, anılan her iki grup için 2016 yılında ücretli çalışanların oranı 2017'deki orana benzerdir; öte yandan Suriyeliler için daha düşük olmuştur.

Daha kısa işsizlik süreleri, sabit gelir akışı sağlama anlamında olumlu olsa da aynı zamanda Suriyelilerin koşullarına bakmadan her işe girdiğini de gösteriyor olabilir. Bu olgu en azından, Türklerde %30,7 olan oranla kıyaslandığında, mültecilerin yarısının geçen yıl neden iş değiştirdiğini kısmen açıklayabilir (bkz. Şekil 5, alt satırlar). Yüksek çalışan devri, prensipte, işverenlerin gerekli çalışma izinlerini talep etmesi konusunda caydırıcı olabilir. Bununla birlikte, bu davranış açıkça ayrımcılıktan da kaynaklanıyor olabilir; gerçekte, Suriyeli mültecilerin devir oranları, aynı durumda olan Türk çalışanlara hızla yaklaşmaktadır. Örneğin, ticaret, inşaat ve imalat sektörlerindeki çalışanlar içinde, 2011 ile 2014 yılı arasında Türkiye'ye gelen Suriyelilerin devir oranı Türklerden yalnızca yüzde 7 puan fazladır.

Şekil 5: 2016'da çalışanlar 2017'de işgücü durumu

Kaynak: HHİA ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Şekilde, 15-65 yaş aralığındaki 2016 çalışanlarının bir yıl sonraki işgücü durumları gösterilmektedir. Yüzde, gruba göre verilmiştir. "Suriyeli yoğun sektörlerdeki Türkler"; inşaat, ticaret ve imalat sektörlerinde çalışanları ifade etmektedir. "Erken" ve "geç" kavramları, Türkiye'ye geliş tarihini ifade etmektedir; erken, 2011-2014 anlamına gelirken, geç 2015-2017 anlamına gelmektedir.

Mültecilerin işlerinde çalıştıkları yıl sayısı (süreklilik) karşılaştırıldığında da benzer sonuca ulaşılmaktadır. 2017 itibarıyla, Suriyeli mülteciler işverenlerinin yanında Türklerden 4,4 yıl daha az çalışmaktadır. Türkiye'de ortalama bir Türkten daha az süredir bulundukları, çalıştıkları sektörlerin türleri ve işverenin sunduğu sözleşmenin niteliği göz önünde bulundurulduğunda süreklilikteki fark yarım yıla düşmektedir. Tarım ve inşaat sektörlerinde sıklıkla karşılaşılan geçici sözleşmelerin, kişi tercih ettiği için değil, genellikle daha uzun süreli çalışma ilişkisi bulamamasından dolayı kabul edildiği de (%91,3) dikkate alınmalıdır. Özetle, Suriyeliler kısa süreli sözleşmelerden uzun süreli

¹² Bireylere, görüşmeden bir yıl önceki ve şu anki işgücü durumları sorulmuştur.

sözleşmeleri tercih etmekte ve süreklilikleri ile devir oranları benzer Türk çalışanlardan çok fazla farklılık göstermemektedir.

Çalışan çocuklar

HHİA'nın dezavantajlarından biri, işgücü ve eğitim modüllerinin 15 yaşından küçük bireyleri hedeflememesidir. Sonuç olarak, okullaşma ve çalışan çocuk sayısına ilişkin kritik bilgiler eksiktir. Yine de, eğitim gören 15 yaş altı Suriyelilerin oranının düşük olması, Suriyeli çocukların büyük bölümünün okula gitmediğine işaret etmektedir. Örneğin, 15 yaşındaki Suriyeli kız çocuklarının yalnızca %29,4'ü okula giderken aynı yaştaki Türk kız çocuklarının %86,8'inin okula devam ettiği bulunmuştur. Erkek çocuklar açısından bu fark çok daha büyüktür; 15 yaş altı Suriyeli erkek çocuklarda okula devam oranı %12,9 iken, Türklerde bu oran %88,4'tür.

Aynı şekilde, özellikle 15 yaş altındakilerin yüksek istihdam oranı (%66,1) göz önünde bulundurulduğunda, Suriyeli erkek çocuklarının çoğunun okula gitmesi beklenmemekte, hatta çalıştıklarından kuşulanılmaktadır. Şekil 6(b)'de, 15 yaş altındakilerin istihdam oranları tahmin edilerek (ekstrapolasyon yapılarak) çocukların istihdam oranlarına ilişkin eksik veriler geri kazanılmaya çalışılmaktadır. Bu uygulama, Zambiya'nın kentsel alanlarındaki¹³ çocuk istihdam oranlarının yardımıyla gerçekleştirilmektedir. Zambiya verilerinin seçilmiş olması, başta garip görünebilir ancak bu durum, koşullarını başka yerde bulmanın oldukça zor olduğu bir nüfusun istihdam oranları için ekstrapolasyon yapılmasındaki zorluklarla açıklanmaktadır.

Prensipte, Türkiye'de yürütülen daha önceki çocuk işgücü anketlerinin kullanılmış olması beklenebilir ancak Suriyeli mültecilerin sosyo-ekonomik koşullarının Türklerle çok az ortak noktası bulunmaktadır ve bu durumda tahminler aşağıya doğru yanlı olacaktır. Bu tahminler için ikinci olasılık, Suriyeli mültecilerin belirlenebileceği Ürdün İşgücü Anketi olabilirdi ancak bu ankette 15 yaş altı kimseye işgücü modülünden soru sorulmamaktadır.¹⁴ Dünyadaki herhangi bir yerdeki göçmen nüfuslardan başka bir aday da seçilebilirdi ancak güney-kuzey göçmenleriyle ilgili olarak çocukları işgücü modüllerine dahil etmeyen anketlerle de karşılaşabilmekteyiz. Etiyopya vakasında olduğu gibi, göçmenlerin gelişmemiş bir ülkede bulunduğu diğer durumlarda, çok az sayıda gözlem olması, ekstrapolasyon yoluyla istihdam oranlarını doğru biçimde hesaplamamızı engelleyebilir.

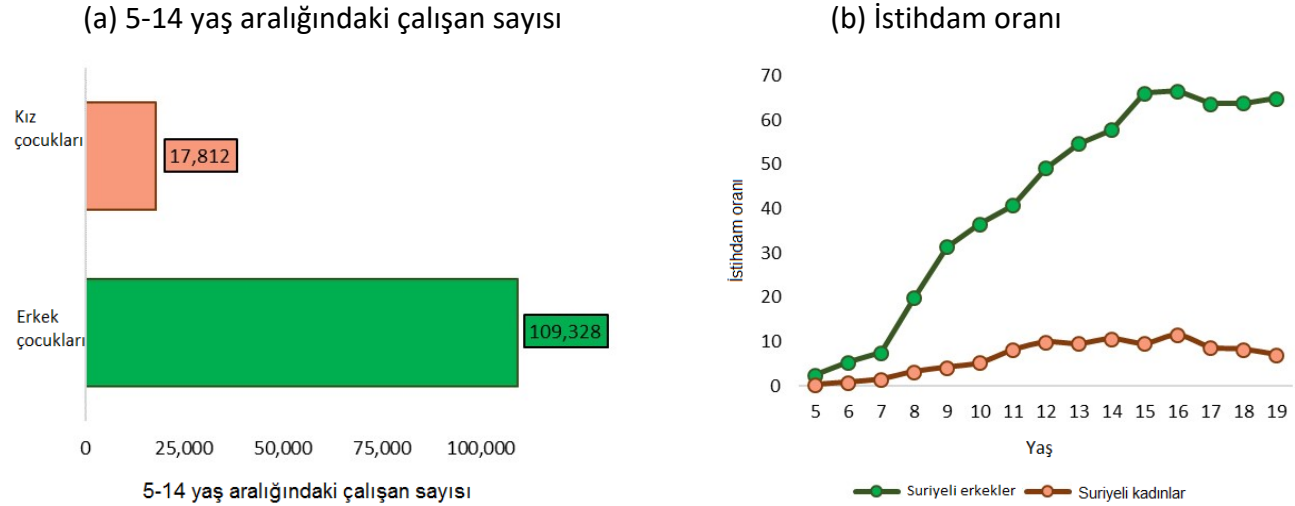
Bunun sonucunda, üçünde de 5-14 yaş aralığındaki çocuklara işgücü modülünden sorular sorulduğu Bangladeş, Tanzanya ve Zambiya olmak üzere anlam taşıyan bir çıkarım için belirlenen asgari kriterlerin bazılarını yerine getiren üç veri kaynağı ve Türklerden elde edilen verileri temel almaktayız. Her üç durumda da, yoksulluk riski altında olan nüfusun bulunmakta ve çocukların erken

¹³ Suriye nüfusunun çoğunun kentsel alanlarda yaşaması nedeniyle.

¹⁴ Bu sorular çocuklara sorulsa bile, eğitim dilinin Arapça olması okula devam oranlarını ve çalışan çocukların payını değiştirecek ve sonuç olarak Türkiye'deki durumla benzerlik kaybolacaktır.

yaşta gelir getirmesi gerekebileceği anlamına gelmekte; ve aynı zamanda, kayıt dışı çalışma ilişkileri gençler arasında yaygındır. Bu adaylar arasından, Bangladeş ve Tanzanya çıkarılmıştır; Bangladeş'in çıkarılma nedeni 14 ve 15 yaşındakiler (yasal çalışma yaşına ulaşmaları nedeniyle) arasında kayıtlı çalışanların payında keskin sıçrayış¹⁵ olması; Tanzanya'nın çıkarılma nedeni ise, Zambiya HHİA'sından daha küçük örnekleme sahip olmasıdır.

Şekil 6: Türkiye'deki Suriyeli mülteciler arasındaki reşit olmayan çalışanlar (ekstrapolasyon)

Kaynak: Türkiye HHİA 2017, Zambiya HHİA 2008 ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Şekilde (a) erkek ve kadınlar için ayrı ayrı Türkiye'de çalışan 5-14 yaş aralığındaki Suriyeli çocuk sayısı ve (b) erkek ve kadınlar için yaşa göre istihdam oranı gösterilmektedir. 5-14 yaş aralığındaki kişilerin istihdam oranlarına ilişkin veriler için, Zambiya 2008 HHİA (kentsel alanlar) yardımıyla ekstrapolasyon yapılmıştır.

Tahmin sonuçları Şekil 6'da gösterilmektedir; çalışan Suriyeli çocuk sayısı 127.140 olarak tahmin edilmiştir, bunların 109.328'i erkektir. Ayrıca, 5-14 yaş aralığındaki kız ve erkek çocuklarına yönelik cinsiyet ve yaşa göre tahmini istihdam oranları Şekil 6(b)'de gösterilmektedir.¹⁶ Bu tahminler spekülasyon olup yalnızca bilgi amaçlı verilmektedir; ancak bu sayıların doğruya yakın olması halinde durumun ciddiyeti ve aciliyeti, konu hakkında daha fazla bilgiyi gerekli kılmaktadır. Bu acil bilgi ihtiyacının nedeni öncelikli olarak insanidir; hayata olabilecek en iyi şekilde başlayabilmeleri için bu çocuklar okula gitmelidir. Ayrıca, zorunlu eğitimin tamamlanması, üniversite öğrenimine ve işgücü piyasasında daha fazla gelecek fırsatına açılan kapıyı aralamaktadır. Çalışan Suriyeli sayısına ilişkin net tahmine sahip olmanın dışında, bu çocukların ailevi durumları ve işverenlerinin sektörlerine ilişkin bilgi toplanması, çocuk işgücünün hem arz hem de talebini azaltmayı amaçlayan önlemlerin oluşturulması konusunda politika yapıcılara yardımcı olacaktır.

¹⁵ Suriyeli mülteciler arasında gözlemlenmesi pek muhtemel olmayan %0 ila 10 arasında.

¹⁶ 15-19 yaş aralığındaki kişilerin istihdam oranların HHİA 2017'den alınan gerçek verilere dayandığını dikkate alınız.

2.2. İstihdam türü ve çalışma koşulları

2017¹⁷ itibarıyla Türkiye’de çoğu erkek olup bir kısmı erken yaşta çalışmaya başlayan 940.921 Suriyeli bulunmaktadır, bkz. Şekil 3 ve 4. Bunlar arasında, üretkenliğin nispeten düşük olduğu düşük vasıflı pozisyonlarda çalışan 862.039’u (%91,6) kayıt dışı çalışmaktadır. Bu gerçekler, Suriyelilerin çalıştıkları işlerin kalitesi ve onlara iş veren sektörlerin türüne ilişkin sorular ortaya çıkarmaktadır. Bu bölümde, veri kısıtlamaları da göz önünde bulundurularak mümkün olduğu ölçüde çalışılan ücret ve saatlere vurgu yapılarak Suriyelilerin nerede ve nasıl çalıştığı analiz edilmektedir. HHİA’da çalışan çocuklara yönelik bilgi olmadığı da göz önünde dikkate alınmalıdır.¹⁸ Bu nedenle, bu bölüm 15 yaş ve üstü 813.781 Suriyeli çalışanı kapsamaktadır.

Tablo 2: Ekonomik faaliyete göre Suriyeli mülteci sayısı

Faaliyet	İstatistik		
	Toplam Suriyeli sayısı	Suriyeliler arasındaki pay	Sektör payı içinde
Tarım	63.110	7,8	1,2
İmalat	392.350	48,2	7,4
TGDA	(252.888)	(64,5)	(16,1)
diğer	(139.462)	(35,5)	(3,7)
İnşaat	107.389	13,2	5,2
Ulaşım ve iletişim	11.492	1,4	0,8
Ticaret ve konaklama	144.273	17,7	2,6
perakende	(51.572)	(35,7)	(2,0)
yiyecek	(43.363)	(30,1)	(3,5)
diğer	(49.338)	(34,2)	(3,0)
İş faaliyetleri	12.843	1,6	0,5
Eğitim	22.258	2,7	1,4
Sağlık	8.990	1,1	0,8
Diğer hizmetler	51.076	6,3	5,0
Toplam (1)-(2)/Ortalama (3)	813.781	100,0	2,9

Kaynak: HHİA 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Tabloda (i) ekonomik faaliyetlerin her birinde çalışan Suriyeli mülteci sayısı, (ii) Suriyeli çalışanların ekonomik faaliyetlerin her birinde uyruğa göre payı ve (iii) Suriyeli çalışanların sektöre göre payı gösterilmektedir. TGDA; tekstil, giyim, deri ve ayakkabı anlamına gelmektedir, ISIC rev.4, kod no. 13, 14 ve 15.

İstihdam yapısı

Suriyelilerin ekonomik faaliyetlerini ve çalıştıkları işleri, kayıt dışı çalışma ilişkileri belirlemektedir. Durum böyle olunca, geçmişten beri yüksek kayıt dışı oranları görülen ticaret, inşaat ve imalat gibi sektörler Suriyeli işgücünün temel alıcıları haline gelmiştir. Toplamda, bu üç sektörde Suriyeli işçilerin %79,1’i çalışmaktadır (bkz. Tablo 1); ancak bu sektörlerden biri istihdam bakımından ön plana çıkmaktadır: Tekstil, giyim, deri ve ayakkabı sektörleri (TGDA) neredeyse üç Suriyeliden birine iş

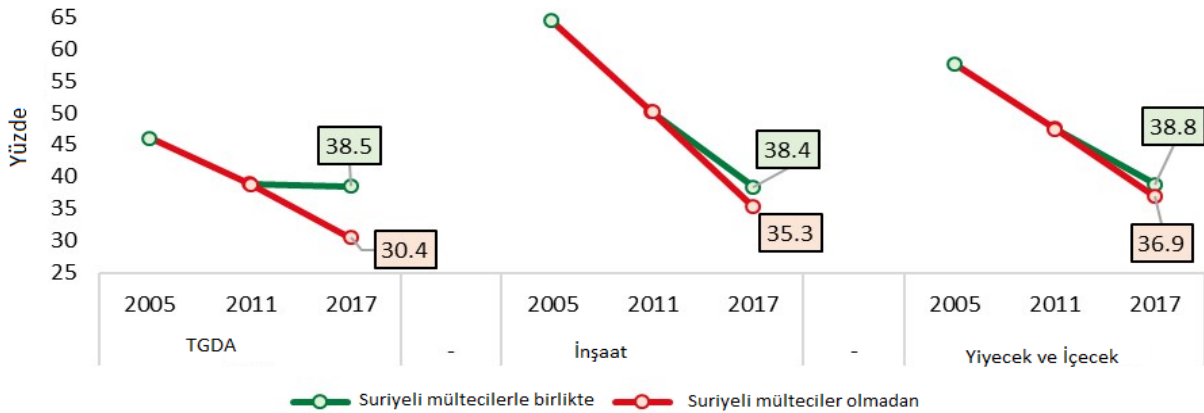
¹⁷ Şekil 6(a)’daki çalışan çocuklara ilişkin tahminler dahil.

¹⁸ 5-14 yaş aralığındaki 127.140 çocuğun tanıma göre kayıt dışı olarak çalıştığı ortadadır ancak onlar hakkında sahip olunan diğer bilgiler çok azdır.

sunmaktadır. Bu sektörlerin Suriyeli işgücüne olan bağlılığı, Suriyelilerin genellikle kayıt dışı olarak çalıştırılmasıyla işverenlerin ne kadar kar ettiğine dair değerlendirmeye birlikte Kısım 3.1’de yorumlanmaktadır. Bu faaliyetlere ek olarak, Suriyelilerin nispeten büyük bir bölümü “diğer hizmetler” olarak adlandırılan ne olduğu tam olarak bilinmeyen alanlarda çalışmaktadır. Uygulamada, 2 basamaklı ISCO ve ISIC kodlarının birleşik analizi, bu hizmetlerin çoğunlukla kişisel eşya ve giyim tamiri (bunlardan ikincisi, ekonomik faaliyet olarak değil, mesleki anlamda giyim çalışanlarıdır), araç ve ev temizlikçilerini ve muhtemelen bazı atık toplayıcıları/hurda toplayıcılarını ifade ettiğine ışık tutmuştur.

Suriyelilerin, Türkiye’de tüm çalışanlar içindeki oranı %2,9 olmasına rağmen, belirli faaliyetlerde Suriyeli çalışanların yoğunlaşması, ulusal düzeyde etkiye neden olmuştur. Bu etkiye tanık olan bazı adaylar arasında, Suriyelilerin Türk çalışanların %16,1’ini temsil ettiği TGDA sektörleri ve %5,2’yle inşaat sektörü gelmektedir. Bu etki, düşük ücret ve çalışanların kayıt dışı olması nedeniyle karlılık artışı sağlamakta, aynı zamanda, özellikle okula kısa süre devam etmiş olanlar olmak üzere, eskisi kadar kolay biçimde kayıt dışı iş bulamayan yerel çalışanların da ayıklanmasını artırmaktadır.

Şekil 7: Suriyeli mültecilerle birlikte ve onlar olmadan kayıt dışı çalışanların oranı, seçili sektörler

Kaynak: HHİA ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Şekilde 2005, 2011 ve 2017 yılları için Türkiye’de üç ekonomik faaliyetteki kayıt dışı çalışanların oranı gösterilmektedir. 2017 rakamları Suriyeli mültecilerle birlikte ve onlar olmadan tahmin edilmiştir ve Ek C’de öngörülen ağırlık düzeltmeleri kullanılmaktadır. “TGDA” tekstil, giyim, deri ve ayakkabı sektörlerini ifade etmektedir.

Suriyeli mülteciler, bazı işletmelerin sağkalabilirliğini artırırken ülke çapındaki kayıt dışılık oranlarını da değiştirmektedir. Bu özellikle, Suriyeli mültecilerle %38,5’lik, onlar olmadan %30,4’lük kayıt dışılık oranı gösteren giyim sektörü -bkz. Şekil 7- için geçerlidir.¹⁹ Yüksek kayıt dışılık oranları, inşaat sektörünün yanı sıra yiyecek ve içecek hizmetleri faaliyetlerinde de görülebilir. Bu durumda bile Suriyeli mültecilerle ve onlar olmadan ulaşılan kayıt dışılık oranları arasındaki fark azdır. Suriyeli mültecilerin ülke düzeyindeki etkisi küçük ancak kayda değerdir; kayıt dışı çalışanların payı (kendi

¹⁹ Suriyeli mültecilerin olmadığı kayıt dışılık oranı Suriyelilerin Türkiye’ye gelmemiş olması durumundaki kayıt dışılık oranından muhtemelen daha düşüktür. Bunun nedeni, Suriyelilerin sektörde çalışan kayıt dışı çalışan Türklerin bazılarını sektörün dışına itmesi olabilir.

hesabına çalışan kişiler dahil) Suriyeliler olmadan %34,4 iken Suriyelilerle birlikte %36'ya çıkmaktadır. Yalnızca çalışanlar göz önünde bulundurulduğunda %17,4'ten %20,1'e çıkan fark biraz daha büyüktür ancak her iki durumda da son zamanlarda Türkiye'de görülen kayıtlı çalışma ilişkileri yönündeki güçlü eğilim kısmen tersine dönmüştür.

Tablo 3: Mesleğe göre Suriyeli mülteci sayısı

<i>Meslek (ISCO kodu)</i>	<i>Suriyeli mülteciler</i>		<i>Kayıt dışı çalışan Türkler</i>
	<i>Toplam</i>	<i>Pay</i>	<i>Pay</i>
İmalat ve inşaat sektöründe çalışanlar (93)	137.210	16,9	6,9
Sabit tesis ve makine operatörleri (81)	131.305	16,1	2,7
Ağaç işleme ve giyim çalışanları (75)	105.123	12,9	4,9
Satış çalışanları (52)	61.194	7,5	15,5
Yapı ve ilgili işkollarında çalışanlar (71)	57.440	7,1	7,5
Tarım işçileri (92)	56.429	6,9	5,8
Metal, makine işçileri (72)	38.741	4,8	2,9
Kişisel hizmetler (51)	35.281	4,3	4,3
Temizlikçiler, yardımcılar (91)	35.000	4,3	4,4
Diğer meslekler	156.058	19,2	42,1
Toplam	813.781	100,0	100,0

Kaynak: HHİA 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Tabloda (i) mesleklerine göre Suriyeli mülteci sayısı ve (ii) her meslekteki Suriyeli mülteci ve kayıt dışı çalışan Türklerin nüfusa göre payı gösterilmektedir. Daha iyi karşılaştırma yapılabilmesi için geçimlik tarım işçileri Türk grubun dışında bırakılmıştır. Meslekler ISCO-08 kodları kullanılarak ölçülmüştür.

Düşük ve yarı vasıflı işlerde yüksek oranda Suriyeli çalışmaktadır. Bu kısmen, okula kısa süre devam edilmesinden ve aynı zamanda yapılan işlerin kayıt dışılığı ile bu kişilerin istihdam edildiği sektör türünden kaynaklanmaktadır. Gerçekten de, bu kişilerin meslekleri, içinde çalıştıkları ekonomik faaliyetlerden yola çıkılarak izlenebilir; örneğin, imalat ve inşaat sektöründeki çalışanların (ISCO-08, grup 93) üçte birinden fazlası inşaat sektöründe çalışırken yarısı imalat sektöründe çalışmaktadır. Benzer şekilde, sabit tesis ve makine operatörlerinin çoğu (%89,1) TGDA sektörlerinde çalışmaktadır. Ekonomik faaliyetler ve meslekler arasındaki izlenebilirlik dışında, mesleki dağılımda ön plana çıkan Suriyeli çalışanların %32'si düşük vasıflı mesleklerde çalışırken %60,9'unun yarı vasıflı mesleklerde çalışmasıdır. Bu ayrıca, Türklerin %21'i yüksek vasıflı mesleklerde çalışırken Suriyelilerin yalnızca %7,2'sinin yüksek vasıflı mesleklerde çalıştığını göstermektedir.

Prensipte, Suriyeliler, aynı işler için kayıt dışı çalışan Türklerin doğrudan rakipleri olarak değerlendirildiğinde Suriyeli mülteciler (çoğu kayıt dışı olarak istihdam edilen) ile kayıt dışı çalışan Türklerin mesleklerinin²⁰ benzer özellikte olması beklenmektedir. Bununla birlikte, mesleğe göre uyruğa özgü istihdam paylarını gösteren Tablo 3'ün son iki sütununa daha yakından bakıldığında, bunun tam olarak doğru olmadığı görülmektedir. Suriyeli mültecilerin imalat çalışanı, makine

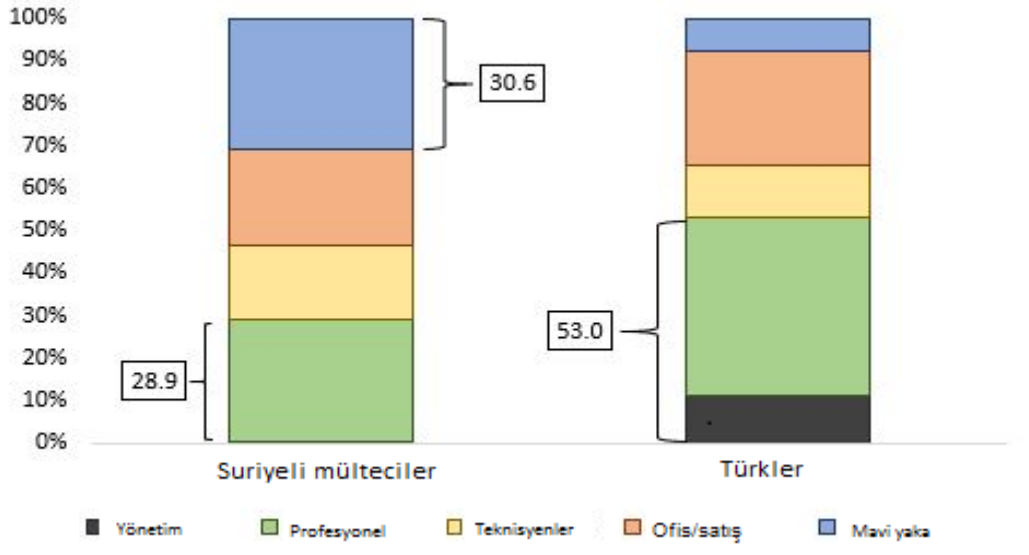
²⁰ Geçimlik tarım işçileri karşılaştırmanın dışında tutulmaktadır.

operatörü ve giyim çalışanı (grup 75, 81 ve 93) olarak istihdam edilme ihtimali, kayıt dışı olarak çalışan Türklerden çok daha yüksektir; diğer bir deyişle, Suriyeliler bir ölçüde, Türklerin yapmak istemediği işleri yaparak, Türk işgücünün yerine geçmek yerine onları tamamlıyor olabilirler.

Yalnızca ekonomik açıdan dahi, Türkiye şu anda Türkleri en çok tamamlayan vasıflara sahip Suriyelilerden yararlanıyor olsa da, uzun vadede ülkenin bu durumdan karlı çıkıp çıkmayacağı belirsizdir. Bir yanda, Suriyelilerin büyük bir bölümünün düşük vasıflı mesleklerde tutulması çok sayıda sosyal hizmetin tüketilmesini sürdürürken, onların hızlı biçimde entegre olma şansını da engellemektedir. Yavaş entegrasyon Suriyelilerin yoksul mahallelerde yoğunlaşmasına ve sosyal çatışma olasılığının ortaya çıkmasına da neden olabilir. Öte yanda, ucuz işgücü, uzun vadede sürdürülebilir ve daha üretken sektörlerden değerli kaynakları alarak öteki türlü kazançsız olacak ekonomik faaliyetleri teşvik edebilir.

Suriyelilerin düşük vasıflı, kayıt dışı işlerde yoğunlaşmasının bir diğer olumsuz yönü, aşırı vasıflı işçilerin mevcudiyetinden kaynaklanmaktadır. Çalışan 84.479 Suriyelinin -kabaca tüm Suriyeli çalışanların %10'unun- yükseköğrenim diplomasına sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, Şekil 8'de görülebileceği gibi, bunlardan yalnızca %28,9'u profesyonel kategoride iş bulabilmiştir. Suriyeli çalışanların profesyonel kategoride yaptıkları belirli meslekler araştırıldığında, bu grup için mevcut meslek yelpazesini daha da daraltacak şekilde, yarısının çalışma izni olmayan öğretmenler olarak çalıştığını tespit etmek mümkündür. Yüksek vasıflı işlere erişilememesinin makul bir nedeni dil engeliyle bağlantılı olabilir; ancak bu, rastgele Suriyelilere Türkçe öğretilmesinin kısa vadede işgücü piyasası deneyimlerini iyileştireceği şeklinde yorumlanmamalıdır; Suriyeliler birkaç ilde nispeten yoğunlaşmıştır ve müşterilerinin/iş arkadaşlarının da buralarda yoğunlaşmış olması muhtemeldir. Türkçe öğrenmek dahil, daha fazla entegrasyon sağlanması, yüksek vasıflı Suriyeli mültecilerin kendileri ve ev sahibi ülkeler için son derece yararlı olabilir.

Şekil 8: Yükseköğrenim diplomasına sahip kişilerin meslekleri, uyruğa göre

Kaynak: 2017 HHİA ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Şekilde yükseköğrenim görmüş Suriyeli mülteci ve Türk çalışanların eğitim ve uyruğa göre mesleki dağılımı gösterilmektedir. Meslekler ISCO-08 kodları ile ölçülmektedir.

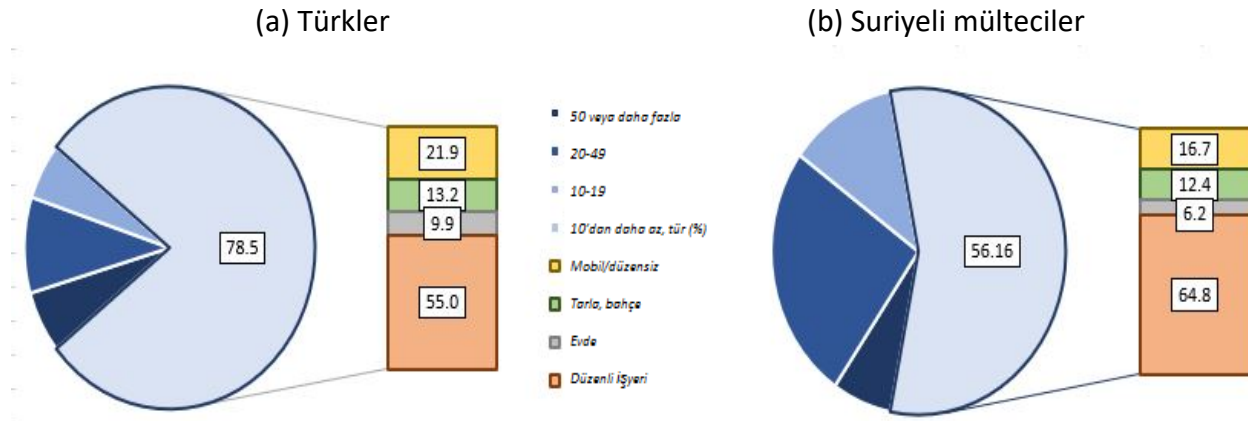
Dile ilişkin sorunların yanı sıra, yabancı ülkeden alınan diplomaların onaylanması ve önceki öğrenimlerin tanınmasıyla ilgili sorunların da, özellikle işaretlerin insan sermayesinin kendisi kadar -daha fazla olmasa bile- önemli olduğu, yüksek düzeyde düzenlenmiş mesleklerde Suriyelilerin kapasitelerinin değerini düşürmesi muhtemeldir. Yorumlanan iki nedenle birlikte, yüksek vasıflı işlerin genellikle kayıtlı çalışma ilişkileri altında sunulması, iyi eğitilmiş Suriyelilerin becerilerini kullanabilmeleri konusunda üçlü tehdit oluşturmaktadır.

Yüksek vasıflı Suriyeliler, çalışma izninin olmaması nedeniyle geçmiş kazançlar hususunda en çok kaybedenler arasında olabilir; ancak 10 kişiden 9'u T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) kayıtlı olmadan çalışan Suriyeli mülteciler arasında kayıt dışı çalışma ilişkileri yaygındır. Kayıt dışı istihdam edilen çalışanlar genellikle küçük işletmelerde çalışma eğilimindedir. Bunun iki nedeni vardır; birincisi, uygulamanın hukuka aykırı olması ve ortamın göz önünde olmaması halinde faaliyeti gizlemenin daha kolay olması. İkincisi, bu işletmelerin daha büyük işletmelerden daha az karlı olma eğilimi nedeniyle daha ucuz işgücüne ihtiyaç duyabilmesidir. Uluslararası düzeyde, bu davranışın örnekleri kolaylıkla bulunabilmektedir;²¹ Meksika'da kayıt dışı çalışanların %81,6'sı 10'dan daha az çalışana sahip işletmelerde çalışırken Hindistan ve Mısır'da bu yüzdeler sırasıyla %86,7 ve %88,4'tür. Türkiye'de, neredeyse yarısı düzensiz/mobil ortamlar veya ev gibi bulunması zor (düzenli olmayan) yerlerde çalışan, mikro işletmelerde kayıt dışı Türk çalışan oranı %78,5 olarak benzer oranda bulunmuştur - bkz. Şekil 9(a).

²¹ Burada verilen örnekler; Meksika için ENOE 2016'dan, Mısır için HHİA 2016'dan ve Hindistan için İstihdam-İşsizlik NSSO 68. etabından elde edilen mikro veriler ile yazarın kendi hesaplamalarına dayanmaktadır. Üç ülkenin tamamından elde edilen veriler uyumlaştırılmış olup LFM v.2.0'ın bir parçasıdır.

Şaşırtıcı biçimde, kayıt dışı çalışanların işletme büyüklüklerindeki ampirik düzenlilik Suriyeli mülteciler durumunda bozulmaktadır. Şekil 9(b)'ye göre, kayıt dışı çalışan Suriyelilerin %43,8'i 10'dan fazla kişinin çalıştığı işletmelerde kayıt dışı çalışmaktadır. Ayrıca, Suriyelilerin yalnızca %32'si 20'den fazla çalışana sahip işletmelerde çalışmaktadır; ki bu, çalışma yaşamında başka yerde nadiren görülen bir durumdur. Mikro işletmeler dışındaki yüksek oranda kayıt dışı çalışana ek olarak, 10'dan az çalışana sahip işletmelerde çalışanlar da iş teftişinde tespit edilmesi muhtemelen daha kolay olan düzenli tesislerde daha fazla çalışma eğilimi göstermektedir.

Şekil 9: İşletme büyüklüğü dağılımı ve mikro işletme türü, kayıt dışı çalışanlar

Kaynak: 2017 HHİA ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Şekilde (i) Suriyeli mülteci ve kayıt dışı çalışan Türklere yönelik işletme büyüklüğünün uyuğu göre dağılımı (mavi ile) ve 10'dan az çalışana sahip işletmelere yönelik işyeri türlerinin uyruk ve işletme büyüklüğüne göre payı.

Özetle, Suriyeli mültecilerin istihdam yapısı, nispeten büyük işletmelerde kayıt dışı istihdam ve imalat sektörünün oldukça yaygın olması gibi özelliklerin bileşkesi bakımından pek görülen bir vaka değildir ve yalnızca Türkiye'deki Suriyelileri temsil etmektedir. Örneğin, Ürdün'de, Suriyelilerin yalnızca %20,6'sı (Türkiye'de %48,2) imalat sektöründe istihdam ediliyorken, bunların %36,8'i inşaat sektöründe, 29,8'i ise ticaret ve konaklama sektöründe çalışmaktadır. Bununla birlikte, yukarıda belirtilen özelliklerin mutlaka olumsuz olması gerekli değildir ve Suriyeli mültecilerin gelecekteki işgücü piyasası deneyimleri için yararlı olabilir. Suriyelilerin çalıştığı işletmelerin nispeten yüksek görünürlüğü, prensipte Türkiye'deki iş teftişi tarafından kayıt dışılığı azaltma amacıyla kullanılabilir. Ayrıca, imalat sektörlerindeki verimlilik ticaret ve konaklama sektörlerinininkinden yüksektir, bu da Suriyeli mültecileri mevcut işlerinde kayıt altına alma olasılığını artırmaktadır. Elbette, Suriyelilerin çalışma izni almaya uygun olmaması halinde yukarıda belirtilen hususlar çok fazla işe yaramayacaktır. Geçici koruma altındaki Suriyeli mültecilerin çalışma izni talep edebilme derecesine ilişkin olarak Kısım 3.2'deki açıklamalara bakınız.

Çalışma koşulları

Yüksek kayıt dışılık oranları ve Türkiye’de daha uzun saatler boyunca çalışılan bazı sektörlerde yoğunlaşan işlerin²² Suriyeli mültecilerin çalıştığı saat sayısını yasal sınırların üzerine çıkarması muhtemeldir. Gerçekten de Suriyeli mülteciler, kayıtlı ve kayıt dışı çalışan Türklerden neredeyse sırasıyla beş ve dört saat daha fazla olacak şekilde haftada ortalama 52,3 saat çalışmaktadırlar. Ayrıca, Suriyeli çalışanların yarısından fazlası (%53,7) haftada 50 saatten fazla çalışırken %34,7’si haftada 60 saat veya daha fazla çalışmaktadır.

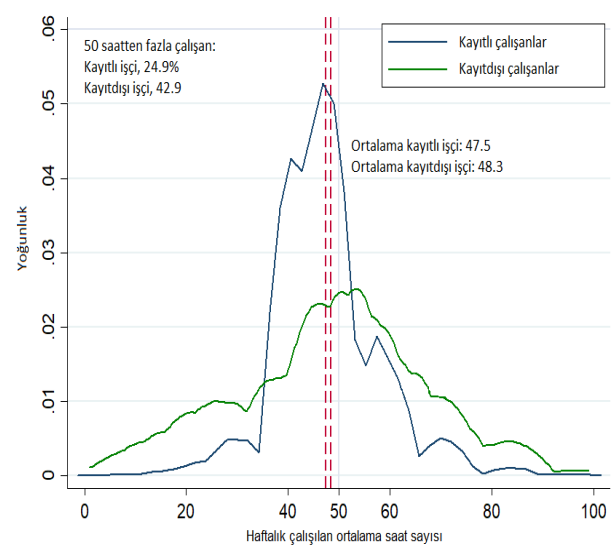
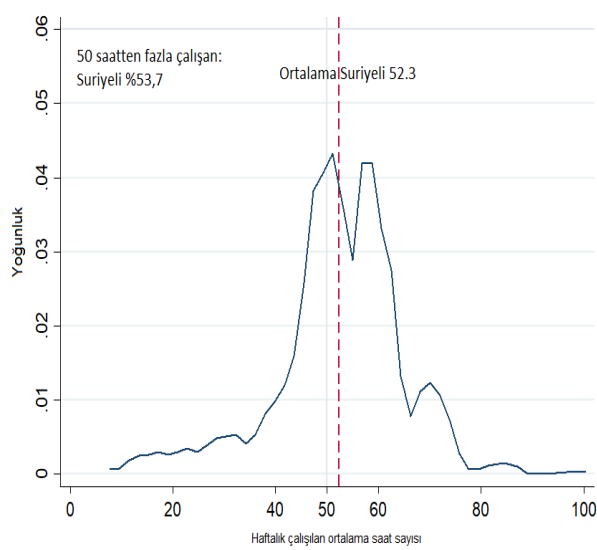
Ortalama çalışma saatlerinin tam dağılımı Suriyeli çalışanlar için Şekil 10(a)’da, kayıtlı ve kayıt dışı çalışan Türkler için ayrı ayrı Şekil 10(b)’de sunulmaktadır. İlk bakışta Suriyelilerin çalıştığı saat sayısı ne kayıtlı ne de kayıt dışı çalışan Türklerinkine benzese de daha yakından bakıldığında ayrıntılar, işlerin pek de farklı olmadığını ortaya koymaktadır. Örneğin, kayıtlı Türklerin çalıştığı saat sayısı, Şekil 10(b)’de gösterildiği gibi tepe noktası 40 saat çalışan kamu sektörü çalışanları çıkarıldığında, 2,1 saat artmaktadır. Diğer bir deyişle, kamu sektöründeki istihdam (yalnızca Türk çalışanlara ait olan) çıkarıldığında hem Suriyeliler hem de Türklerin çalıştığı saat sayısının tepe noktası 48 saatle, Türkiye’deki en yaygın olarak görülen çalışma koşuludur. Yine de, Suriyelilerin çalıştığı saat dağılımı, kayıt dışı ekonominin tipik özelliği olan 60 saatlik ikinci tepe noktasıyla sağa doğru “kaymaktadır”. Kayıt dışı Türklerin çalıştığı saatlerin dağılımı Suriyelilerinkine eşit değildir; Türkler, Suriyeli mültecilerinkinden çok daha “ağır” bir sol kuyruğa sahiptir (kısmi zamanlı çalışanlar). Bununla birlikte, yalnızca tam zamanlı kayıt dışı çalışanları göz önünde bulundurduğumuzda, Suriyeliler (55 saat) ve kayıt dışı çalışan Türkler (55,8 saat) birbirine oldukça benzerlik göstermektedir. Özetle, Suriyeli mültecilerin çalıştığı saat sayısının tam zamanlı kayıt dışı çalışan Türkler (dağılımın sağ tarafı) ile kısmi zamanlı kayıtlı çalışan Türklerin (dağılımın sol tarafı için) bir karışımı olduğu söylenebilir.

Şekil 10: Çalışanların ortalama haftalık çalışma saati, uyruğa göre

(a) Suriyeli mülteciler

(b) Türkler

²² Yalnızca aşağıda gösterilen sağlık sektöründeki kayıtlı çalışanlar, neredeyse münhasıran kişisel bakım çalışanları haftada ortalama 64,4 saat çalışmaktadır.

Kaynak: HHİA 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Şekilde Kernel yoğunluk tahmini kullanılarak (a) Suriyeli çalışanların, (b) kayıt dışı çalışan Türklerin ve (c) kayıtlı çalışan Türklerin ortama çalışma saati dağılımı (olasılık yoğunluk fonksiyonu) gösterilmektedir. Grafiğin yüksekliği, belirli bir saat sayısı kadar çalışan çalışanların sıklığına karşılık gelmektedir.

Haftalık çalışma saati dağılımına ilişkin göze çarpan bir sorun, Suriyeli ve Türklerin kısmi zamanlı çalışma yaygınlığının düşük olmasıdır; bu çalışma şeklinin 15-65 yaş arası kadın çalışanlar arasındaki yüzdesi 2005 yılında %10,1'den 2017 yılında %14,4'e yükselmesine rağmen Fransa (2016 yılında %30,5) veya Birleşik Krallık (2016 yılında %44,8) gibi bazı Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında hala düşük kalmaktadır. Dolayısıyla bu durum, ev işleriyle meşgul olan kadınların işgücü piyasasına girmesine yönelik engel teşkil edebilir.

Suriyeli kadınları işgücü piyasasından uzaklaştıran bir başka neden, erkeklerle kıyaslandığında daha düşük ücret kazanmalarıdır. Suriyeli mülteciler için aylık cinsiyete dayalı düzeltilmemiş ücret açığı %23,4 iken saatlik emsali %9,4'tür. Bunlar, her iki durumda da Türk vatandaşlarının cinsiyete dayalı ücret açığından yüksektir.²³ Suriyeli mülteciler arasındaki dezavantajlı tek grup kadınlar değildir, gençler de (15-29 yaş arası) aylık olarak yetişkinlerden %18,2 ve çalışılan saat başına %21,6 daha az kazanmaktadır.

Tablo 4: Suriyeli çalışanların net kazançları

İstatistikler	Suriyeli çalışanlar						
	Tümü	Erkek	Kadın	İstanbul	Diğer bölgeler	Genç	Yetişkin
Ortalama aylık ücret	1.302	1.337	1.083	1.460	1.177	1.216	1.438
Ortalama saatlik ücret	6,21	6,29	5,75	6,81	5,74	5,73	6,97

Kaynak: HHİA 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

²³ Bu, illaki, Suriyeli kadınların Türk kadınlarından daha fazla ayrımcılığa uğradığı anlamına gelmemektedir. İşleri oldukça farklıdır. Örneğin, Suriyeli kadınlar, Türk kadınları için önemli bir kazanç kaynağı olan kamu istihdamına erişime sahip değildir ve cinsiyete dayalı ücret açığının en yüksek düzeyde olduğu düşük vasıflı mesleklerde istihdam edilme eğilimindedirler.

Notlar: Tabloda, 2017 yılında nominal Türk Lirası cinsinden cinsiyet, yaş grubu İstanbul/ülkenin kalan bölümü şeklinde ölçülen, Suriyeli mültecilerin ortalama saatlik ve aylık net ücretleri gösterilmektedir. Genç, 15-29 yaş arası, yetişkin ise 30-65 yaş arası kişiler anlamına gelmektedir.

Gruba bakılmaksızın, Suriyelilerin işlerinin düşük kazançlarla karakterize edildiği dikkat çekmektedir; ortalama net [aylık] ücretleri 1.302 TL'dir, ki bu, 2017 yılında tam zamanlı çalışanlar için zorunlu asgari ücret olan 1.404 TL'nin altındadır. Saatlik ücret açısından bakıldığında, asgari ücrete riayet bakımından daha da karanlık bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Suriyeliler, tam zamanlı [aylık] ücret kazanmak için gereken 45 saatten fazla çalışma eğilimi göstermekte ve sonuç olarak 4 Suriyeli çalışandan 3'ü saatlik asgari ücretten daha az kazanmaktadır. Asgari ücretin altında kazanan Suriyelilerin yüzdesi, mültecilerin diğer bölgelerden daha yüksek ücretler kazandığı İstanbul'da biraz daha düşüktür; bununla birlikte, bu farkın işverenlerin cömertliğinden değil de Türkiye'nin en büyük şehrinde görülen daha yüksek hayat pahalılığından kaynaklanıyor olması muhtemeldir. Cinsiyete dayalı ücret farkı bakımından şaşırtıcı bir durum da şudur: Saatlik asgari ücretin altında kazanan erkek oranı %76,8 iken, kadınlarda bu oran %68,7'dir. Bu sonuç, her cinsiyetin kendi içindeki ücret dağılımından kaynaklanmaktadır; düşük vasıflı kadınlar oldukça az kazanırken, asgari ücretin üzerinde kazanan kadınların oranı, erkeklerden daha yüksektir.

Ortalama olarak Türkler, Suriyelilerden %63,1 daha fazla kazanmaktadır; bu nedenle, hemen akla gelen bariz soru şudur: İşverenler mültecilere ayrımcılık mı uyguluyor? Bu soruyu, en azından kısmen cevaplamanın bir yolu, ücret regresyonu olarak adlandırılan uygulamadır. Bu araç, saatlik ücretleri etkileyebilecek işle bağlantılı ve kişisel özellikleri kontrol edebilmemize imkan tanımaktadır; örneğin, Suriyelilerin düşük ücretleri kayıt dışı çalışmalarıyla kısmen açıklanabilir. Bu uygulamada kullanılan değişkenler arasında cinsiyet, yaş²⁴ ve kişinin eğitim düzeyi bulunmaktadır. Ayrıca, ekonomik faaliyet, meslek ve çalışma ilişkilerinin kayıtlılığı gibi işle bağlantılı değişkenler de göz önünde bulundurulmaktadır.²⁵

Tablo 5: Asgari ücrete riayet

Grup	Saatlik A.Ü.	Saatlik kazançlar		
		%95'in altı	%95-%105	%105'in üstü
Tümü		75,4	7,7	16,9
Erkekler	7,17	76,4	7,7	15,8
Kadınlar		68,7	7,4	23,9

Kaynak: HHİA 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Tabloda Suriyeli çalışanların, saatlik net asgari ücretin altında (< %95), net asgari ücret düzeyinde veya civarında (%95-%105) ve üstünde (> %105) olmak üzere gruba göre yüzdesi gösterilmektedir. Asgari ücret, 2017 yılında nominal TL cinsinden ifade edilmektedir.

Ücret regresyonu sonuçları karışık niteliktedir; bir yanda, diğer koşullar sabit tutulduğunda, kayıt dışı çalışan Suriyelilere kayıt dışı çalışan Türklerle eşit ödeme yapıldığını bulmaktayız. Diğer

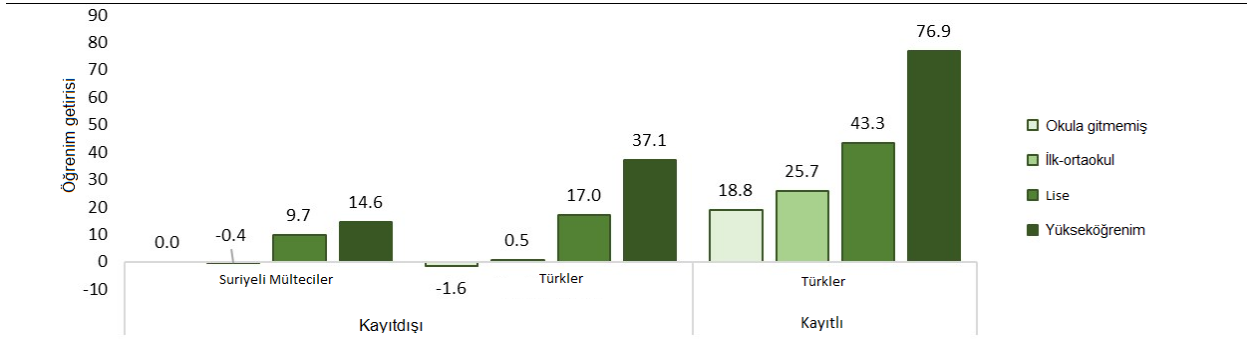
²⁴ Potansiyel işgücü piyasası deneyimi yerine kullanılabilecek yaklaşık bir ifade dahil.

²⁵ Regresyona dahil edilen değişkenlerin tamamı şu şekildedir: 11 ekonomik faaliyet (ISIC rev.4), 9 meslek (ISCO-08), işletme büyüklüğü, kamu/özel mülkiyeti, işin yapıldığı yer, çalışma ilişkisinin kayıtlılığı, Suriyeli mülteci olma/olmamayı gösteren ikili değişken ve kayıtlı ve Suriyeli mültecileri bir araya getiren bir etkileşim terimi. Regresyonun düzeltilmiş R-karesi (R^2) 0,5852'dir.

yanda, kayıtlı çalışan az sayıda Suriyeli, benzer özelliklere sahip Türk vatandaşlarından ortalama %10 daha az kazanmaktadır. Yine de, çalışma izni olmayan, eğitim düzeyi yüksek Suriyeliler daha da büyük kayıp yaşamaktadır. Modifiye ücret regresyonu kullanarak²⁶ Suriyelilerin yanı sıra ve kayıtlı ve kayıt dışı çalışan Türkler için “öğrenim getirisi”ni, yani okulda geçirilen yıl sayısındaki artıştan kaynaklanan ücret artışını²⁷ hesaplayabiliriz. Şekil 11’deki sonuçlar, analiz edilen üç grubun her biri için, daha yüksek eğitim düzeyi ile ulaşılan kazanç artışı yüzdesini göstermektedir. Karşılaştırmamızın nispi olduğu ve örgün eğitimi bulunmayan Suriyeli mültecilerin öğrenim getirisinin 0 olarak alındığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Yükseköğrenim diplomasına sahip Suriyelilerin işgücü piyasasında iki kez cezalandırıldığını tespit etmekteyiz: Birincisi, çalışma izinlerinin olmaması, ikincisi ise diplomalarının tanınmaması nedeniyle. Gerçekten de, Suriyelilerin yükseköğrenim getirisi, kayıtlı bir Türkün getirisinden 5 kat daha düşüktür. Beklendiği gibi, çalışma ilişkisinin kayıt dışılığı, kayıt dışı çalışan Türklerin yükseköğrenim getirisini %76,9’dan %37,1’e, yaklaşık yarı yarıya, düşürmektedir. Bununla birlikte, kayıt dışı çalışanların işverenleri de Türk ve Suriyelilerin bilgi düzeyini farklı değerlendiriyor gibi görünmektedir; Suriyelilerin saatlik ücretlerinde üniversite diplomaları nedeniyle yalnızca %14,6’lık artış yapılmaktadır. Bu, belki de saf insan sermayesi yerine Spence’in (1973) öncülüğünü yaptığı iş piyasası sinyallerinin önemini desteklemektedir.

Şekil 11: Çalışma ilişkilerinin kayıtlılığı ve uyruğa göre öğrenim getirisi

Kaynak: 2017 HHİA ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Şekilde; kayıt dışı çalışan Suriyeliler, kayıt dışı çalışan Türkler ve kayıtlı çalışan Türkler olmak üzere üç grubun öğrenim getirisi (okulda daha fazla yıl geçirdiği için kazandığı ek ücret) gösterilmektedir. Sonuçlar; cinsiyet, yaş, meslek, ekonomik faaliyet, işletme büyüklüğü, işyeri türü ve sahipliğe (kamu/özel) yönelik kontrollerin de dahil olduğu (log) ücret regresyonundan alınmıştır. Okula gitmemiş Suriyeli mülteciler referans noktasını teşkil etmektedir ve getirileri sıfır olarak belirlenmiştir.

²⁶ Bu modifikasyon, ikili değişkenler ile ulaşılan en yüksek diploma düzeyi arasındaki etkileşim ve Türk çalışanlar için kayıtlı/kayıt dışı statüsünü gösteren kukla değişkenden oluşmaktadır.

²⁷ Önceki gruptaki gözlemlerin az sayıda olması nedeniyle kayıtlı ve kayıt dışı Suriyeli mülteciler arasında fark gözetmemekteyiz.

2.3. Sonuçlar

Türkiye, birkaç yıl önce Suriyeli mültecilere kapısını açmış; iç savaştan kaçabilmelerine imkan tanımış; diğerk temel sosyal hizmetlerin yanı sıra sağık hizmetlerine ücretsiz erişim tanımıştır. Sonuçta, 3 milyondan fazla Suriyeli Türkiye'ye yerleşmiş ve hayatlarını bir kez daha normalleştirmek için iş bulmuş ve işletme kurmuştur.

Türkiye'nin, en büyük mülteci krizlerinden birinin etkilerini hafifletmek amacıyla gösterdiği muazzam çabaya rağmen hala ciddi sorunlar mevcuttur. Bunlardan bazıları uzun vadelidir ve muhtemelen düşük eğitim düzeyine sahip bireylerin geniş tabanlı nüfus piramidi ile temsil edilmektedir. Düşük vasıflı işçiler ile küreselleşme ve dijitalleşme güçlerinin gittikçe daha çok egemen olduğu çalışma yaşamının birleşimi, tersine döndürölmesi birkaç nesil alabilecek yeni bir alt sınıf yaratma riski taşımaktadır. Yeni teknolojiler ortaya çıktıkça, işçilerin yeni gelişmelere ayak uydurması her zamankinden daha önemlidir. Bu bakımdan, 15 yaşındaki Suriyelilerin %22'sinin okula gidiyor olması, hiçbir şekilde, genç mültecilere başarılı bir gelecek sağlamak için yeterli değildir.

Mültecilerin vatanlarına erken dönmesi durumunda bile, kısa vadede insana yakışır iş sağlanmasında zorluklar mevcuttur. Bu raporda, aşırı çalışma süresi, asgari ücret mevzuatına riayetsizlik ve çalışma izninin olmamasından kaynaklanan işyeri haklarından mahrum bırakılmaya ilişkin çalışma koşulları eksikleri tespit edilmiştir. Bu eksikliklerin Suriyelilerin refahına ilişkin sonuçları arasında daha yüksek yoksulluk, sosyal dışlanma ve ötekileştirme riski bulunmaktadır. Örneğın, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) açlık sınırını²⁸ 1.529 TL olarak belirlemişken, Suriyelilerin ortalama aylık ücreti olan 1.302 TL bu tutarın gerisinde kalmaktadır. Bu, evine tek gelir giren aileler için sınırlama teşkil etmekte ve dolaylı olarak çocukları erken yaşta işgücü piyasasına girmeye teşvik etmektedir.

Mevcut bağlamda, toplumda yükseltici olarak eğitimin rolü de ciddi biçimde sınırlanmıştır. Suriyelileri eğitimlerine devam etmeye teşvik edecek herhangi bir şey olmayabilir ancak üniversite diplomasına sahip kişiler de aldıkları eğitimden yararlanamadıklarını görmektedir. Bu raporda özellikle, kayıt dışı çalışma ilişkileri ile önceki öğrenimin tanınmamasının bu bireylerin üniversite diplomalarından elde ettiği kazancı, Türk vatandaşlarıyla kıyaslandığında 5 kat düşürdüğü bulunmuştur.

Sonuncu ancak son derece önemli olarak, Suriyeli mültecilerin gelişti, bu grubun yaşam koşullarının ötesine geçen etki yaratmıştır. Çalışma izni olmayan Suriyelilerin istihdam edilmesi nedeniyle, birkaç ekonomik sektörde kayıt dışılık oranları artmıştır. Ayrıca, mültecilerin meslekleri, kayıt dışı çalışan Türklerinkini bir ölçüde tamamlasa da, özellikle tekstil ve giyim sektörlerinde olmak üzere mültecilerin Türkleri kayıt dışı işlerin dışına ittiği de göz ardı edilememektedir. Türk ve Suriyeli

²⁸ Mayıs 2017 itibarıyla, yani verilerin kullanıldığı yılda, dört kişilik aile için.

işçiler bir yana, kayıt dışı çalışma ilişkileri SGK'ya da zarar vermektedir. Bu raporun 3. kısmında etkinin ölçüsü analiz edilmekte ve SGK'nın vazgeçtiğı gelire yönelik tahminler sunulmaktadır.

3. Kayıt Dışı İstihdamın Makroekonomik Etkisi

Verilerin mevcut olduğu son yıl olan 2017 itibarıyla, 657.385 (15 yaş üzeri) Suriyeli çalışanın Türkiye’de çalışma izninin olmadığını tahmin ediyoruz. Kayıt dışı çalışma ilişkilerinin çalışanlar için sonuçları iyi bilinmektedir²⁹ ve işlerinin geleceğine ilişkin daha yüksek belirsizlik düzeyinin yanı sıra işçi hakları ve yararlarından mahrum bırakılmasını kapsamaktadır.

Bu araştırma, kayıt dışılığın bireysel düzeydeki etkisiyle ilgili olsa da, kayıt dışı istihdamın toplam maliyetine ilişkin bir değerlendirme yapmak suretiyle Suriyeli mülteci literatüründeki boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Bugüne dek yapılan araştırmalar genel olarak diğer makroekonomik göstergelere odaklanmıştır; örneğin, Tümen (2016) kayıt dışı çalışan Suriyelilerin malların fiyat düzeyine etkisini araştırmıştır. Üretim sürecinde yoğun biçimde kayıt dışı işçilerin çalıştığı malların fiyatlarının düşüş gösterdiğini tespit etmiştir. Bu olguyu, daha düşük işgücü maliyetlerini mal fiyatlarına aktararak Suriyeli işçilerin daha düşük ücretlerle kayıt dışı işlerde Türklerin yerine geçtiğini savunarak açıklamaktadır. Ayrıca, Semih Tümen tarafından gerçekleştirilen araştırmada, tekstil ve giyim sektörlerinde mikro veri kullanarak doğruladığımız, Türklerin kayıt dışı iş bulma şansının daha az olduğu ancak bununla birlikte, mültecilerin gelişyle kamu hizmet sunumunun artması nedeniyle kayıtlı iş bulma olasılığının arttığı da tespit edilmiştir.

Bu kısım, Suriyeli mültecilerin işgücü piyasasına olan etkisinden ziyade, kayıt dışı istihdamın SGK, Hazine, işverenler ve Suriyeli mültecilerin geliri üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Bu yaklaşımın nedeni, kayıt dışı çalışmanın işletme rekabeti ve kamu sağlık sistemlerinin yaşayabilirliği üzerindeki genellikle göz ardı edilen zararlarıdır. İşletme rekabeti bakımından, kayıt dışı işgücü, daha düşük verimli işletme ve ekonomik sektörleri teşvik edip ödüllendirirken kanunlara riayet eden işletmelerin rekabet edebilirliğini azaltan haksız avantaj teşkil etmektedir. Bir bakıma, kayıt dışı çalışanların istihdam edilmesi, geniş toplumun rızası olmadan verdiği sübvansiyondan başka bir şey değildir. Suriyeli mültecilerle açısından, SGK da benzer bir durum yaşamaktadır;³⁰ kayıt dışı çalışma, sağlık hizmeti sunma yükümlülüklerini değiştirmemekte; SGK’yı, faaliyetleri yerine getirmek için gerek duyduğu fonlardan mahrum bırakmaktadır.

Bu çalışmanın katkısı iki yönlüdür; ilk olarak, Suriyeliler kayıtlı çalışan olmuş olsaydı ödenmesi gereken vergi ve sosyal güvenlik katkılarını hesaplamaktayız. Bunu, HHİA’da Suriyeli mültecileri diğer göçmenlerden ayıran bir tespit stratejisi kullanarak ve bu yolla mültecilerin işgücü kazançlarına erişerek gerçekleştirmekteyiz. Bu da, Suriyeli işverenlerin ne kadar kazanç elde ettiğinin ve SGK’nın ne kadar gelir kaybettiğinin ölçülmesine imkan tanımaktadır. İkinci katkı olarak, Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki kayıt dışılığın yaygınlığına ilişkin bir dizi gelecek senaryosu değerlendirilmektedir. Mevcut

²⁹ Türkiye’deki Suriyeli mülteciler vakasına ilişkin örnekler için bkz. Eder ve Özkul (2016) veya Şenses (2016).

³⁰ Sosyal güvenlik mevzuatı bakımından normal bir vatandaşın kayıt dışılığı ile bir Suriyelinin kayıt dışılığı arasında fark olmadığı dikkate alınmalıdır. Kayıt dışı istihdam, bir işçinin Türk vatandaşı veya yabancı olmasından bağımsız bir sorundur.

işe alma kısıtlamaları kapsamında çalışma izni almaya uygun olmayacak geçici koruma altındaki Suriyeli yüzdesini tahmin etmek için HHİA mikro verileriyle GİGM verilerini bir araya getirmektedir.

Bu kısım iki bölüme ayrılmaktadır; ilkinde, Suriyeli çalışanların kayıtlı olarak işe alındığı varsayılarak, varsayımsal bir ortamda Suriyeli çalışanların kazançlarını hesaplamak için kullanılan yöntem açıklanmaktadır. Bu kısımda aynı zamanda sosyal güvenlik mevzuatının yanı sıra Türk vergi sisteminin ilgili bölümleri hakkında da bazı ayrıntılar sunulmaktadır. İkinci bölümde, ülkenin tamamının yanı sıra alt bölge ve ekonomik sektöre göre bir dizi olası senaryoda kayıt dışılığın makroekonomik etkisi hesaplanmaktadır. Bu kısım, çalışma iznine başvuru yapanların karşı karşıya kaldığı mevcut kısıtlamaların değerlendirmesi ve bazı politika tavsiyeleri ile sona ermektedir.

3.1. Bordro hesaplaması

Bir işçinin kayıt altına alınması; çalışanlar, işverenler, Hazine ve SGK dahil birkaç ekonomik aktörün alacak ve borç hesaplarındaki değişikliklerle yakından bağlantılıdır. Bu değişikliklerin iki temel tetikleyicisi vergiler ve sosyal güvenlik katkılarıdır. Bu alt kısımdaki amacımız, Suriyeli mültecilerin kayıtlı olarak istihdam edilmiş olmaları durumundaki işgücü maliyetlerini hesaplamak amacıyla, bu analiz için kullanılan kazanç verilerinin alındığı 2017 yılındaki³¹ Türk vergi sisteminin sadeleştirilmiş bir versiyonunu oluşturmaktır.

Özel sektör çalışanları için sosyal güvenlik katkıları. Sosyal güvenlik katkıları, sigorta türlerini ve ilgili üç ekonomik aktör olan işverenler, çalışanlar ve Hazine tarafından sağlanan katkının ölçüsünü belirten 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu tarafından öngörülmektedir, bkz. Tablo 1. Devlet katkıları; işveren ve işçilerin uzun vadeli, kısa vadeli ve sağlık sigortalarına yaptığı katkı payının çeyreği olarak hesaplanmaktadır (işsizlik sigortası bu hesaplamaya dahil edilmemektedir; Hazine, bu maddeye brüt gelirin %1'i kadar katkıda bulunmaktadır). Geçmişte, kısa vadeli sigorta primleri, %1'den %6,5'e kadar değişkenlik gösterecek şekilde yerel olarak belirlenirken, şu anda ülke çapında %2 olarak sabitlenmiştir.

Tablo 1'deki "uzun vadeli sigorta" terimi malullük, yaşlılık ve dul-yetim sigortası primini ifade etmektedir. 5110 sayılı Kanun'u değiştiren ve eskiden işveren tarafından karşılanan uzun vadeli sigorta katkısının yüzde 5 puanının artık kriz yardımı olarak Hazine tarafından ödeneceğini ifade eden 5763 sayılı Kanun, bu Kısımda gerçekleştirilen analiz türü için hayati öneme sahiptir. Bu indirim, halihazırda Tablo 6'da gösterilmektedir. Genel olarak ve uzun vadeli sigorta indirimi uygulandıktan sonra Türkiye, işveren yükü ayrı ayrı diğer iki aktörden bir nebze daha yüksek olmak üzere, katkıları

³¹ 2017 Hanehalkı İşgücü Anketi verileri. Türkiye İstatistik Kurumu'na, 27964695-622.03-E.26626 sayılı yazıyla HHİA verilerini sunduğu için teşekkürlerimizi sunarız.

çalışanlar (%15), işverenler (%17,5) ve Hazine (%14,125) arasında neredeyse eşit biçimde paylaştırmaktadır.

Tablo 6: Sosyal güvenlik katkıları, 2017

Risk türü	Yüzde (%)			
	İşveren	İşçi	Devlet	Toplam
Kısa vadeli sigorta	2	0	0	2
Uzun vadeli sigorta	6	9	10	25
Sağlık sigortası	7,5	5	3,125	15,625
İşsizlik sigortası	2	1	1	4
Toplam	17,5	15	14,125	46,625

Gelir vergisi. Ayrıca, çalışanlar, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun³² 103. Maddesinde uygun biçimde güncellenen eşik uyarınca gelir vergisi ödemekle yükümlüdür. 2017 yılı için geçerli gelir vergisi dilimleri ve vergi oranları Tablo 7’de sunulmuştur. Türkiye’deki gelir vergisinin, elde edilen kazanç ne kadar düşük olursa olsun, kazanılan ilk Lira üzerinden ödendiği dikkate alınmalıdır.

Türkiye’de vergilerden muaf tutulan asgari gelir tutarı olmasa da, sosyal katkılar ve gelir vergisi ödendikten sonra net gelire eklenen parasal tazminat olan “asgari geçim indirimi” adı verilen bir uygulama mevcuttur (Asgari Geçim İndirimi, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu, Madde 32). Bu ödenek, çalışanın içinde bulunduğu kişisel koşullara bağlıdır; tek çalışan için ödenek, uygulamada ödeneğin asgari ücret düzeyine bağlı olduğu anlamına gelecek şekilde asgari ücretle ödenen gelirin %50’sidir. Ödenek, çalışanın eşinin çalışmaması durumunda yüzde 10 puan artarken, bakmakla yükümlü olunan çocuklar için, ilk 2 çocuk için yüzde 7,5 puan, üçüncü çocuk için yüzde 10 puan ve dört ile beşinci çocuklar için yüzde 5 puan katsayıya eklenebilir. Ailevi durumlara bakılmaksızın azami ödenek %85 olarak belirlenmiştir ve eşlerin ikisi de çalışıyorsa, bunlardan yalnızca biri³³ çocuk nedeniyle ekstra ödenek talep etme hakkına sahiptir. Sonuncu ancak son derece önemli olarak, Kanun’da çocuk terimiyle ifade edilen, vergi mükellefinin denetimi altındaki 18 yaş altındakiler veya eğitime devam etmesi halinde 25 yaş altındaki kişilerdir. Gelir vergisinin dışında, çalışanlar 2017’de brüt [aylık] ücretin (gelir vergisinin hesaplanması için kullanılan vergi matrahı değildir) %0,759’u olarak belirlenen damga vergisi ödemekle yükümlüdür.

Tablo 7: Gelir vergisi, 2017

Aralık (TL)	Oran (%)
0-13.000	15
13.001-30.000	20
30.001-110.000	27

³² Bkz. 31/12/1960 tarih ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve değişiklikleri.

³³ HHİA mikro verilerinde, bakmakla yükümlü olunan çocuğun eşlerden hangisine atandığının görülmesi mümkün değildir ve ek yüzde puanlar eşlerden birine rastgele atanmaktadır.

Brüt gelirlerin hesaplanması

Suriyeli mülteciler SGK'ya kayıtlı olmuş olsaydı, Suriyeli mültecilerin kayıt altına alınmasının etkilerini değerlendirmek için, kendileri, işverenleri ve Hazine'nin ödemesi gerekecek olan vergi ve sosyal güvenlik katkılarına ilişkin bilgilere gerek vardır. Söz konusu katkıların hesaplanması amacıyla mevcut bilgi olan net gelirleri (N) brüt gelirlere çevirmek için bordro hesaplarını tersine mühendislik ile hesaplamamız gereklidir. Genellikle brüt gelir (B) verileri mevcut olduğundan bu uygulama, çoğu muhasebecinin yaptığı gibi tam tersidir. Brüt geliri net gelire dönüştüren denklem $f(G)$ ve net geliri brüt gelire dönüştüren ters fonksiyonu gösteren denklem $f^{-1}(N)$, fiili olarak Türkiye'nin bordro hesaplayıcısının sadeleştirilmiş versiyonu olan 2017 mali yılı verilerini kullanan versiyonuyla birlikte Ek D'de sunulmaktadır. Bu iki denklem daha sonra çalışma kapsamındaki farklı ekonomik aktörlerin ödediği ve aldığı farklı katkı ve vergileri hesaplamak için kullanılmaktadır.

3.2. Kayıt altına almanın etkisi

Suriyeli mültecilerin kayıtlı olarak istihdam edilmiş olması durumunda kamu kurumlarının yanı sıra işverenler ve çalışanların karşı karşıya kalacağı değişikliklerin de hesaplanması fikri nispeten basittir ve işçi haklarına riayet bakımından şüphesiz cezbedicidir. Bununla birlikte, uygulamada, böyle bir olgulara dayanmayan koşullu varsayımsal analiz, çalışanın ne kadar "kayıtlı" olacağı, diğer bir deyişle, işverenin SGK'ya kaç saati beyan edeceğine ilişkin varsayımları gerekli kılmaktadır. Bu varsayımlar örtük biçimde işverenler ve çalışanlar arasındaki müzakereleri ifade etmektedir ve çalışılan saatler hakkında gerçek dışı beyanda bulunmak Türkiye'de nispeten yerleşik bir uygulama olduğundan bazı işverenlerin çalışanlarını ucuza çalıştırdığından şüphelenilmesi için nedenler mevcuttur. İlgili çalışma mevzuatına göre, işçiler yılda 2.600 saatten³⁴ fazla çalıştırılmamaktadır ancak 2017 HHİA'da, ülkedeki kayıtlı çalışanların %25'i belirtilen sınırdan daha fazla çalıştığını bildirmiştir.

Kayıtlı çalışanların önemli bir bölümü kanunla izin verilenden daha çok çalışıyorsa, Suriyeli mültecilerin de aynısını yaptığını beklemek makuldür. Bu düşüncüyü destekleyen birkaç neden vardır: İlk olarak, kayıt dışı çalışanların pazarlık gücü daha azdır ve haklarını korumak için daha az desteğe sahiptir. İkincisi, kayıt dışı Suriyeli mülteciler kayıtlı çalışanların çok çalıştığı benzer işlerde istihdam edilme eğilimindedir. Özetle, kayıtlı işçilerin fazla mesai yapmalarının istenmesinin yapısal nedenleri Suriyeli mültecilerin de fazla mesai yapmasını gerektirecek gibi görünmektedir. Kayıt dışı çalışanların daha az hak talep edebilmesi ve istismar edici koşullardan daha az kaçınabilmesi nedeniyle, Suriyeli işçiler söz konusu olduğunda, bu faktör artış göstermektedir. 2017 HHİA bilgileri daha önce tartışılan

³⁴ 45 saatlik ortalama haftalık çalışma saati + 5 saat fazla mesai olarak hesaplanmıştır.

fikirleri destekliyor gibi görünmektedir, çünkü kayıt dışı olarak istihdam edilen Suriyelilerin %56,1'i (kayıtlı çalışan Türklerin oranının iki katından daha fazla – %24) haftada ortalama 50 saatten fazla çalışırken, %35,3'ü 60 saat veya daha fazla çalışmaktadır.

Senaryolar

Bazı işverenlerin kayıtlı çalışanlara bile istismar edici çalışma koşulları dayattığını göz önüne alarak, Suriyeli mültecilerin kayıt altına alınmasının gerçekleştirilebileceği üç senaryo tasarladık. Bu senaryolar, Tablo 8'de özet halinde verilen senaryoların her birinin varsayımlarıyla birlikte işverenlerin Suriyeli çalışanların kayıt altına alınmasının tüm giderlerini üstlenme kapasite ve istekliliğine göre değişkenlik göstermektedir. “Kötümser” olarak adlandırılan ilk senaryoda, işverenlerin, bir çalışanı kayıt altına alma giderlerinin neredeyse tamamından kaçınabileceği varsayılmaktadır. Uygulamada bu senaryo, işverenler tarafından resmi bir sözleşme altında verilen brüt ücretin kayıt dışı çalışan Suriyelilerin şu anda kazandığı net ücrete eşitlendiği varsayımıyla oluşturulmaktadır. Bu davranışın iki sonucu vardır; bunlardan ilki parasaldır, Suriyelilerin harcanabilir gelirinin daha az olması SGK'ya katkılarını da azaltacaktır. Diğer sonuç ise, işveren tarafından SGK'ya beyan edilen çalışma saatleriyle ilgilidir; çoğu Suriyeli çalışan halihazırda (kayıt dışı çalışırken) asgari ücretten daha az kazandığından, ücretlerindeki düşüş ile doğru orantılı olarak kayıtlı olarak çalıştıkları saatin de azaltılması gerekecektir.

İkinci senaryo “muhafazakar” olarak adlandırılmıştır ve işverenlerin, Suriyeli çalışanları net ücretlerini sabit tutarak kayıt altına alacağı, diğer bir deyişle, ödenmesi gereken vergileri ve sosyal güvenlik katkılarını üstleneceği varsayımına dayanmaktadır. Bu senaryoda, işverenin çalışma saatlerini SGK'ya beyan etmesi “kötümser” senaryodakine benzer şekilde gerçekleşmektedir; saatlik asgari ücrete uyulması koşuluyla mümkün olduğunca çok saat beyan edilmektedir. Tek fark, ücretlerin daha yüksek olması ve bu nedenle beyan edilen saat sayısının da doğru orantılı olarak artmasıdır.

Son senaryoda, işverenlerin SGK'ya işçilerin çalıştığı kadar saat beyan etmesi sağlanarak Suriyeli çalışanların olabildiğince kayıt altına alınması önerilmektedir (haftalık 50 saat olan yasal sınır dahilinde). Sonuç olarak, “iyimser” olarak adlandırılan senaryo aynı zamanda, beyan edilen saat sayısı uyarınca hem daha yüksek ücret ve hem de daha fazla sosyal güvenlik katkısı anlamına gelmektedir.

Tablo 8: Her senaryodaki varsayımların özeti

Değişken	Senaryo		
	Kötümser	Muhafazakar	İyimser
Net gelir	Denklem D.7 formülü kullanılarak brüt gelirden elde edilir.	Kayıt dışı olarak istihdam edildiğinde kazanılan net gelirin aynısı.	Saatlik ücret, asgari ücretin altındaysa gerçekte çalışılan saat sayısı kadar (haftada 50 saate kadar). Saatlik asgari ücret üstündeki kazancı etkilemez.

Brüt gelir	Kayıt dışı olarak istihdam edildiğinde kazanılan net gelirin aynısı.	Denklem D.9 formülü kullanılarak net gelirden elde edilir.	Denklem D.9 formülü kullanılarak net gelirden elde edilir.
Beyan edilen saat	Brüt gelirin beyan etmeye imkan tanıdığı kadar (haftada 50 saate kadar). Saatlik asgari ücretin üstündeki kazancı etkilemez.	Brüt gelirin beyan etmeye imkan tanıdığı kadar (haftada 50 saate kadar). Saatlik asgari ücretin üstündeki kazancı etkilemez.	Gerçekte çalışılan saat sayısı kadar (haftada 50 saate kadar).

Etkinin Ölçülmesi

Şu anda kayıt dışı olan Suriyeli işçilerin çalışma koşullarının varsayımsal olarak kayıt altına alınmasının etkisini³⁵ değerlendirmek amacıyla brüt gelir hesaplamasından ilgili ekonomik aktör başına bir adet olmak üzere dört parasal gösterge elde edilmiştir. Çalışanların kendileri için, ele geçen ücret olarak da bilinen net ücrete odaklanılmaktadır. İşverenler için; işverenin kayıt dışı bir çalışana ödediği işgücü maliyeti (C), $C = N$, ile çalışan kayıt altına alındığında işverenin ödeyeceği işgücü maliyeti arasındaki fark, $C = (1 + s_c)f^{-1}(N^h)$, bildirilmektedir; formülde s_c , işverenin çalışan adına SGK'ya verdiği brüt gelir payı ve $f^{-1}(N^h)$, bir çalışanın brüt gelirini varsayımsal bir net gelirden yola çıkarak hesaplayan bir fonksiyondur, daha fazla bilgi için Denklem D.3'e bkz. (Ek D). SGK için; toplanan tüm sosyal güvenlik katkılarıyla $S = (s_e + s_c + s_g)f^{-1}(N^h)$, sırasıyla çalışanlar, işletmeler ve devlet için geçerli katkılar olan s_e , s_c ve s_g toplanmıştır. Sonucu ancak son derece önemli olarak, hem gelir kaynağı (gelir vergisi, T) hem de ödeme yükümlülüğü olan (çalışan adına SGK katkıları) T.C. Hazinesi'ne odaklanılmaktadır. Bildirilen istatistik, Denklem D.8'deki (Ek D) toplanan verilerin işlevsel hali $T(N^h)$ ile birlikte, ikisinin birbirinden çıkarılmasıdır $D = T(N^h) - s_g f^{-1}(N^h)$.

³⁵ Bu bölümde yapılan hesaplamaların, 2017 itibarıyla yürürlükte olan Türk vergi sisteminin sadeleştirilmiş bir versiyonu kullanılarak birkaç varsayımsal senaryo altında farklı ekonomik aktörler tarafından ödenmiş olması gereken gerçek vergi ve katkılara ilişkin *bilgiye dayalı* bir tahmin olduğu dikkate alınmalıdır. Bu rakamların yalnızca yaklaşık değerler olmasının birkaç nedeni vardır; örneğin, HHİA verilerinde aile bağlarının net olmaması (bunun asgari geçim indirimini etkilemesi), diğer gelir bilgilerinin olmaması (bunun geçerli marjinal vergi oranını etkilemesi) ve/veya kişinin mali yıl boyunca çalışma geçmişinin bilinmemesi (bunun yıllık brüt geliri etkilemesi).

Tablo 9: Suriyeli çalışanların kayıt altına alınmasının yarattığı değişiklikler (yıllık TL cinsinden)

<i>İstatistik</i>	<i>Mevcut</i>	Kayıt altına alma senaryoları		
		<i>Kötümser</i>	<i>Nötr</i>	<i>İyimser</i>
İşveren maliyeti	-14.638	-17.200	-21.832	-27.067
SGK'ya beyan edilen saat	g/d	1.559	1.895	2.415
Gerçekte çalışılan saat		2.729		
Çalışan brüt geliri	14.638	14.638	18.580	23.036
SGK katkısı	0	-2.195	-2.787	-3.456
Vergiler	0	-738	-1.155	-1.586
Net gelir	14.638	11.705	14.638	17.994
Hazine	0	-1.329	-1.469	-1.667
Vergiler	0	738	1.155	1.586
SGK katkısı	0	-2.067	-2.624	-3.253
Sosyal güvenlik	0	6.824	8.663	10.740
Çalışan	0	2.195	2.787	3.456
İşveren	0	2.562	3.252	4.031
Hazine	0	2.067	2.624	3.253
Kayıt dışı çalışanlar (Suriyeli)		657.385		

Kaynak: HHİA 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Tabloda ortalama bir kayıt dışı Suriyeli çalışanın kayıt altına alınmasının işveren, çalışan, Hazine ve SGK olmak üzere dört ekonomik aktör açısından etkisi çeşitli istatistiklerle gösterilmektedir. Değişiklikler üç senaryo altında gösterilmektedir, a) brüt geliri kayıt dışı net gelire eşitleyen kötümser senaryo, b) çalışanın eline geçen net geliri koruyan nötr senaryo ve c) ortalama bir kayıt dışı Suriyeli çalışanın gerçekte çalıştığı saat kadar (haftalık 50 saate kadar) asgari ücret ödeyen iyimser senaryo.

Dört göstergenin tamamı mevcut senaryodaki ortalama kayıt dışı Suriyeli çalışan (diğer bir deyişle Suriyeli mültecilerin çalışma izni olmadan istihdam edildiği senaryo) ve Suriyeli mültecilerin çalışma izniyle istihdam edildiği, olgulara dayanmayan koşullu varsayımsal senaryolar oluşturmak için tasarlanan üç varsayımsal durum için hesaplanmıştır (bkz. Tablo 9). İşverenler için, Suriyeli mültecilerin kayıt altına alınmasının etkisi orta dereceden -kötümser senaryoda çalışan başına (yıllık rakamlar) 2.562 TL artış- aşırı dereceye -çalışanın mevcut maliyetini neredeyse iki katına çıkaran 12.429 TL artış- doğru değişmektedir. Üç senaryo arasındaki işgücü maliyetlerindeki önemli farklar, büyük ölçüde işveren tarafından SGK'ya resmi olarak beyan edilen saat sayısı ile açıklanmaktadır. İşverenlerin çalışılan tüm saatleri beyan edememelerinin nedeni çok sayıda Suriyeli mültecinin, yasal olarak izin verildenden daha fazla saat çalışmasına rağmen asgari ücretten az kazanmasıdır. Sonuç olarak, saatlik ücretin asgari ücret düzeyinin altına düşmesinin önlenmesi için daha fazla saatin beyan edilmesi, beraberinde ücret artışını da getirecektir. Yine de, analiz için seçilen senaryoya bakılmaksızın bazı bordro sahteciliklerinin yapılacağı göz önünde bulundurulmalıdır; bu, "iyimser" senaryoda çalışan başına yıllık eksik bildirilen 314 saatten "kötümser" senaryoda çok büyük bir rakam olan yıllık 1.170 saate kadar değişkenlik göstermektedir, diğer bir deyişle, en iyi senaryoda³⁶ bile iş teftişi yapılması gerekecektir.

³⁶ En iyi ile kastedilen, beyan edilen en fazla saatin olduğu senaryodur.

Kayıt altına alma sürecinin işverenler için maliyetli olacağı açık olsa da, bu sürecin ana yararlanıcısının SGK olduğu da ortadadır. İşçi başına elde edilen gelirin; işveren, çalışan ve T.C. Hazinesi'nin neredeyse eşit oranda katkısıyla çalışan başına 6.284 ila 10.740 TL bandında olduğu tahmin edilmiştir. Hazine'nin sağladığı yüzde 5 puan düzeyinde yardımla, bu katkının boyutu Türk kamu yönetimi için negatif net gelir oluşturmaktadır. Zira, devlet tarafından ödenen sosyal katkılar düşük gelirli kazananlardan alınan vergileri büyük ölçüde aştığından Hazine'nin kayıt altına alınan her çalışan için ortalama 1.329 ila 1.667 TL ödemesi gerekebilir. Şu anda devlet tarafından ödenen yüzde 5 puan olmasaydı (eskiden işverenlerin uzun vadeli sosyal güvenlik katkısının bir bölümü olan) Hazine'nin, her halükarda “zararda” olsa da, neredeyse başa baş olacağı da dikkate alınmalıdır.

Kayıt altına alma sürecinin Suriyeli çalışanlar üzerindeki etkisi belki de en belirsiz olandır; senaryoya bağlı olarak, Suriyeli çalışanların ele geçen ücretindeki değişiklik yılda -2.933 TL kayıp (eksilme) ila 3.356 TL'lik kazanç (artış) anlamına gelmektedir. Bu alt nüfus için tartışılır şekilde ciddi endişe kaynağı olan, kayıtlı işe sahip olmanın net gelir üzerindeki belirsiz etkisi,³⁷ kayıt dışı işçilerin çalışma izni talep etme isteğini azaltabilir. Çalışma ilişkilerinin kayıt altına alınmasının tek yararı kesinlikle net gelir değildir ve yalnızca en önemlilerini belirtmek gerekirse, sendika tarafından temsil edilme hakkı, sözleşme koşullarının daha kesin olması ve emekli olduktan sonra aylık alma ve sağlık sigortası hakkı gibi başka yararları da vardır. Bununla birlikte, farklı ortamda düzenli bir işçinin kayıt dışı işi arzu etmesi için güçlü teşvik teşkil edecek yararlar, ilk olarak geçici koruma rejimi nedeniyle halihazırda sağlık hizmetine erişimi olan, ikincisi ise Türkiye’de emekli olmayı istemeyebilmelerinden dolayı uzun vadeli sigorta katkılarına verdikleri önem az olan Suriyeli mülteciler için çok da avantajlı olarak görünmemektedir.

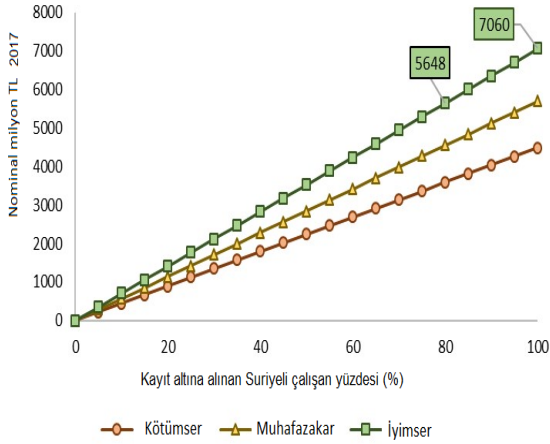
Makroekonomik etki. Geçerli çalışma izni olmadan çalışan 15 yaş üzeri Suriyeli çalışan sayısının 657.385, yani 2017 yılında Türkiye’de çalışan toplam kayıtlı çalışan sayısının %4,2’si olduğu tahmin edilmektedir. Bu yüzde; sırasıyla SGK, işverenler ve çalışanların bütçelerinde, karlarında ve harcanabilir gelirlerinde önemli etkiye sahip olması beklenecek kadar büyüktür. Makroekonomik etkinin daha iyi biçimde görülebilmesi için Şekil 12’de, kayıt altına alınan farklı Suriyeli oranları için üç senaryonun tümünde ekonomik aktörlerin her birinde tahakkuk edecek değişiklikler gösterilmektedir. Şu anda kayıt dışı olan Suriyeli çalışanların %80’inin çalışma izni aldığı noktaya bazı etiketler de eklenmiştir; bu noktanın seçilmesinin nedeni, kabaca SGK’ya kayıtlı çalışan Türklerin şu anki payına karşılık gelmesidir. Bununla birlikte, iyimser senaryodaki etkinin tamamını göstermek için fazladan bazı etiketler kullanılmıştır.

Şekil 12: Üç farklı senaryoda Suriyeli mültecilerin kayıt altına alınmasının dört ekonomik aktör üzerindeki etkisi

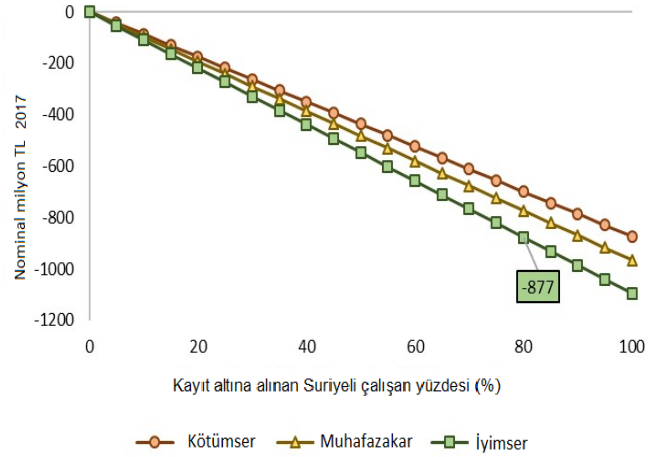
(a) Sosyal güvenlik, net gelir

(b) Hazine, net gelir

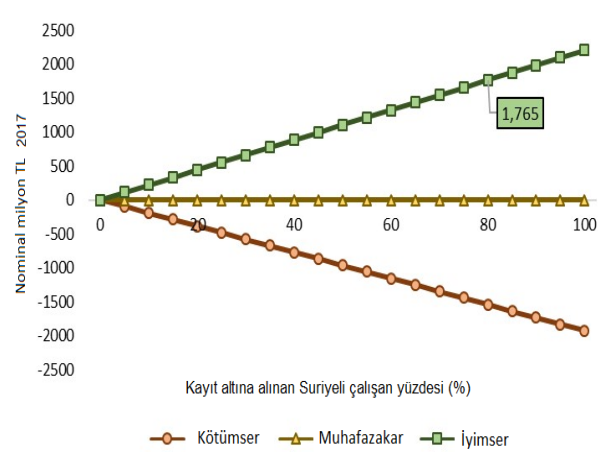
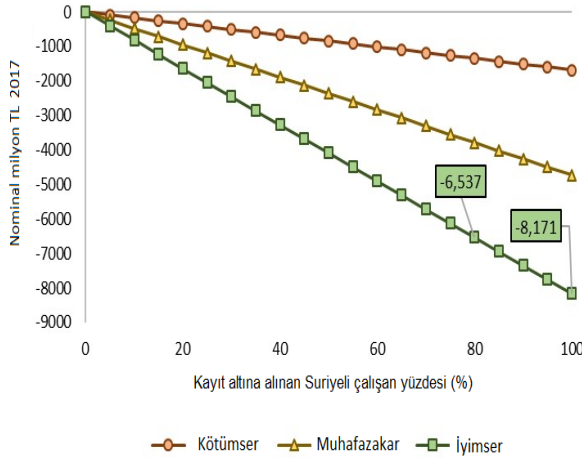
³⁷ Kadınların işgücüne katılımı düşük olduğundan pek çok Suriyeli ailede eve tek bir kişi gelir getirmektedir.

(c) İşverenler, kar

(d) Çalışanlar, net ücret

Kaynak: HHİA 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Şekilde, şu anda kayıt dışı çalışan Suriyeli çalışanların kayıt altına alınmasının işveren, çalışan, Hazine ve SGK olmak üzere dört ekonomik aktör açısından makroekonomik etkisi gösterilmektedir. Etki, üç senaryo altında gösterilmektedir, a) yeni brüt geliri kayıt dışı net gelire eşitleyen kötümser senaryo, b) net geliri sabit tutan nötr senaryo ve c) Suriyeli çalışanlara gerçekte çalıştığı saat kadar (haftalık 50 saate kadar) asgari ücret ödeyen iyimser senaryo.

Kayıt dışı istihdam edilen Suriyeli mültecilerin kayıt altına alınmasından en çok yararlanan SGK'dır; kayıt altına alınan çalışanların payı şu anda kayıtlı olan Türk çalışanlarla eşleşmiş olsaydı kurum, bütçesine 5.648 milyon TL daha eklenmesini bekleyebilirdi. SGK'nın vazgeçtiği gelir daha da yüksektir; tam riayet sağlanması halinde geliri 7.060 milyon TL kadar artabilir veya diğer bir deyişle SGK bütçesi ülke çapında %2,2³⁸ artabilirdi. Ayrıca, Suriyeli mültecilerin Türkiye topraklarında eşit biçimde dağılmadığı da iyi bilinmektedir. Uygulamada, Suriye'yle komşu bölgelerin (Adana, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa) yanı sıra ülkenin en yüksek nüfuslu bazı şehirlerine (İstanbul, Bursa, Konya ve İzmir) yerleşme eğilimi göstermektedirler. Bu alt bölgelerden bazılarında, kayıt dışı çalışan Suriyelilerin kayıtlı çalışan nüfusuna olan oranı, SGK'nın bölgesel şubelerinin mültecilerin kayıtlı hale getirilmesiyle elde edebileceği gelir gibi ulusal ortalamasının iki katının üstüne çıkmaktadır (bkz. Tablo

³⁸ SGK'nın bütçesi 2017 yılında 312.734 milyon TL olarak gerçekleşmiştir, kaynak: www.ceicadata.com.

10). Örneğin, SGK, Gaziantep'ten, çoğu işverenler tarafından ödenecek olan yılda 433 milyon TL'lik ek gelir elde edebilirdi. Konya (kayıt dışı olarak istihdam edilen Suriyelilerin kayıtlı istihdamın %8,1'ine çıktığı), Adana ve Hatay alt bölgesinde bir nebze daha düşük, ancak Suriyeli mültecilerin tüm kayıtlı çalışanların %1,2'sini oluşturduğu ilk 8 dışındaki alt bölgelerden daha yüksek etkiye ulaşılabilir.

Tablo 10: Tüm Suriyeli çalışanların kayıt altına alınmasının makroekonomik etkisi (iyimser senaryo), alt bölgeye göre

Alt bölge	Kayıt dışı çalışan Suriyeliler		Etki (2017 yılında milyon TL)		
	Tümü	Tüm çalışanların yüzdesi	Sosyal güvenlik	Hazine	İşverenler
İstanbul	288.219	7,2	3.161	-467	-3.288
Bursa	59.754	6,0	645	-103	-786
Adana	58.536	8,6	605	-102	-854
Gaziantep	41.470	10,8	433	-74	-576
Hatay	39.245	8,7	406	-68	-524
Konya	33.672	8,8	373	-58	-454
İzmir	21.875	2,1	234	-42	-256
Şanlıurfa	21.330	6,8	242	-36	-312
Türkiye'nin geri kalanı	93.284	1,2	962	-147	-1.121

Kaynak: HHİA 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Tabloda, iyimser senaryoda tüm kayıt dışı çalışan Suriyelilerin çalışma ilişkilerinin kayıt altına alınmasından elde edilen gelir değişimi, alt bölgeye (NUTS-2) göre gösterilmektedir Aynı zamanda, her alt bölgedeki Suriyeli çalışanların sayısı ve yüzdesi gösterilmektedir.

Suriyeli mültecilerin mevcudiyetinden yararlanan ekonomik faaliyetlerin tamamı arasında biri ön plana çıkmaktadır; kayıt dışı çalışan Suriyelilerin üçte birini istihdam eden tekstil, giyim, deri ve ayakkabı sektörleri³⁹ (TGDA). Bununla birlikte, TGDA sektörlerinin kayıt dışı çalışmaya olan bağlılığı yeni değildir ve bunun nedenleri ulusal ve küresel bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Tablo 12'de görülebileceği gibi, 2005 yılında TGDA sektörleri kayıt dışı çalışanların halihazırda neredeyse yarım milyonunu istihdam etmekteydi; 2014 yılı itibarıyla kayıt dışılık olgusu, hem toplam hem de oran bakımından azalmış, tüm TGDA çalışanlarının %26,4'üne karşılık gelen 379.132 sayısına inmiştir. Kayıtlılığa doğru olumlu gidiş, Suriyeli mültecilerin gelişyle durmuş; salt Türk vatandaşları kayıt dışı işlerin dışına itmekle kalmamış, aynı zamanda kayıt dışı çalışan sayısını 2005 düzeyine dönecek biçimde artırmıştır.

Tablo 11: Tüm Suriyeli çalışanların kayıt altına alınmasının makroekonomik etkisi (iyimser senaryo), ekonomik sektöre göre

Faaliyet	Bordrodaki artış (mil.)	Kayıt dışı istihdam	
		Toplam	Pay
Tarım	768	60.750	9,2

³⁹ Bu sektörler ISIC rev.4'teki 13, 14 ve 15 kodlarıyla tanımlanmaktadır.

TGDA imalatı	2.771	218.628	33,3
Diğer imalat	1.279	106.373	16,2
İnşaat	1.170	99.505	15,1
Taşımacılık ve iletişim	61	6.099	0,9
Ticaret ve konaklama	1.360	105.396	16,0
İşletme faaliyetleri	81	6.277	1,0
Eğitim	105	10.401	1,6
Sağlık	58	5.567	0,8
Diğer hizmetler	517	38.389	5,8
Toplam	8.171	657.385	100,0

Kaynak: HHİA 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Tabloda 1) iyimser senaryoda tüm kayıt dışı çalışan Suriyelilerin ekonomik faaliyete göre çalışma ilişkilerinin kayıt altına alınmasıyla elde edilen işletme bordrolarındaki değişim (ISIC rev.4'te ölçüldüğü gibi) ve 2) her ekonomik faaliyette çalışan kayıt dışı Suriyeli çalışan sayısı ve yüzdesi gösterilmektedir. TGDA, ISIC rev.4'teki 13, 14 ve 15'i ifade etmektedir.

TGDA sektörlerinin kayıt dışı işgücüne olan güçlü bağlılığını açıklamada, salt tarihsel nedenler yeterli değildir. Katkıda bulunan bir diğer faktör ise Türkiye merkezli giyim fabrikalarının uluslararası piyasada karşı karşıya kaldığı güçlü rekabet ile ilgilidir. Ürünlerinin, ücretlerin Türkiye'dekiyle aynı düzeyde veya daha düşük olduğu Vietnam, Bangladeş, Meksika veya Tayland gibi piyasalardan gelenlerle rekabet etmesi gereklidir. Aslında, 20 ülkenin (ana üreticiler dahil) TGDA sektörlerinde 2005 yılı ile 2015 yılı arasında görülen istihdam artışı⁴⁰ ile 2005'teki ücret düzeyi⁴¹ arasında yüksek korelasyon vardır; ki bu durum, 2005 yılında Çok Elyafıllar Anlaşması'nın halefinin sona ermesinin de yol açtığı uluslararası rekabete karşılık olarak yüksek sermaye hareketliliği hipotezine başka bir argüman eklemiştir.⁴² Özetle, özellikle TGDA sektörlerinde faaliyet gösterenler olmak üzere bazı üreticilerin, kayıt dışı işgücünü sürdürme konusunda güçlü nedenleri olabilir.

⁴⁰ ILO-İşgücü Mikro veri seti v1.5 verileri.

⁴¹ Ücretler, karşılaştırmayı kolaylaştırmak için 2011 sabit ABD Doları ile ölçülmüştür.

⁴² Tekstil ve Giyim Antlaşması'na atıf yapılmaktadır.

Tablo 12: TGDA sektörlerinde istihdam türü, yıla göre

Tür	Yıl		
	2005	2014	2017
Kayıt dışı	494.230	379.132	491.278
<i>içindeki Suriyeliler</i>			218.628
Kayıtlı	683.878	1.059.164	1.046.977
Toplam	1.178.108	1.438.296	1.538.255
Kayıt dışılık oranı	42,0	26,4	31,9

Kaynak: HHİA 2005, 2014, 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Tabloda; 2005, 2014 ve 2017 olmak üzere üç yılda Türkiye’de tekstil, giyim, deri ve ayakkabı sektörlerinde (ISIC rev.4’teki 13, 14 ve 15 kodları) kayıtlı ve kayıt dışı çalışan sayısı gösterilmektedir. Ayrıca, TGDA sektörlerinde kayıt dışı istihdam yılı ve sektöre göre oranı gösterilmektedir.

Hangi senaryo ve neden? Hesaplamalarda, hedef nüfusun %0 ila %100’ü arasında değişkenlik gösteren kayıt altına alınmış Suriyeli çalışan yelpazesinin yanı sıra üç işletme içi pazarlık senaryosu kullanılmaktadır. Durumların çok sayıda olması, bariz ve önemli bir soruyu gündeme getirmektedir: Türkiye yakın gelecekte nerede olacak? Çalışma ilişkilerinin kayıt altına alınması konusunda işverenler ile işçiler arasındaki müzakerelerin sonucunu değerlendirmenin temel zorluğu bu müzakerenin henüz gerçekleşmemiş olması, diğer bir deyişle varsayımsal olmasıdır. Bu zorluğa rağmen, halihazırda mevcut kayıt dışı çalışan Suriyeliler ile işverenleri arasında yapılan benzeri müzakereler konuya bir nebze ışık tutmaktadır. En basit analizde, kayıtlı çalışan Suriyelilerin ortalama net kazançları olan ayda 1.937 TL ile kayıt dışı çalışanların 1.185 TL olan kazançları karşılaştırılacaktır; ve kayıt altına alındıktan sonra 752 TL artış oluşmaktadır. Bununla birlikte, bu analiz yalnızca basit değil, kayıtlı ve kayıt dışı çalışanların beceri, eğitim geçmişi ve istihdam edildikleri sektörlerdeki olası farklılıkları göz önünde bulundurmadığından, aynı zamanda konuyu basit biçimde ele alan bir analizdir. Bu faktörler göz önünde bulundursaydı, daha yüksek işgücü verimliliği ve/veya yüksek vasıflı mesleklerde istihdam edilen kayıtlı çalışanlar nedeniyle kazanç farkının azalması beklenirdi.

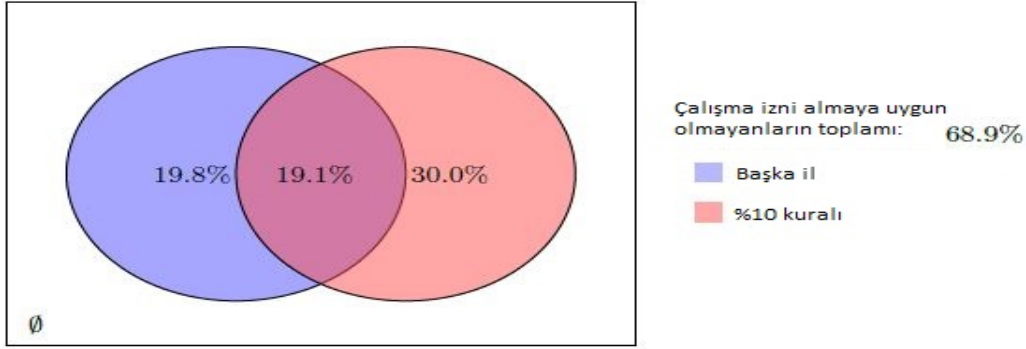
Yukarıda belirtilen özellikler ve diğer özelliklerdeki⁴³ farklılıklar dikkate alındıktan sonra aylık kazançlara ilişkin lineer regresyondan elde edilen sonuçlar⁴⁴ olgulara dayanmayan koşullu varsayımsal farkı ayda 341 TL’ye indirmektedir. Özellikle kişisel ve mesleki ağların ölçüsü gibi, çalışanların kazançlarıyla korele olabilecek ve bu regresyonda göz önünde bulundurulmayan diğer başka bilgi parçaları olması nedeniyle dikkatle ele alınmalıdır. Örneğin, ağlara ilişkin bilginin dışarıda bırakıldığı bu durumda, kazanç farkının daha da aşağıya doğru çekilmesini beklerdik. Bu uyarı göz önünde bulundurularak yine de regresyondan elde edilen sonuç, istihdam koşullarının kayıt altına alınması için sunulan üç senaryo arasından iyimser senaryo (ayda 275 TL artış olduğunu varsayan), gerçekleşmesi en olası senaryodur.

⁴³ Diğer özellikler arasında Türkiye’ye geldiği yıl, çalışılan saat sayısı, meslek, sektör, işletme büyüklüğü ve işçinin cinsiyeti bulunmaktadır.

⁴⁴ $R^2 = 0,3515$ anket ağırlıkları kullanılmıştır.

Çalışma ilişkisinin kayıtlılığıyla ilişkili ücret primine göre, kayıtlı kelimesi *tamamen kayıtlı*, diğer bir deyişle, işverenlerin çalışan maliyetini düşürmek için çok sayıda saati eksik bildirmediği anlamına geliyor gibi görünmektedir. Bu durum, tartışmayı, analiz edilen ikinci boyuta taşımaktadır: Kayıt dışı çalışan Suriyelilerin yüzde kaçının gelecek yıllarda çalışma izni almasını bekleyebiliriz? Bir yanda, çalışan ve işverenlerin kendi kişisel nedenlerine bağlı olacaktır; ne yazık ki, mevcut durumda bu aktörlerin gösterdiği çabada artış olması beklenmemektedir. Bu da aynı zamanda, özellikle geçmişten beri kayıt dışı sektörlerde faaliyet gösterenler olmak üzere işverenler için de geçerlidir.

Şekil 13: Çalışma izni almaya uygun olmayan geçici koruma altındaki Suriyeli mülteciler

Kaynak: GİGM, HHİA 2017 ve yazarın kendi hesaplamaları.

Notlar: Venn şemasında kayıt dışı ücretli işçi olarak istihdam edilen ve şu sayılan nedenlerle çalışma izni almaya uygun olmayan Suriyelilerin yüzdesini göstermektedir: 1) Mavi renk, kayıtlı oldukları ilden farklı ilde ikamet edenler; 2) kırmızı, 10'dan az çalışana sahip bir işletmede çalışıp %10 kuralına uymayanlar; 3) ortada bordo renk, her iki nedenin de geçerli olduğu kişiler.

En azından uygulama açısından daha da önemli bir boyut, Suriyeli mültecilerin kendilerinin çalışma izni başvurusu yapmaya uygun olup olmadığıdır. UNCHR bilgi broşürüne (2018) göre geçici koruma rejimi kapsamındaki Suriyeliler (savaş sonrası Türkiye'ye gelen Suriyelilerin %96,6'sı) yalnızca ilk kayıt edildikleri ilde çalışabilmektedirler. Ayrıca, tarım işletmeleri dışında geçici koruma altındaki kişilerin işletmedeki toplam vatandaş sayısının %10'unu aşmadığı istihdam kotası uygulanmaktadır. Uygulamada, 311.553⁴⁵ Suriyeli mülteci (%49,1) 10'dan az çalışanı bulunan tarım dışı işletmelerde çalışmakta, bu da otomatik olarak çalışma izni almaya uygun olmamalarına neden olmaktadır. İşleri daha karmaşık hale getirecek şekilde, geçici koruma altındaki Suriyeli mültecilerin 1.196.894'ünün (%38,9) makamlarca ilk kaydedildikleri illerin dışında yaşadığı tahmin edilmektedir.⁴⁶ Açıkçası, yüzde 10 kotasından etkilenen Suriyelilerin bazıları farklı ilde de yaşıyor olabilir ve bu durum etkilenen nüfus toplamını, çalışma izni alma hakkına sahip olmayan Suriyelilerin yüzdesine ilişkin hatalı bir öngörüye dönüştürmektedir. Ne yazık ki, kişinin kayıtlı olduğu ile ilişkin bilgiler mikro verilerde mevcut değildir (sayı, makroekonomik bir tahmindir) ve bu nedenle çapraz tablolama da yoktur. Çözüm önerimiz,

⁴⁵ Bu rakam, geçici koruma rejimi altında olmayan kayıt dışı olarak istihdam edilen Suriyeli mültecilerin diğerleriyle benzer büyüklükte işletmelerde çalıştığının varsayılması nedeniyle ortaya çıkmıştır.

⁴⁶ Bu sayı, nüfus artışı görülen alt bölgelerdeki Suriyeli mülteci sayısına ilişkin GİGM ve kendi tahminlerimiz (2017 HHİA'ya dayanarak, bkz. Ek C) arasındaki farklar toplanarak hesaplanmıştır.

10'dan daha az çalışanı olan bir işletmede çalışmanın, kişinin kayıtlı olduğu ilden farklı ilde yaşamaktan bağımsız olduğunun varsayılmasıdır.

Yukarıda belirtilen varsayımlar temelinde, çalışma izni almaya uygun olmayan mültecilerin yüzdesi Şekil 13'te gösterilmektedir. Bu tahminlere göre, Suriyeli mültecilerin %68,9'u çalışma izni almaya uygun olmayacaktır; %19,8'i kayıtlı olduğu ilden farklı ilde çalıştığı için, %30'u 10'dan az çalışanı olan bir işletmede çalıştığı için ve %19,1'i aynı anda her iki nedenden dolayı çalışma izni alamayacaktır. Sonuç olarak ve mevcut koşulların değişmediği varsayılarak Türkiye, kısa vadede kayıt dışı çalışan Suriyelilerin %31,1'inden fazlasının kayıt altına alınmasını beklememelidir.

3.3. Sonuçlar ve gelecekte izlenecek yol

Bu kısımda, Suriyeli çalışanların kayıt altına alınmasının işverenleri, SGK, Hazine ve çalışanların kendileri üzerindeki etkileri hesaplanmaktadır. Bangasser'in (2000) açık biçimde ifade ettiği gibi, genellikle "... kayıt dışılıktan mağdur olanlara yardım etmek bundan yararlananlarla yüzleşmekten daha güvenli" olduğundan bu araştırma, tüm ekonomik aktörleri inceleme altına almak için yürütülmektedir. Bu bağlamda, SGK ve çalışma izni olmadan istihdam edilenlerin zararına olacak şekilde Türkiye'de yerleşik işverenlerin yılda 8.171 milyon TL kar ediyor olabileceği tespit edilmektedir. Ayrıca, SGK yalnızca yıllık tahmini 7.060 milyon TL'lik gelir akışından mahrum bırakılmakla kalmayıp aynı zamanda Geçici Koruma Rejimi altındaki Suriyeli mültecilere sağlık hizmeti vermesi gerekmektedir, ki bu durum Kurum'u baskı altında bırakmakta ve sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmaktadır.

Kayıt dışı çalışan Suriyelilere çalışma izni verilmesinin önemi, elde edilemeyen sosyal güvenlik katkılarının ötesindedir; aynı zamanda, sağlık hizmeti, kanunun öngördüğü emekli aylığı ve diğer işçi haklarını da içeren, insana yakışır işin sağlanmasıyla da ilişkilidir. Kayıtlı çalışma ilişkileri sağlamanın önemine rağmen, bu çalışan grubunu kayıt altına alma arayışında uzun ve zorlu bir yol olduğunu ortaya koyacak şekilde, Eylül 2018 itibarıyla yalnızca 27.930⁴⁷ geçici koruma yararlanıcısı çalışma izni almıştır.

Çalışma izni başvuru sürecinin kolaylaştırılmasına yönelik bazı önlemler halihazırda devlet tarafından yürürlüğe konulmuştur; bu önlemler arasında, başvuru formlarının çevrimiçi işlenmesi, işverenlere süreci adım adım tanıtan bir rehberin sunulması ve 2019 itibarıyla 1 yıllık çalışma izni başvuru harçlarında 761,1 TL'den 283,20 TL'ye⁴⁸ ciddi indirim vardır. Yine de, çalışma izni almaya uygunluk konusunda mevcut kısıtlamalar, çalışma izni alabilecek Suriyeli mülteci sayısını önemli ölçüde azaltıyor olabilir. Bu kısıtlamalardan ikisi, %10 istihdam kotası ve kişinin ilk kaydolduğu şehirde çalışma zorunluluğu, kayıt dışı çalışan Suriyelilerin %68,4'ünün çalışma izni almasını engelleyebilir.

⁴⁷ Kaynak: <http://www.asylumineurope.org/reports/country/turkey/access-labour-market-0>.

⁴⁸ Kaynak: <http://turkishlaborlaw.com/work-permits-in-turkey/666-2019-work-permit-fees>.

Ayrıca, Suriyeli mültecilerin sağlık hizmetine erişiminin garanti altına alınması ve gelecekteki yaşam koşullarının belirsizliği, kayıt altına alınmayı talep etme isteklerini azaltarak dönüşümü daha da geciktirebilir.

Suriyeli çalışanların kayıtlılığa geçiş oranının düşük olduğu dikkate alınarak ve SGK faaliyetlerinin desteklenmesinin yanı sıra herkese insana yakışır iş sağlama amacıyla bazı ek önlemler alınabilir. En azından Suriyeli çalışanlar için etkili rehberlik geliştirilmelidir. Sosyal güvenlik hak ve yükümlülükleri iyi açıklanmalı ve bu kapsamda bilgilendirme faaliyetleri düzenlenmelidir. Şu anda diğer göçmenlere uygulanandan daha da katı olan, geçici koruma rejimi altındakilere yönelik istihdam kotasının gevşetilmesi, incelenmesi gereken başka bir konudur. Daha ayrıntılı çalışılacak bir başka boyut ise, özellikle iş arama amacıyla iç göçü önleme konusundaki başarısının kısıtlı olması bakımından hareketlilik kısıtlamalarının kaldırılmasıdır. Çalışma izni almaya uygun olanlar havuzunun genişletilmesine yönelik önlemlere ek olarak, Suriyeli mültecilerin kayıt altına alınmayı talep etme isteklerini artırmayı amaçlayan bazı politikalar da kullanılabilir. Bu politikalardan biri, geri dönecek mültecilere, sosyal güvenlik katkılarının payını da içeren toplu ödemeyi içerebilir. Bu sadece çalışma iznine olan talebi artırmakla kalmayacak, aynı zamanda Suriyeli mültecilerin menşe ülkelerinde dönüşünü ve yeniden entegre olmasını da kolaylaştıracaktır.

Kaynakça

- Alsharabati, C. ve Nammour, J. (2016). Survey on perceptions of syrian refugees in lebanon [Lübnan'daki Suriyeli mültecilere yönelik algı anketi]. Institut des Sciences Politiques (Université Saint-Joseph de Beyrouth).
- Bangasser, P. E. (2000). The ILO and the informal sector: an institutional history. Employment [ILO ve kayıt dışı sektör: kurumsal bir geçmiş. İstihdam] Paper, 2000/9.
- Bel-Air, F. D. (2016). Migration profile: Turkey [Göç profili: Türkiye]. Policy Brief, Issue 2016/09, December.
- Bircan, T. ve Sunata, U. (2015). Educational assessment of Syrian refugees in Turkey. Migration Letters [Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin eğitsel değerlendirmesi], 12 (3), 226-237.
- BRIC (2013). Survey on the livelihoods of syrian refugees in lebanon [Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin geçim imkanları anketi]. Beirut Research and Innovation Center Research Report, November 2013.
- Cagaptay, S. (2014). The impact of Syria's refugees on southern Turkey [Suriyeli mültecilerin Türkiye'nin Güneyine olan etkisi]. Policy Focus 130, Washington Institute for Near East Policy.
- Şenses, N. (2016). Rethinking migration in the context of precarity: The case of turkey [Göçün güvencesizlik bağlamında yeniden değerlendirilmesi: Türkiye vakası]. Critical Sociology, 42 (7-8), 975-987.
- Del Carpio, X. V. ve Wagner, M. (2015). The impact of Syrian refugees on the Turkish labor market [Suriyeli mültecilerin Türk işgücü piyasasına etkisi]. Policy Research Working Paper 7402, World Bank Group, August 2015.
- Eder, M. S. ve Özkul, D. (2016). Editors' introduction: precarious lives and syrian refugees in Turkey [Editörlerin giriş bölümü: Güvencesiz yaşamlar ve Türkiye'deki Suriyeli mülteciler]. New Perspectives on Turkey, 54(May), 1-8.
- Erdoğan, M. (2017). Syrians barometer - 2017: A framework for achieving social cohesion with Syrians in Turkey [Suriyeli Barometresi – 2017: Türkiye'deki Suriyelilerle toplumsal uyuma ulaşmaya yönelik bir çerçeve]. Executive summary.
- İçduygu, A. (2013). Turkey and international migration 2012-2013 [Türkiye ve uluslararası göç 2012-2013]. Report prepared for The Annual Meeting of the OECD Expert Group on Migration, Paris, November 27-29th.
- İçduygu, A. ve Diker, E. (2017). Labor market integration of Syrian refugees in Turkey: From refugees to settlers [Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin işgücü piyasasına entegrasyonu: Mülteciden yerleşimciye]. The Journal of Migration Studies, 3 (1), 12-35.

- İçduygu, A. ve Millet, E. (2016). Syrian refugees in Turkey: Insecure lives in an environment of pseudo-integration [Türkiye'deki Suriyeli mülteciler: Sahte bir entegrasyon ortamında güvensiz yaşamlar]. Working Paper 13, Koç University, August 2016.
- Kaymaz, T. ve Kadboy, O. (2016). Syrians in Turkey - the economics of integration [Türkiye'deki Suriyeliler – entegrasyon ekonomisi]. Alsharq Forum, Expert Brief.
- Konun, B. B. ve Tümen, S. (2016). Immigration and prices: Quasi-experimental evidence from Syrian refugees in Turkey [Göç ve fiyatlar: Türkiye'deki Suriyeli mültecilerden elde edilen yarı deneysel kanıtlar]. Central Bank of Turkey Working Paper No 16/01.
- ORSAM (2015). Effects of the Syrian refugees on Turkey [Suriyeli mültecilerin Türkiye üzerindeki etkileri]. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Report No 195, January 2015.
- Spence, M. (1973). Job market signalling [İş piyasası sinyalleri]. The Quarterly Journal of Economics, 87 (3), 355-374.
- Taştı, E. (2009). Address Based Population Registration System, 2007 population census in Turkey [Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2007 Türkiye nüfus sayımı]. Conference Paper.
- Tümen, S. (2016). The economic impact of Syrian refugees on host countries: Quasi-experimental evidence from Turkey [Suriyeli mültecilerin ev sahibi ülkeler üzerindeki ekonomik etkisi: Türkiye'den elde edilen yarı deneysel kanıtlar]. American Economic Review, 106 (5), 456-460.
- Uçak, S. ve Raman, K. (2017). Another side of the story: A market assessment of syrian SMEs in Turkey [Hikayenin diğer yüzü: Türkiye'deki Suriyeli KOBİ'lere yönelik bir piyasa değerlendirmesi]. Building Markets.
- UNHCR (2014). Regional refugee and resilience plan 2015-2016 in response to the Syria crisis [Suriye krizine karşı 2015-2016 bölgesel mülteci ve dayanıklılık planı]. 3PR.
- UNHCR (2018). Türkiye'deki uluslararası ve geçici koruma altındaki yabancıların: Çalışma izni hakkında sıkça sorulan sorular. Information leaflet.
- Yavçan, B. (2017). On governing the syrian refugee crisis collectively: The view from Turkey [Suriye mülteci krizinin toplu olarak yönetilmesi: Türkiye'den görünüm]. Near Futures Online, 1, 'Europe at a crossroads' March 2016.

Ek A. HHİA'dan elde edilen değişkenler

0-14 yaş aralığındaki çocuk sayısı. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından HHİA'da sunulan veriler yalnızca 15 yaş ve üzeri kişilere ilişkindir; bununla birlikte hanehalkında yaşayan 0-14 yaş aralığındaki kişi sayısına ilişkin bilgilere erişilebilir. Bu değişken, hanehalkındaki kişi sayısını içeren hh_buyukluk değişkeni, 15 yaş veya daha büyük aile üyesi sayısını içeren kendi oluşturduğumuz bir değişkenden çıkarılarak hesaplanmaktadır. Hanehalkı düzeyindeki bazı bilgi parçaları çocuklara atanmıştır; örneğin, bölge (NUTS-1), alt bölge (NUTS-2) ve anket ağırlığı; ayrıca, 2003 yılından yıl önce gelmemiş olması koşuluyla, hanehalkı reisi yabancı doğumlu olan bir hanehalkında yaşayan çocuklara hanehalkı reisinin Türkiye'ye geliş yılı atanmaktadır. Diğer tüm durumlarda çocukların Türkiye'de doğmuş olduğu varsayılmaktadır.

Yurtdışında doğan kişilerin Türkiye'ye geliş yılı. HHİA'daki bir soruda cevaplayıcılara Türkiye dışında mı yoksa Türkiye'de mi doğdukları sorulmaktadır. Örnek olarak, bu grup, 0-14 yaş aralığındaki çocuklar dahil 2017 HHİA'daki 10.032 gözlem içermektedir, bkz. Ek A'nın birinci paragrafı. Yabancı doğumlu nüfusun çoğuna⁴⁹ yönelik veri seti aynı zamanda Türkiye'ye geliş yılına ilişkin bilgi sağlamaktadır. Bilgiler; Türkiye'ye gelişinden itibaren aynı ilde yaşayanlara yönelik değişken buil_yil ve ülkeye gelişinden itibaren en az bir kez il değiştirmiş ve en az 12 ay yurtdışında yaşamış olanlara yönelik değişken tr_yil olmak üzere iki kaynaktan geldiğinden "geliş yılı" değişkeni iki adımda oluşturulmaktadır.

Tablo A.1: "Türkiye'ye geliş yılı" değişkeninin yapısı

	Değişken	Alt nüfus	Gözlem HHİA 2017
Geliş yılı		dogum_yer=Abroad	
	buil_yil	buil_yasama=No ⁵⁰	8.310
		onceki_ikamet=Abroad	
		dogum_yer=Abroad	
	tr_yil	buil_yasama=No	1377
		onceki_ikamet=Turkey	
		yurtdisi_durum=Yes	

Geliş yılını oluşturmak için kullanılan mantıksal atlamaların tam listesi, "alt nüfus" sütununun cevaplayıcıların iki seçenekten birinden geliş yıllarını doldurmaları gereken koşulları gösterdiği Tablo A.1'de gösterilmektedir. Buil_yasama değişkenini (kişinin mevcut ilde sürekli olarak yaşayıp

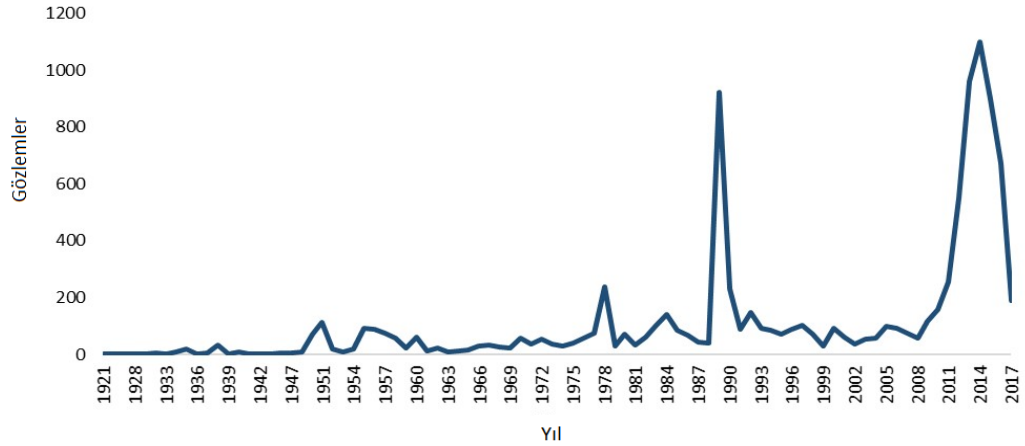
⁴⁹ Ankette, Türkiye dışında 12 aydan daha az yaşanmış olmaları durumunda bulunduğu ili değiştiren, yurtdışında doğan mukimlere geliş yılı sorulmamaktadır. Örneğin, 2017 HHİA'da bu grupta, hayatında en az bir kez Türkiye'de bulunduğu ili değiştirmiş olan yabancı doğumlu gruba uyan 1.721 gözlem arasından toplamda 344 gözlem bulunmaktadır.

⁵⁰ Uygulamada, yabancı doğumlu olan bir kişinin hayatı boyunca Türkiye'nin aynı ilinde yaşamış olması mümkün değildir. 2017 HHİA'da, yabancı doğumlu olmasına rağmen "buil_yasama"yı "Evet" olarak kaydeden tek bir gözlem vardır (10.032 gözlem arasından) ve göz ardı edilmiştir.

yaşamadığını sorgulayan) ifade eden koşulun bütünlük için gösterildiği ancak Türkiye dışında doğup Türkiye'deki aynı ilde hayatı boyunca yaşamış olmanın mantıksal olarak imkansız olması nedeniyle fark oluşturmadığı dikkate alınmalıdır.

Ortaya çıkan değişken, geliş yılına göre gözlem sayısını gösteren Şekil A.1'de gösterilmektedir. Biri Türklerin Bulgaristan'dan göçüne/sınır dışı edilmesine karşılık gelen 1989 yılında, ikincisi Suriye iç savaşından hemen sonra, 2011 yılından itibaren olmak üzere iki tepe noktası olduğu görülebilir.

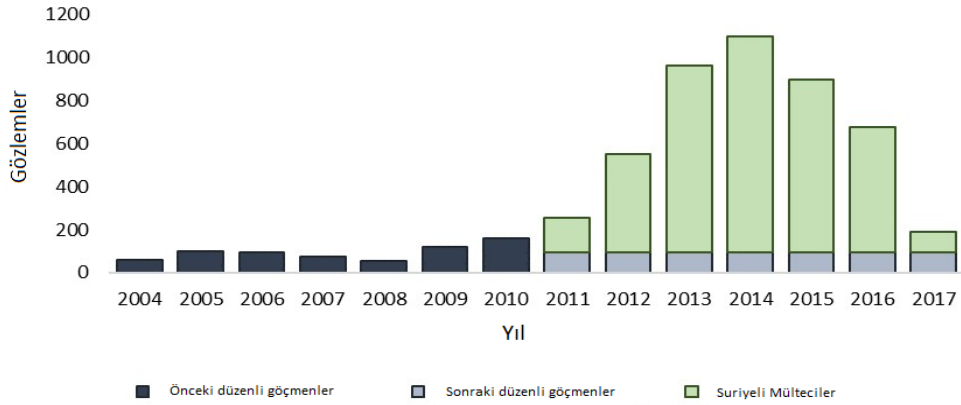
Şekil A.1: Türkiye'ye geliş yılına göre yabancı doğumlu kişiler

Ek B. HHİA'daki Suriyeli mültecileri tespit etme stratejisi

2017 Hanehalkı İşgücü Anketi'ndeki (HHİA) yabancı doğumlu bireylerin sayısı, 2011-2017 döneminde gelenlerde 2004-2010 döneminde gelenlerden altı kat daha fazladır; bu da Suriyeli mültecilerin ankette yer almış olabileceğini düşündürmektedir. Ne yazık ki, HHİA'nın kamuya açık mikro verileri menşe ülkeye ilişkin bilgi içermemektedir ve Suriyeli mültecilerin 2011-2017 döneminde göç etmiş olanlar arasındaki gözlemlerin çoğunluğunu oluşturduğundan şüphelensek bile Suriye krizinin başlangıcından itibaren Türkiye'ye giren tek yabancıların onlar olma olasılığı düşüktür. Bu hipotez, Suriye savaşından önceki yıllarda (2004-2010), Türkiye'ye gelen yabancı doğumlu kişi sayısının nispeten sabit olduğunu gösteren Şekil B.1 ile desteklenmektedir. Sonuç olarak, verilerde Suriyeli mülteciler muhtemelen, bundan sonra “düzenli” göçmen olarak anılacak kişilerle karıştırılmakta, bu da Suriyeli mültecilerin doğrudan tespit edilmesini engellemektedir.

Şekil B.1: Türkiye'ye geliş yılına göre yurtdışında doğmuş olan kişi sayısı, 2004-2017

Kaynak: Hanehalkı İşgücü Anketi 2017 ve ILO'nun kendi hesaplamaları.

Not: Şekilde yabancı doğumlu olup Türkiye'de yaşayan kişilerin gözlem sayısı gösterilmektedir. “Suriyeli mülteciler”, 2004-2010 döneminde yabancı doğumlu olan bireylerin ortalama sayısı (“önceki düzenli göçmenler” olarak adlandırılmaktadır) 2011-2017 dönemindeki her yılın toplam gözlem sayısından çıkarılarak elde edilmektedir (sonraki düzenli göçmenler).

Varsayımlar

Örneklemdaki Suriyeli mültecileri tespit etmek için dolaylı bir tespit stratejisi izlemekteyiz. 2011-2017 yıllarındaki göçmenler arasından Suriyelileri bulmak yerine, Suriyeli mülteciler prosedürde “artık” olarak kalacak şekilde daha sonradan örneklemden çıkarmak üzere (düşüncenin görsel açıklaması için bkz. Şekil B.1) Suriyeli olmayanları bulmaktayız. Bu stratejinin işe yarayabilmesi için “düzenli” göçmen olarak adlandırdığımız kişilerin nispeten sabit akışta olduğunu varsaymaktayız. Bu varsayım, 2011-2017 döneminde gelen göçmenlerden oluşan sonraki göçmen grubundan çıkarılması gereken gözlem sayısını sunması nedeniyle oldukça önemlidir.

Ayrıca, Bel-Air (2016) tarafından bazılarının Türk kökenli Alman olduğu düşünülen önceki ve sonraki “düzenli” göçmenlerin (1) mikro verilerde gözlemlenebilir ve (2) Suriyeli mültecilerinkinden anlamlı düzeyde farklı olan, benzer sosyo-ekonomik özellikleri paylaştığı varsayılmaktadır. Bu, sonraki göçmenler grubundaki “düzenli” göçmenlerin Suriyeli mültecilerden başarıyla ayrılmasına imkan tanımaktadır. Örneğin, önceki ve sonraki göçmen grupları birbirinin aynısı olsaydı, eşleştirme önemsiz olup mülteciler tespit edilmeyecekti; diğer bir deyişle, sonraki göçmenleri rastgele çıkaracaktık, bunun da hiç eşleştirme yapmamanın ötesinde hiçbir yararı olmayacaktı. Önceki ve sonraki göçmenlerin karşılaştırılabilirliği, prensipte Suriyeli mültecilerin ve “düzenli” göçmenlerin farklılaşmasını beklediğimiz değişkenlerin ortalama değerleri karşılaştırılarak test edilmektedir (bkz. Tablo B.1). Karşılaştırmanın, ilişkinlik adına, aile düzeyinde yapıldığı dikkate alınmalıdır. Bunun nedeni, haneler içinde tutarlılık açısından bireyler yerine aileleri eşleştirmemizdir. Ayrıca, yerel nüfus ve/veya diğer göçmenlerle karışmaktan⁵¹ kaynaklanan veri hatasını en aza indirmek için yalnızca öngörülen süre içinde gelen kişiler aileye dahil edilmektedir.

Tablo B.1: Aile düzeyinde özet istatistikler: Eşleştirme öncesi

<i>Değişken</i>	<i>Göçmen aileler 2004-10</i>	<i>Göçmen aileler 2011-17</i>	<i>Oran (sonraki/önceki)</i>
<i>Aile büyüklüğü</i>	1,68	3,34	2,00
<i>0-14 yaş oranı</i>	0,09	0,20	2,23
<i>15-24 yaş oranı</i>	0,16	0,24	1,50
<i>15 yaş üzeri kadın oranı</i>	0,75	0,63	0,83
<i>Dul kadın mevcudiyeti</i>	0,03	0,08	2,37
<i>Yükseköğrenim görmüş mevcudiyeti</i>	0,41	0,23	0,55
<i>15-24 yaşındaki öğrenci oranı</i>	0,67	0,20	0,29
<i>15 yaş üzeri kadın işçi oranı</i>	0,31	0,14	0,44
<i>15 yaş üzeri NEİY oranı</i>	0,50	0,59	1,18
<i>Çalışan sayısı</i>	0,51	0,78	1,53
<i>Kayıt dışı çalışan sayısı</i>	0,18	0,63	3,50
<i>Erkek giyim işçilerinin mevcudiyeti</i>	0,02	0,11	6,61

Tabloda bir dizi değişkenin aile düzeyindeki ortalamaları gösterilmektedir. “Mevcudiyet” kelimesi, hanehalkında belirtilen özelliklere sahip en az bir kişinin var olduğunu ifade etmektedir. 15-24 yaş aralığında öğrenci ve 15 yaş üzeri kadın çalışanların oranı, sırasıyla 15-24 yaşındaki bireylerin ve 15 yaş üzeri kadınların bulunduğu aileler için hesaplanmaktadır.

Tablo B.1’de 2004 ile 2010 yılları arasında Türkiye’ye gelmiş olan aileler ile 2011 ile 2017 yılları arasında Türkiye’ye gelmiş olan aileler arasında ciddi farklılıkların olduğu görülmektedir. Örneğin, sonraki göçmenlerde, 0-14 yaşlarındaki çocuk oranının yanı sıra aile büyüklüğünün de neredeyse iki katına çıkması çok daha genç nüfusun mevcudiyetini kanıtlamaktadır. Dul kadınların bulunduğu hanehalklarının nispeten yüksek sayıda olması, iç savaştan kaçan sonraki göçmen ailelere dahil olma olasılığına işaret eden bir ipucudur. Ayrıca, sonraki göçmenler arasında anlamlı düzeyde daha az yükseköğrenim görmüş birey, daha az kadın işçi ve daha fazla NEİY olduğunu gözlemlemekteyiz, ki bu,

⁵¹ Bu veri hatası, karışık hanehalklarında yaşama eğilimi yüksek olan önceki göçmenler arasında özellikle yüksektir.

analiz edilen iki grup arasında kültürel ve sosyo-ekonomik düzey arasında ciddi farklılıkların olduğunu güçlü biçimde ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, hanehalklarının %43'ünde en az bir kayıt dışı çalışan bulunan sonraki göçmenler arasında kayıt dışı çalışanların oldukça yaygın olması, üyelerinin çoğu çalışma izni alamayan Suriyeli ailelere uymaktadır. Özetle, gözlemlenen farklılıklara göre, sonraki göçmenlerin farklı bir grup oluşturduğu ve bunun sonucunda eşleştirme kullanımını desteklediğinin öne sürülmesi mantıklıdır.

Eşleştirme

Sonraki “düzenli” göçmen ailelerin önceki “düzenli” göçmen ailelerle eşleştirilmesinde ikame olmayan en yakın komşu eğilim skoru kullanılmaktadır. Uygulamada bu durum, Tablo B.1’de gösterilenler gibi, gözlemlenebilir özelliklere dayanarak önceki göçmen ailelere yönelik bir önceki “düzenli” göçmen aile olmanın olasılık (eğilim skoru) hesaplamasına dönüşmektedir. Daha sonra, skora dayanarak önceki göçmen aileler kendilerine en yakın skora sahip sonraki göçmen aile (en yakın komşu) ile eşleştirilmektedir ve eşleştirme ve bu doğrultuda ikame eksikliği için tekrar değerlendirilmemektedir.

Model tahmini. Eğilim skorları, 0 ile 1 arasında sınırlandırılmış “düzenli” bir göçmen aile olma olasılıklarının sürdürülmesi için bir Logit modeli yardımıyla oluşturulmuştur. Model, logistik kümülatif dağılım fonksiyonu kullanılarak i^{th} aile için aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$Pr(n_i = 1|X_i) = G(\beta X_i), \quad (1)$$

burada, bazı özellikler (X) dikkate alındığında “düzenli” (n=1) bir göçmen aile olmanın logistik fonksiyonu $G(\cdot)$ ile gösterilmektedir. Bu fonksiyonun içindeki argümanlar aşağıdakilerle gösterilmektedir:

$$\beta X_i = \beta_0 + \beta_1 \text{çocuklar}_i + \beta_2 \text{genç}_i + \beta_3 \text{kadınlar}_i + \beta_4 \text{dulkadın}_i + \beta_5 \text{üniversite}_i + \beta_6 \text{öğrenci}_i + \beta_7 \text{kadın_işçi}_i + \beta_8 \text{NEİY}_i + \beta_9 \text{işçiler}_i + \beta_{10} \text{kayıt dışı}_i + \beta_{11} \text{kıyafet}_i + \delta R_i + \varepsilon_i, \quad (2)$$

burada çocuklar, genç ve kadınlar hanehalkındaki, sırasıyla 0-14 yaş arası bireyler, 15-24 yaş arası bireyler ve kadınların oranını ifade etmektedir. Dul kadın değişkeni, ailede en az 1 dul kadının olduğu anlamına gelmektedir. Benzer şekilde, üniversite değişkeni ailede yükseköğrenim görmüş en az 1 kişi olduğunu ifade etmektedir. Kadın_çalışan, NEİY ve öğrenci değişkenleri (1) 15 yaş üzeri kadınlar arasındaki çalışan kadınların sayısı, (2) 15 yaş üzeri nüfustaki NEİY ve (3) 15-24 yaş nüfustaki öğrencilerin oranlarıdır; her durumda oran geçerli olmadığında (diğer bir deyişle, ailede kadın yoksa) sıfır değeri atanmaktadır.⁵² Sonuçta, işçiler ve kayıt dışı sırasıyla hanehalkındaki işçi ve kayıt dışı⁵³ çalışanları ölçerken giyim değişkeni tekstil, giyim, ayakkabı ve deri (TGDA)⁵⁴ sektöründe en az bir

⁵² Nüfus oranları (*genç, kadın*) geçerli nüfusu içeren ancak gerekli özelliklere sahip olmayan ailelere yönelik marjinal olasılığı sunmaktadır. Örneğin, 15-24 yaş arası bireylerin olması ancak hiçbirinin öğrenim görüyor olmaması.

⁵³ Sosyal güvenlik katkılarının işçi adına yatırılmadığı her durumda kayıt dışılık meydana gelmektedir.

⁵⁴ ISIC rev.4’deki 13, 14 ve 15 kodları.

erkek işçinin mevcudiyetini kontrol etmektedir. Yukarıda belirtilen değişkenlere ek olarak matrise R harfiyle gösterilen, bölgeleri temsil eden kukla değişkenler dahil edilmiştir.

Tablo B.2’de, 377’si önceki göçmen aile, 1.379’u ise sonraki göçmen aile olan 1.756 aileye yönelik Logit modeli tahmin edildikten sonraki “düzenli” bir göçmen aile olmanın marjinal olasılığı bulunmaktadır. Tahminler, Tablo B.1’de gösterilen sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıkların sıfırdan anlamlı düzeyde farklı olduğunu doğrulamaktadır; örneğin, hanehalkında en az bir dul kadın olmasının Suriyeli bir aile bulma olasılığını %13 artırırken en az bir kayıt dışı çalışanın mevcudiyetinin, ilgili olasılığı %30 artırdığı görülebilmektedir. Oranlara ilişkin olarak, sonuçlar ailedeki 0-14 yaş çocuk oranındaki 0,1’lik bir artışın “düzenli” bir göçmen aile olma olasılığını %2,8 düşürdüğünü göstermektedir. Ayrıca, “düzenli” göçmen ailelerin Antalya ve Van’ın alt bölgelerinde (yer olmaması nedeniyle Tablo B.2’de gösterilmemektedir) yaşama eğiliminin Suriyeli mültecilerden çok daha fazla olduğu bulunmuştur.

Tablo B.2: “Düzenli” bir göçmen aile olma olasılığına yönelik tahminler

Değişken	Olasılık	Değişken	Olasılık
0-14 oranı	-0,26***	15 yaş üzeri kadın çalışan oranı	0,13*
15-24 oranı	-0,28***	15 yaş üzeri NEİY oranı	-0,16**
15 yaş üzeri kadın oranı	0,07	İşçi sayısı	0,03
Dul kadın	-0,13*	Kayıt dışı işçi sayısı	-0,15*
15 yaş üzeri y.öğrenim	0,06*	Kayıt dışı işçi oranı	-0,14
15-24 öğrenci oranı	0,23***	Erkek giyim işçisi	-0,19*

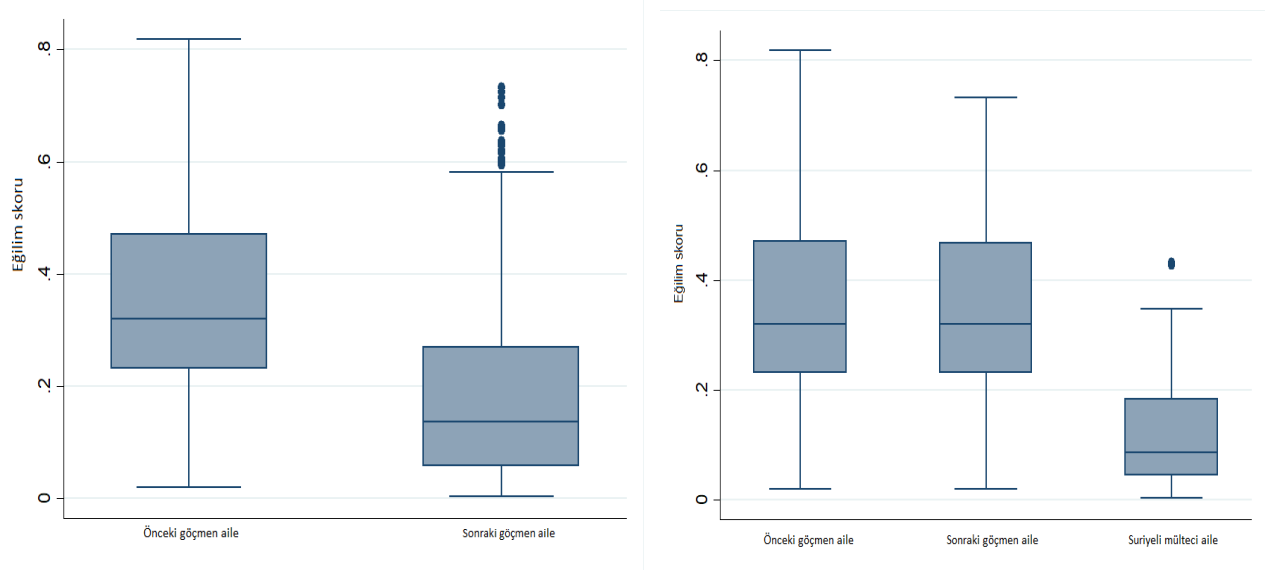
Anlamlılık: *** %99, ** %95, * %90. Yalancı R^2 : 0,1680.

Tespit. Tablo B.2’deki marjinal olasılıkları göz önünde bulundurarak, örneklemdeki 1.756 ailenin tamamına yönelik eğilim skorları oluşturmaktayız. Daha sonra, önceki göçmen aileler sonraki göçmen ailelerle eşleştirilmekte ve arta kalan 1.002 aile “Suriyeli mülteciler” olarak adlandırılmaktadır. Bu iki göçmen aile grubunun birbirinden çok farklı olduğunu destekleyen önceki ve sonraki göçmen aile eğilim skorları Şekil B.2(a)’da gösterilmektedir. Şekil B.2(b)’de önceki “düzenli” göçmen aileler (2004-2010 döneminde gelenler), sonraki “düzenli” göçmen aileler (2011-2017 döneminde gelenlerle eşleştirilen aileler) ve Suriyeli mülteci ailelere (2011-2017 döneminde gelen eşleştirilmemiş aileler) ayrı ayrı atanan olasılıklarla birlikte eşleştirme yapıldıktan sonraki eğilim skorları gösterilmektedir. Daha önceki göçmenlerden belirgin biçimde farklı olan bir grup Suriyeli ailenin izole edilmesinin yanı sıra, eşleştirme ile eğilim skorlarıyla neredeyse benzer bir dağılıma sahip bir kontrol grubu oluşturulabilmiştir. Bu durum, sürekli bir düzenli göçmen akışının mevcudiyetini ifade eden ilk tespit varsayımı konusunda güven vericidir.

Şekil B.2: Eğilim skorları, eşleştirme öncesi ve sonrası

(a) Eşleştirme öncesi

(b) Eşleştirme sonrası

Kaynak: Hanehalkı İşgücü Anketi 2017 ve ILO'nun kendi hesaplamaları.

Notlar: Kutu grafikleri, eğilim skoru dağılımlarını göstermektedir; mavi kutulardaki üç yatay çizgi yukarıdan aşağıya üçüncü kartil, medyan ve birinci kartili ifade etmektedir. Bölüm (a)'da sırasıyla 2004-2010 ile 2011-2017 arasında gelen, yabancı doğumlu ailelere yönelik eşleştirme öncesi dağılım gösterilmektedir. Bölüm (b), 2011-2017 göçmen ailelerinin skorlarını, eşleştirilen (sonraki "düzenli" göçmen aileler) ve eşleştirilmemiş Suriyeli aileler arasında bölmektedir.

Elde edilen eşleştirme Tablo B.1'de gösterilenlerle aynı değişkenlerin yardımıyla da test edilebilmektedir; bu açıdan, Tablo B.3'te, önceki ve sonraki "düzenli" göçmen aileler ve Suriyeli mülteci aileler olmak üzere tespit edilen üç grubun tamamına yönelik 12 aile düzeyindeki değişkenlerin ortalamaları gösterilmektedir. Genel olarak eşleştirme, Suriyeli mülteci aileler ve "düzenli" göçmenlerin ortalamaları arasındaki farkları artırarak analiz altındaki tüm istatistikler üzerinde temizleyici etki sağlamaktadır. Bu farklılıklar Tablo B.1'de olduğundan daha da etkilidir; örneğin, sonraki "düzenli" göçmen ailelerde 2 üyenin yaşadığıyla kıyaslandığında Suriyeli aile üyesi ortalaması 3,85'tir.⁵⁵ Diğer belirleyici örnekler arasında kayıt dışı çalışanlar (0,81'e karşı 0,16), kadın çalışanların mevcudiyeti (0,08'e karşı 0,29) ve 15-24 yaş arasındaki öğrencilerin oranı (0,11'e karşı 0,63) bulunmaktadır.

Önceki ve sonrakiler olmak üzere iki "düzenli" göçmen aile grubu arasında hala birtakım farklılıklar bulunabilir. Önceki göçmenlerin gelişinden bu yana geçen zamandan kaynaklanabileceğinden bu farklılıklar her zaman iki grubun karşılaştırılabilirliği arasındaki eksikliğe işaret etmez. Örneğin, önceki göçmenlerin sonraki göçmenlerden 7 yaş büyük olması, "düzenli" göçmen ailelerde yükseköğrenim diplomasına sahip en az bir kişinin olması, hanehalklarındaki düşük yüzdeyle kusurlu eşleşmeyi iyi biçimde açıklayabilir.

⁵⁵ Sonraki göçmen ailelerin (diğer bir deyişle, Suriyeli ve sonraki "düzenli" aileler birlikte) büyüklüğü ayrılma öncesi 3,31'dir, bkz. Tablo B.1.

Tablo B.3: Aile düzeyindeki özet istatistikler: Eşleştirme sonrası

<i>Değişken</i>	<i>Düzenli göçmen aileler 2004-10</i>	<i>Düzenli göçmen aileler 2011-17</i>	<i>Suriyeli aileler</i>
<i>Aile büyüklüğü</i>	1,68	2,00	3,85
<i>0-14 yaş oranı</i>	0,09	0,09	0,24
<i>15-24 yaş oranı</i>	0,16	0,16	0,26
<i>15 yaş üzeri kadın oranı</i>	0,75	0,76	0,58
<i>Dul kadın mevcudiyeti</i>	0,03	0,03	0,09
<i>Yükseköğrenim görmüş mevcudiyeti</i>	0,41	0,38	0,17
<i>15-24 yaşındaki öğrenci oranı</i>	0,67	0,63	0,11
<i>15 yaş üzeri kadın işçi oranı</i>	0,31	0,29	0,08
<i>15 yaş üzeri NEİY oranı</i>	0,50	0,50	0,62
<i>Çalışan sayısı</i>	0,51	0,47	0,90
<i>Kayıt dışı çalışan sayısı</i>	0,18	0,16	0,81
<i>Erkek giyim işçilerinin mevcudiyeti</i>	0,01	0,01	0,14

Tabloda ilgili istatistiklerin aile düzeyindeki ortalamaları gösterilmektedir. "Mevcudiyet" kelimesi, hanehalkında belirtilen özelliklere sahip en az bir kişinin olduğunu ifade etmektedir. 15-24 yaş aralığında öğrenci ve 15 yaş üzeri kadın çalışanların oranı, sırasıyla 15-24 yaşındaki bireylerin ve 15 yaş üzeri kadınların bulunduğu aileler için hesaplanmaktadır.

Kalite kontrol

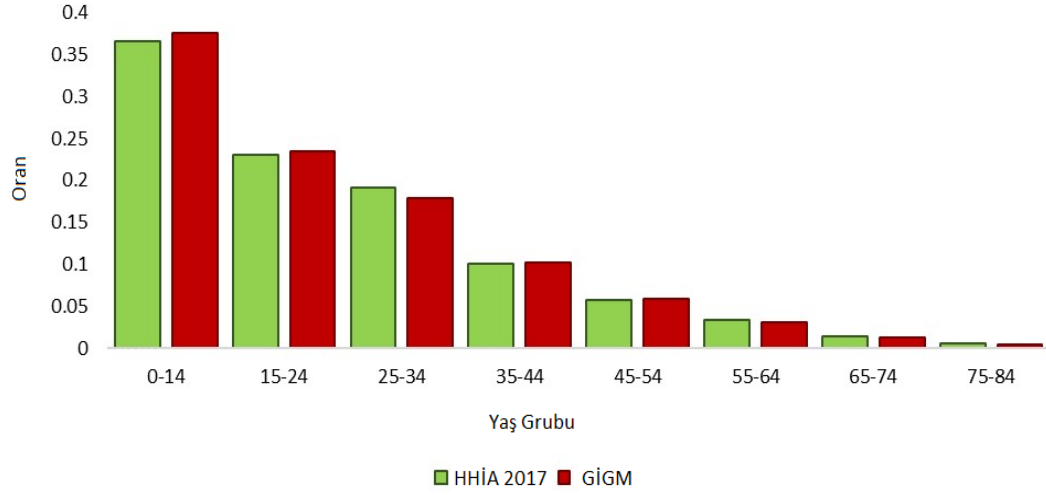
HHİA tarafından tespit edilen Suriye iç savaşının başlangıcından sonra yabancı doğumlu bireylerin sayısındaki keskin artış ve Suriyeli mülteci oldukları tespit edilen kişilerin sosyo-ekonomik göstergelerindeki belirgin farklılıklar, bu kişilerin mültecilere ait olduğu konusunda çok az soru işareti bırakmaktadır. Bununla birlikte, HHİA'da tespit edilenlerin temsil ettiği alt nüfus grubu hakkında soruların ortaya çıkma olasılığı devam etmektedir.

Kalite kontrolü olarak, Şekil B.3'te eşleştirme yöntemiyle Suriyeli mülteci oldukları tespit edilen 3.858 Suriyeli mültecinin nüfus piramidi, T.C. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından kayıt altına alınan geçici koruma altındaki Suriyeli mültecilerin piramidi ile karşılaştırılmaktadır.⁵⁶ Şekilde, nüfusun bölündüğü bu 8 yaş grubunun yüzdesi gösterilmektedir. Sonuçta, bu ekte Suriyeli mülteci olduğu tespit edilen kişilerin yaş dağılımının değerlendirme altındaki tüm yaş gruplarını temsil etmesi beklenen yaş dağılımıyla oldukça yakın olduğu belirlenmiştir.⁵⁷

⁵⁶ Veriler http://www.goc.gov.tr/icerik6/temporary-protection_915_1024_4748_icerik adresinden alınmıştır.

⁵⁷ Geçici koruma altındaki Suriyeli mültecilere ait rakamlarla HHİA'dan alınan, tüm Suriyeli mültecileri temsil eden tahminlerin karşılaştırıldığı dikkate alınmalıdır. Bunun nedeni, kısa süreli ikamet izni olan Suriyeli mülteciler ve Türk vatandaşlığına sahip olanların yaş dağılımının TÜİK'ten alınamamasıdır. Bu, HHİA tahminlerine göre Suriyeli mültecilerin neden biraz daha yaşlı olduğunu açıklayabilir.

Şekil B.3: Suriyeli mültecilerin nüfus piramidi, HHİA ve GİGM karşılaştırması

Kaynak: Hanehalkı İşgücü Anketi 2017, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve ILO'nun kendi hesaplamaları.

Notlar: Şekillerde HHİA 2017 ve GİGM olmak üzere iki kaynaktan farklı yaş gruplarındaki Suriyeli mültecilerin oranı gösterilmektedir. Yapılan ki-kare testine göre, HHİA ve GİGM verilerinin aynı dağılımdan alındığını reddetmek mümkün değildir.

Ek C. Anket ağırlıklarına ilişkin düzeltmeler

Arka plan

Hanehalkı İşgücü Anketi (HHİA) örnekleme aşamasında Türkiye’deki tüm yerleşim yerlerini kapsamakta⁵⁸ ve böylelikle kurumsal olmayan nüfus dışındaki tüm mukimlere ilişkin, ulusal düzeyde temsil edici rakamlar sunmaktadır. Yine de, uygulamada bu kapsam, Türkiye’de ikamet eden Türkler ve uzun dönem ikamet izni olan yabancılarla sınırlıdır (bkz. İçduygu (2013) sayfa 8-9). Küçük bir sorun olarak algılanabilecek bu kısıtlama ile, şu anda Türkiye’de yaşayan birkaç milyon Suriyeli mülteci kapsam dışı bırakılmaktadır.

Bu Suriyeli mültecilerin kapsam dışı kalmasının nedeni, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından adres örnekleme oluşturmak için kullanılan, 2006 tarihli ve 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu ile oluşturulan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)’dir. Bu sistem,⁵⁹ bilgileri ADNKS’ye kaydetmeden önce en az 6 aylık⁶⁰ ikamet izni olan yabancılar için Ulusal Adres Veri Tabanı’ndaki (UAVT) adresleri pasaport numaralarıyla eşleştirmektedir. Sorun, çoğu Suriyeli mültecinin ne ikamet izni ne de Türk vatandaşlığı almış olmasıdır; 2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 20. Maddesi’nin (g) bendine göre “69’uncu Maddenin yedinci fıkrası ile 76’ncı ve 83’üncü Maddelerin birinci fıkraları kapsamında belge sahibi olanlar ikamet izninden muaf tutulurlar.” Söz konusu fıkralarda başvuru sürecinin farklı aşamalarında uluslararası koruma başvurusu yapan kişilere atıfta bulunmaktadır; uygulamada, Suriyeli mülteciler (1) ikamet iznine sahip olma şartından ve (2) adresleri Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından ayrı bir kütükte tutulması nedeniyle, ADNKS’ye kaydolma şartından muaf tutulmaktadır.

HHİA’daki Suriyeli mülteciler

Geçici koruma rejimi altındaki bireyler ilk başta kapsama dahil edilemese de HHİA’da görüşülen hanelerin bazılarında (yaklaşık 1.000 hanehalkı), Türkiye’ye geldikleri yıl göz önünde bulundurulduğunda (diğer özelliklerin yanında) Suriyeli mülteci olma olasılığı yüksek olan yabancılar yaşamaktadır.

Suriyeli mültecilerin HHİA örnekleminde görünmesi iki soruna neden olmaktadır; bir yanda, sosyo-ekonomik özellikleri temsil etmeleri gereken kişilerle karşılaştırılabilirlikten uzak olmasına rağmen yaklaşık 3.858 Suriyeli mülteci şu anda 1 milyondan⁶¹ fazla Türk vatandaşını (uzun dönem ikamet izni olan yabancılar dahil) temsil etmektedir. Öte yanda, Suriyeli mülteciler artık örnekleme

⁵⁸ Daha fazla bilgi için bkz. http://tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2017/english/meta-data/index.html.

⁵⁹ Sistemin nasıl işlediğine ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Taştı (2009).

⁶⁰ Bel-Air (2016)’de belirtildiği gibi.

⁶¹ HHİA 2017’deki asıl anket ağırlıkları kullanılarak bulunan genişletilmiş Suriyeli mülteci sayısı.

dahil olduğundan, örneklemin temsil ettiği toplam nüfus Temmuz 2017 itibarıyla 81,6 milyona yükseltilmelidir; diğer bir deyişle GiGM tarafından 78,6 milyon Türk ve uzun süreli yabancı mukimlerin yanı sıra 3,19 milyon Suriyeli mülteci olduğu tahmin edilmektedir (Türk vatandaşlığı almış olan Suriyeliler, kısa süreli ikamet izni olanlar ve geçici koruma rejiminin kapsadıkları dahil).

Türk mukimlere ilişkin cevapsızlık oranı düzeltilmesi. Önceki sorunun, Suriyeli mültecilerin mevcudiyetini bir cevapsızlık sorunu olarak ele alarak; diğer bir deyişle, görüşülmüş olması gereken Türk aile, ziyaret sırasında evde yokmuş gibi düşünülerek çözülmesini önermekteyiz. Bu varsayımdan hareketle, genişletilmiş olan Türk sayısının 77,6 milyona indirgenmesi ve anket ağırlıklarının yukarı yönlü düzeltilmesini gerekli kılmaktadır. Bu araştırmada düzeltmeyi Suriyeli olmayan mültecilerin her birinin gözlemlerinin anket ağırlığını alt bölgeye özgü bir düzeltme faktörüyle çarparak gerçekleştirmektedir. Bu düzeltme faktörleri f_j^{adj} NUTS-2 ⁶² alt bölge düzeyinde $j \in (1, J)$ aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$f_j^{adj} = \frac{\sum_{i=1}^N w_{i,j}}{\sum_{i=1}^T w_{i,j}}, \quad (3)$$

burada N, örneklemdaki toplam gözlem sayısını; T ise Türkler ve uzun süreli ikamet izni olan yabancıların toplam sayısını ifade etmektedir ve anket ağırlıkları toplandığında, pay ve payda belirli bir alt bölgede genişletilmiş nüfuslara eşit çıkmaktadır. Daha sonra, ilk anket ağırlıkları bölgeye özel düzeltme faktörüyle çarpılarak düzeltilmiş anket ağırlıkları w^{adj} oluşturulmaktadır,

$$w_{i,j}^{adj} = w_i f_j^{adj} \text{ Suriyeli olmayan tüm mülteciler için.} \quad (4)$$

Suriyeli mültecilere ilişkin tabakalandırma sonrası düzeltme

Suriyeli mülteci örnekleminin temsil ediliğine ilişkin sorun, daha büyük tartışma konusudur. Her şeyden önce, HHİA'da Suriyeli mültecilere başlangıçta atanan ağırlıklar zaten başka insanlar için olduğundan, bu kişilere atanan anket ağırlıklarına çok az değer verilmiş; sonuçta da, bu ağırlıkların kullanılmasına son verilmiştir. Bu durumda, ülkede mevcut toplam Suriyeli mülteci sayısı konusunda bilgi veren nüfus sayımına yakın bir şeyin mevcut olması ve Suriyeli mülteci örnekleminin rastgele çekilmesi şartıyla tabakalandırma sonrası düzeltme yapılabilir. İlki, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından düzenli olarak yayımlanan Türkiye'deki toplam Suriyeli mültecilerin toplam nüfusuna ilişkin rakamlarla gerçekleştirilmektedir. ⁶³ İkinci varsayım, Suriyeli mültecilerin örnekleme görünmesinin beklenmediği savunularak ve gerçek örneklemin Türkiye'nin tüm bölgelerini temsil etmesi amaçlanırken, kazara rastlanan Suriyeli mülteci hanehalklarını da temsil etmesi haklı görülebilir. Diğer bir deyişle, Adana'da Samsun'dan daha fazla Suriyeli mültecinin yaşadığı gerçeğinin

⁶² İstatistiksel bölge birimi sınıflaması hakkında açıklama için bkz. https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/glossary/n/nuts/. Türkiye'de NUTS-2 düzeyinde 26 alt bölge mevcuttur.

⁶³ Bu rakamların NUTS-3 düzeyinde (iller) yayımlanmış olmasına rağmen, Suriyelilerin Türkiye'de Bursa veya İstanbul gibi daha fazla iş olanağının olduğu yerlere gitme nedenleri olduğundan şüphelenildiği için il dağılımı göz ardı edilmiştir.

dışında Suriyelilerin bulunduğu hanehalklarının Adana'da Samsun'dan daha fazla görülmesini beklememekteyiz.

Suriyeli mültecilere yönelik anket ağırlıklarının, bir kişinin belirli bir alt bölgede seçilmek için sahip olduğu ters olasılığının bir fonksiyonu olduğu varsayılmaktadır, p_j^{-1} , burada oran aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır

$$p_j = \frac{\sum_{i=1}^N i_j}{\sum_{i=1}^N w_{i,j}}, \quad (5)$$

ve N, örneklemdeki toplam gözlem sayısını temsil etmektedir. Ayrıca, bazı Suriyeli haneleri ziyaret olasılığının sıfır olması nedeniyle (ADNKS'de kayıtlı olmadıklarından), ağırlıklar, Suriyeli mülteci nüfusun fiili toplamına eşit olmayabilecektir. Bunu düzeltmek için, ağırlıklı örneklem toplamının Temmuz 2017 itibarıyla gerçek Suriyeli mülteci sayısı toplamına eşit olmayı sağlayan bir anket düzeltme faktörü $\bar{S}$ eklenmiştir.⁶⁴ Anket ağırlıkları, belirli bir alt bölgeye seçilmenin ters oranı ile düzeltme faktörü çarpılarak aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır,

$$w_{i,j}^{adj} = p_j^{-1} \frac{\bar{S}}{\sum_{j=1}^J p_j^{-1} \sum_{i=1}^S i_j} \text{ Suriyeli mülteciler için,} \quad (6)$$

Burada S, örneklemdeki Suriyeli mülteci sayısıdır. Uygulamada, düzeltme faktörlerinin Suriyelilerin gerçek nüfusunu, belirli bir alt bölgeden bir kişi seçme olasılığından kaynaklanan genişletilmiş Suriyeli nüfusa böldüğü dikkate alınmalıdır. Hem Türk mukimlere yönelik düzeltme faktörleri hem de Suriyeli mültecilere yönelik düzeltilmiş ağırlıklar Tablo C.1'de görülmektedir.

Tablo C.1: Alt bölgeye göre yeniden ağırlıklandırma (NUTS-2), 2017 HHİA

Alt bölge	İller	Türk	Suriyeli mülteciler	
		Dz. faktör	Ters olas.	Dz. ağırlık
İstanbul	İstanbul	1,0203	338	1.511
Tekirdağ	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	1,0024	109	485
Balıkesir	Balıkesir, Çanakkale	1,0016	96	428
İzmir	İzmir	1,0078	196	876
Aydın	Aydın, Denizli, Muğla	1,0086	157	700
Manisa	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	1,0039	171	765
Bursa	Bursa, Eskişehir, Bilecik	1,0212	195	871
Kocaeli	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	1,0044	188	838
Ankara	Ankara	1,0071	192	856
Konya	Konya, Karaman	1,0442	83	370
Antalya	Antalya, Isparta, Burdur	1,0082	166	743
Adana	Adana, Mersin	1,0293	183	817
Hatay	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	1,0141	187	837
Kırıkkale	Kırıkkale, Aksaray	1,0239	85	378
	Niğde, Nevşehir, Kırşehir			

⁶⁴ Buna, geçici koruma altında olan ve kısa dönem ikamet iznine sahip Suriyeli mültecilerin yanı sıra Türk vatandaşlığı kazanmış olan Suriyelilere ilişkin GiGM tahminleri dahildir.

Kayseri	Kayseri, Sivas, Yozgat	1,0085	160	716
Zonguldak	Zonguldak, Karabük, Bartın	1,0007	110	490
Kastamonu	Kastamonu, Çankırı, Sinop	1,0032	55	246
Samsun	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	1,0020	139	620
Trabzon	Trabzon, Ordu, Giresun	1,0003	120	552
Erzurum	Erzurum, Erzincan, Bayburt	1,0013	75	335
Ağrı	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	1,0010	77	343
Malatya	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	1,0015	120	537
Van	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	1,0000	92	411
Gaziantep	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	1,0264	144	642
Şanlıurfa	Şanlıurfa, Diyarbakır	1,0126	177	791
Mardin	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1,0020	159	711

"Dz. ağırlık" sütunundaki sayılar "Ters olas." sütunundaki sayıları 4,4673 faktörüyle çarpılmaktadır; yuvarlama nedeniyle çarpımlar, tabloda tam toplamı yansıtmayabilir.

Bu doğrultuda, Tablo C.2'de karşılaştırma amaçları doğrultusunda düzeltilmiş ağırlıklar uygulandıktan sonra, geçici koruma altındaki Suriyeli mültecilerin genişletilmiş nüfusunun yanı sıra resmi GİGM rakamları gösterilmektedir.

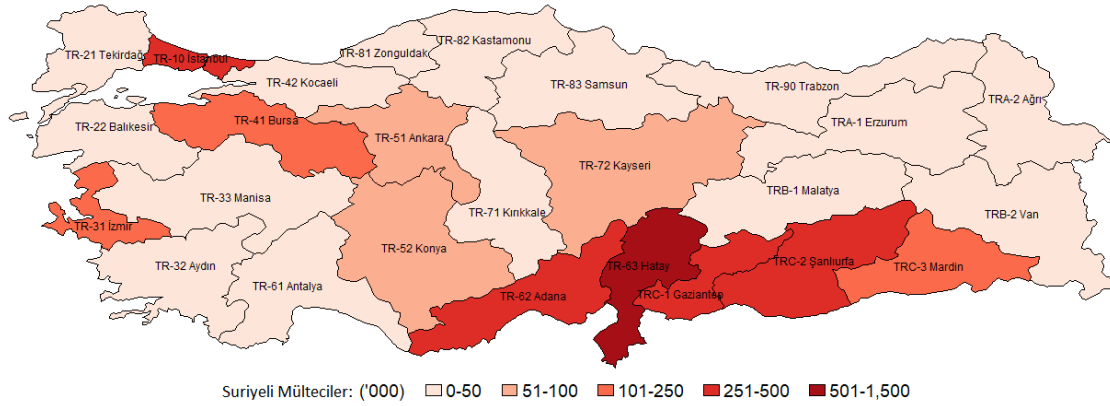
Tablo C.2: Alt bölgeye (NUTS-2) göre Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeli mülteciler, 2017

Alt bölge	İller	Türkiye'deki Suriyeli mülteciler		
		Resmi	HHIA tahmini	Fark
İstanbul	İstanbul	497.135	1.093.701	596.565
Bursa	Bursa, Eskişehir, Bilecik	113.989	270.691	156.702
Konya	Konya, Karaman	76.744	201.085	124.341
Adana	Adana, Mersin	308.641	378.422	69.782
Kırıkkale	Kırıkkale, Aksaray	15.055	68.110	53.054
Aydın	Aydın, Denizli, Muğla	26.483	74.111	47.628
Antalya	Antalya, Isparta, Burdur	15.438	51.517	36.079
Manisa	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	13.554	49.325	35.771
Ankara	Ankara	75.881	96.429	20.547
Kocaeli	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	46.533	63.759	17.226
Samsun	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	7.579	22.671	15.092
Kastamonu	Kastamonu, Çankırı, Sinop	1.449	9.719	8.270
Erzurum	Erzurum, Erzincan, Bayburt	950	8.052	7.103
Ağrı	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	1.333	4.287	2.954
Zonguldak	Zonguldak, Karabük, Bartın	883	3.300	2.417
Balıkesir	Balıkesir, Çanakkale	6.222	8.235	2.013
Tekirdağ	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	15.719	14.525	-1.194
Trabzon	Trabzon, Ordu, Giresun	4.027	3.191	-836
Van	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	4.662	0	-4.662
İzmir	İzmir	112.881	103.718	-9.163

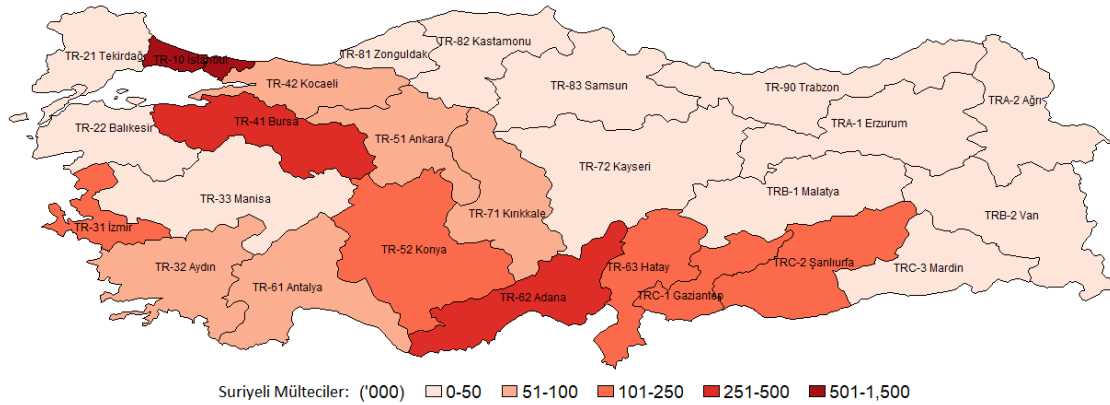
Malatya	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	29.689	12.290	-16.769
Kayseri	Kayseri, Sivas, Yozgat	67.207	48.966	-18.241
Mardin	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	136.673	12.322	-124.352
Gaziantep	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	497.371	210.195	-287.176
Şanlıurfa	Şanlıurfa, Diyarbakır	466.811	134.796	-332.015
Hatay	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	536.986	134.500	-402.486

Temmuz 2017 itibarıyla GİGM'den elde edilen geçici koruma altındaki Suriyeli mültecilere ilişkin resmi rakamlar. Tahmini rakamlar, her alt bölgede örnekleme alınan nüfus oranının yanı sıra bir düzeltme faktörünü dikkate alan düzeltilmiş anket ağırlıkları yardımıyla hesaplanmaktadır. Örneklem büyüklüğünün küçük olması nedeniyle, 20.000'in altındaki farklar kullanılmaktadır; bu tür durumlarda rakamlar yalnızca bilgilendirme amaçları doğrultusunda kullanılmaktadır.

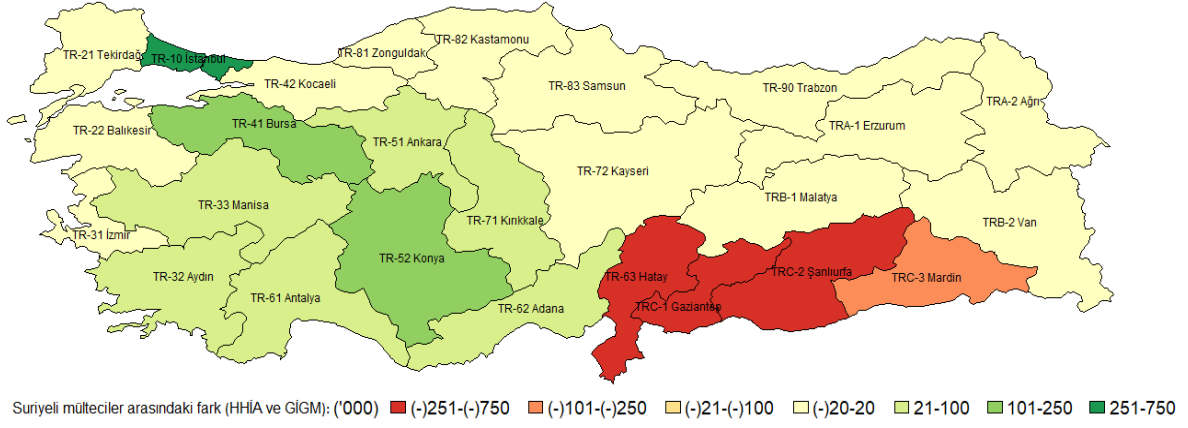
Şekil C.1: Alt bölgeye göre geçici koruma altındaki Suriyeli mülteci sayısı, GİGM Temmuz 2017

Şekil C.2: Alt bölgeye göre geçici koruma altındaki Suriyeli mülteci sayısı, HHİA 2017

Şekil C.3: Alt bölgeye göre geçici koruma altındaki Suriyeli mülteciler arasındaki fark, HHİA ile GİGM karşılaştırması

Ek D. Netten brüte kazançlar

Brütten nete gelir

Belirli bir brüt yıllık ücret, G , verildiğinde, vergiye tabi gelir, B , $B = (1 - s_e - u_e)G$ formülüyle elde edilebilir; burada s_e ve u_e , sırasıyla sosyal güvenlik katkılarının⁶⁵ ve işsizlik sigortasının ödenmesine yönelik brüt ücret oranıdır.

Ayrıca, dört dilim (oran) içeren belirli bir artan oranlı vergi için $\tau_i \in (0,1)$, $i \in (1,4)$ ve üç gelir eşiği $t_i \in \mathbb{R}^+$, $i \in (1,3)$, yıllık net gelir (veya ele geçen ücret) aşağıdaki gibi hesaplanabilir:

$$N = \begin{cases} [(1 - \tau_1)(1 - s_e - u_e) - d]G + pa\tau_1 G^{mw} & \text{eğer } G \leq \frac{t_1}{(1-s_e-u_e)} \\ [(1 - \tau_2)(1 - s_e - u_e) - d]G + pa\tau_1 G^{mw} + (\tau_2 - \tau_1)t_1 & \text{eğer } \frac{t_1}{(1-s_e-u_e)} < G \leq \frac{t_2}{(1-s_e-u_e)} \\ [(1 - \tau_3)(1 - s_e - u_e) - d]G + pa\tau_1 G^{mw} + \sum_{i=1}^2 (\tau_{i+1} - \tau_i)t_i & \text{eğer } \frac{t_2}{(1-s_e-u_e)} < G \leq \frac{t_3}{(1-s_e-u_e)} \\ [(1 - \tau_4)(1 - s_e - u_e) - d]G + pa\tau_1 G^{mw} + \sum_{i=1}^3 (\tau_{i+1} - \tau_i)t_i & \text{eğer } G > \frac{t_3}{(1-s_e-u_e)} \end{cases} \quad (D.7)$$

burada d , damga vergisi (brüt kazançlar üzerinden kesilen oransal bir vergi) anlamına gelmektedir. $pa\tau_1 G^{mw}$ terimi asgari geçim indirimini ifade etmektedir; burada, $a \in (0.5, 0.85)$ katsayı, $p \in (0,1)$ çalışma ilişkisi tipi (haftalık tam zamanlı çalışmanın kesri) ve G^{mw} yıllık brüt asgari ücrettir. Türkiye’de 2017 yılı boyunca kazanılan gelire yönelik ampirik brütten net gelir hesaplaması vergiyle bağlantılı uygun parametreler kullanılarak elde edilebilir:

$$N = \begin{cases} 0.715G + 3,200pa & \text{eğer } G \leq 15,294 \\ 0.672G + 650 + 3,200pa & \text{eğer } 15,294 < G \leq 35,294 \\ 0.613G + 2,750 + 3,200pa & \text{eğer } 35,294 < G \leq 129,411 \\ 0.545G + 11,550 + 3,200pa & \text{eğer } G > 129,411 \end{cases} \quad (D.8)$$

Netten brüte gelir

Net gelirden yola çıkılarak brüt gelirin hesaplanmasında D.1 denkleminde aşağıda gösterilen formül kullanılmaktadır:

⁶⁵ Uzun süreli (malullük, yaşlılık ve dul-yetim) sigorta primlerinin yanı sıra sağlık sigortası primi dahil.

$$G = \begin{cases} \frac{N - pa\tau_1 G^{mw}}{[(1-\tau_1)(1-s_e-u_e)-d]} & \text{eğer } N \leq k_1 \\ \frac{N - pa\tau_1 G^{mw} - (\tau_2 - \tau_1)t_1}{[(1-\tau_2)(1-s_e-u_e)-d]} & \text{eğer } k_1 < N \leq k_2 \\ \frac{N - pa\tau_1 G^{mw} - \sum_{i=1}^2 (\tau_{i+1} - \tau_i)t_i}{[(1-\tau_3)(1-s_e-u_e)-d]} & \text{eğer } k_3 < N \leq k_3 \\ \frac{N - pa\tau_1 G^{mw} - \sum_{i=1}^3 (\tau_{i+1} - \tau_i)t_i}{[(1-\tau_4)(1-s_e-u_e)-d]} & \text{eğer } N > k_3 \end{cases} \quad (D.9)$$

burada

$$k_1 = \frac{t_1[(1-\tau_1)(1-s_e-u_e)-d]}{(1-s_e-u_e)} + pa\tau_1 G^{mw}, \quad (D.10)$$

$$k_2 = \frac{t_2[(1-\tau_2)(1-s_e-u_e)-d]}{(1-s_e-u_e)} + pa\tau_1 G^{mw} + (\tau_2 - \tau_1)t_1, \quad (D.11)$$

ve

$$k_3 = \frac{t_3[(1-\tau_3)(1-s_e-u_e)-d]}{(1-s_e-u_e)} + pa\tau_1 G^{mw} + \sum_{i=1}^2 (\tau_{i+1} - \tau_i)t_i. \quad (D.12)$$

2017 yılında Türk vergi sistemine yönelik parametreleri Denklem D.3'te kullanırsak, çalışanın kazandığı net gelir, çalışma ilişkisi tipi p ve asgari geçim indirimi a 'ya bağlı olan aşağıdakini elde ederiz:

$$G = \begin{cases} \frac{N - 3,200pa}{0.715} & \text{eğer } N \leq 10,935 + 3,200pa \\ \frac{N - 3,200pa - 650}{0.672} & \text{eğer } 10,935 + 3,200pa < N \leq 24,367 + 3,200pa \\ \frac{N - 3,200pa - 2,750}{0.613} & \text{eğer } 24,367 + 3,200pa < N \leq 82,079 + 3,200pa \\ \frac{N - 3,200pa - 11,550}{0.545} & \text{eğer } N > 82,079 + 3,200pa \end{cases} \quad (D.13)$$

Hazine vergileri

Son olarak, Hazine tarafından alınan net vergiler, T , brüt gelir yardımıyla aşağıdaki gibi hesaplanabilir:

$$T = \begin{cases} G[\tau_1(1-s_e-u_e)+d] - pa\tau_1 G^{mw} & \text{eğer } G \leq \frac{t_1}{(1-s_e-u_e)} \\ G[\tau_1(1-s_e-u_e)+d] + t_1(\tau_1 - \tau_2) - pa\tau_1 G^{mw} & \text{eğer } \frac{t_1}{(1-s_e-u_e)} < G \leq \frac{t_2}{(1-s_e-u_e)} \\ G[\tau_1(1-s_e-u_e)+d] + \sum_{i=1}^2 t_i(t_i - \tau_{i+1}) - pa\tau_1 G^{mw} & \text{eğer } \frac{t_2}{(1-s_e-u_e)} < G \leq \frac{t_3}{(1-s_e-u_e)} \\ G[\tau_1(1-s_e-u_e)+d] + \sum_{i=1}^3 t_i(t_i - \tau_{i+1}) - pa\tau_1 G^{mw} & \text{eğer } G > \frac{t_3}{(1-s_e-u_e)} \end{cases} \quad (D.14)$$